

SLÁNSKÝ OBZOR

ROČENKA SPOLEČNOSTI PATRIA, VLASTIVĚDNÉHO MUZEA VE SLANÉM ROČNÍK 3

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA POD VEDENÍM VLADIMÍRA DVOŘÁKA

SLANÝ 1995

PODĚKOVÁNÍ

Společnost pro ochranu kulturního dědictví a Vlastivědné muzeum v Slaném vyslovují poděkování Městskému úřadu v Slaném za finanční příspěvní. Rovněž děkují jednotlivým autorům statí a článků Slánského obzoru, kteří je poskytli bez nároků na honorář, a tím se také stávají sponzory této ročenky.

Kontaktní adresa:

Vlastivědné muzeum, Masarykovo náměstí 159, 274 01 Slaný

NA PRAHU 3. ROČNÍKU OBNOVENÉHO SLÁNSKÉHO OBZORU

Rok 1995, v němž byl připraven 3. ročník Slánského obzoru, byl pro město Slaný významný tím, že si v něm připomenulo 700. výročí svého povýšení na město královské. Tuto událost v Slánském obzoru dokumentujeme v úvodu otištěným projevem slánského starosty pana Ladislava Čepeláka, který přednesl na slavnostním shromáždění v slánském divadle 24. června 1995.

Následující obsah 3. ročníku Slánského obzoru navazuje na koncepci stanovenou ve dvojčísle 1. a 2. ročníku a svým čtenářům opět předkládá statě a pojednání, portrétní galerii a kroniku, která zaznamenává události ve městě z let 1992 a 1994, zatímco kronika z roku 1993 byla již publikována ve dvojčísle 1. a 2. ročníku. Obsahově se Slánský obzor rozšiřuje na území celého současného Kladenskáho okresu včetně okolních spádových oblastí. Třetímu ročníku Slánského obzoru přejeme úspěšnou cestu za čtenářem, jemuž chce přiblížit kraj, v němž žije.

Zora Dvořáková

PROJEV STAROSTY MĚSTA NA SLAVNOSTNÍM SHROMÁŽDĚNÍ 24. ČERVNA 1995

Vážené městské zastupitelstvo,
vážení hosté,
vážení a milí občané našeho města,

dnes jsme se společně sešli, abychom si připomněli období 700 let od povýšení tržní osady na město. Během těchto 700 let prošlo naše město bohatou a složitou historií. Dovolte mi, abych připomenul některé události z této bohaté historie.

Město Slaný patří mezi nejstarší česká města. Vzniklo pod dominantou Slánské hory v místech, kde se sbíhaly obchodní stezky z Falce a ze Saska ve směru od Loun, se spojkou na Srbskou stezku dále na Litoměřice. Slánská hora poskytla místo pro první osadu již pravěkému člověku. Když přišli do Čech Slované, usadili se také na jihovýchodním úbočí Slánské hory.

Později se osídlení trvale přesunulo do prostoru dnešního města a raně středověká osada se rozkládala někde mezi sláným pramenem a tzv. Brodem, nad nímž byla kolem roku 1136 vystavěna románská basilika sv. Gotharda. Slaný pramen, který se nacházel na severozápadním úpatí Slánské hory, je spojen s pověstí o

těžbě soli z tohoto pramene a vzniklá osada dostala podle soli jméno Slaný. Za vlády Přemyslovců se tržní osada dále rozvíjí a nabývá na významu. Václav II. proto v roce 1295 vysadil po právu Magdeburském tržní osadu na město, které se rozvíjí na výhodnějším místě severozápadně od původní osady. Vzniká v době, kdy vrcholil proces zakládání měst jako středisek řemesel a obchodu. 8. 6. 1305 je král Václav II. povyšuje na královské. Zástavba byla urbanisticky řešena s téměř pravidelnou půdorysnou osnovou podélného typu. Centrem bylo velké podélné tržiště – náměstí, na něž navazovala průběžná hlavní ulice při dálkové cestě z Prahy na Louny. Město bylo opevněno příkopy a valy, dvojím systémem hradeb, baštami a branami nazvanými podle směru cest – Pražská, Velvarská, Lounská a Všehlušická.

Do fortifikace byla zahrnuta i bazilika sv. Gotharda, která byla přestavěna v gotickém slohu, a to zcela od základů. Symbolem městské samosprávy se stala radnice, pro niž daroval král Karel IV. v roce 1378 dům na náměstí a věnoval městu výnos z ungeltu, který se vybíral v domě na náměstí současně sloužícím za kupeckou stanicí. Městský znak jako symbol svrchovanosti udělil městu Jan Lucemburský v roce 1336 a Václav IV. za pobytu ve městě přidal do znaku hocha. Město bohatlo a měšťané si kupují i statky na venkově. Je obklopeno 4 před městy, v nichž žila chudina a drobní řemeslníci, kdežto hrazené město bylo vyhrazeno jen bohatším měšťanům. Význam města v době předhusitské dokumentovalo to, že se stalo formálním sídlem jednoho z českých krajů – slánského kraje, velmi však utrpělo požárem v roce 1371.

V husitském období připadla Slanému významná úloha. Je jedním z pěti vyvolených měst. Spolu s Louny a Žatcem vytvořilo husitské trojměstí. Slaný bylo označeno hvězdou, která dodnes září na věži radnice. Ozbrojený lid Slánska se v roce 1420 u Postoloprta zúčastnil spolu se Žateckými dobytí kláštera Benediktinů a vydal se na pomoc Praze. Toho využilo křížácké vojsko Viléma Zajíce z Ha zenburku, ležící táborem na Slánské hoře, a se souhlasem představitelů města do města vstoupilo. Dokonce zde byl návštěvou i císař Zikmund. Po ústupu křížáckých vojsk byla do města vpuštěna vojska pražanů a od té doby byl Slaný pevným článkem pražského husitského svazu. V letech 1425 došlo k tragické události, kdy město bylo dobyto a vyplněno táborskými vojsky Jana Roháče z Dubé. Místa, kde byly prováděny ortely nad slánskými občany, jsou dodnes na náměstí vyznačena kříži v dlažbě.

V dalším období se kališnický Slaný stal jednou z opor krále Jiřího z Poděbrad. Za jeho vlády byly obnoveny poškozené domy, chrám a městské opevnění. Zvláště výstavná byla Prašná brána, která byla pokládána za jednu z nejkrásnějších městských bran v Čechách. Pozdně gotickou světskou architekturu dodnes dokládá přestavba Velvarské brány z 2. poloviny 15. století, jejíž průčelí je zdobeno znaky hlavních slánských řemesel. V té době se především na stránkách v údolí Červeného potoka, který zde napájel též řadu rybníků, rozvíjely i vinice. Dokladem toho je sloup slánských vinařů a vinařský kostelík sv. Václava jako pozůstatek zaniklé obce Ovčáry. Oddíly slánské hotovosti se zúčastnily všech významných Jiříkových tažení.

Dobou rozkvětu města bylo 16. století. Dokladem měšťanského blahobytu jsou např. renesanční domy Modletický a Nedvědovský, za hradbami města vznikl protestantský kostel, který se stal v pozdější barokní úpravě částí Františkánského kláštera.

I po nástupu Habsburků na český trůn pokračoval rozvoj města v podstatě klidným tempem. Předbělohorský Slaný měl uvnitř hradeb 174 městských domů a 33 dalších na předměstí. Vedle toho bylo na předměstích 270–280 chalup.

Dramatické události, které vyvrcholily v Čechách v roce 1618, měly ve Slaném živý ohlas. Postavil se zcela na stranu stavovského povstání, které podporoval všemi prostředky – zvláště finančními i aktivní účastí. Zvláště sympaticky bylo přijímáno postižení nedobrého souseda pana z Martinic.

Bitva na Bílé hoře osudově zasáhla do života města, který ovlivnily ne události spjaté se samotnou bitvou, ale sankce, jež následovaly po ní. Mezi popravenými na Staroměstském náměstí byl i slánský rodák Jan Šultys z Felsdorfu – Kutnohorský primátor. Slaný jako jediné královské město doplatil na účast ve stavovském povstání ztrátou svého titulu královské město a poklesem do poddanství. Byl dán do zástavy Jar. Bořitovi z Martinic a na Smečně, místodržícímu u královského dvora, který mimo krutých sankcí hospodářských vedl vůči dosud kališnickému městu sankce politické i náboženské.

Válečné hrůzy třicetileté války, drancování města vojsky při jejich přesunech městem a jeho dobývání, požáry, epidemie a emigrace pro viru měly za následek, že se ochromil hospodářský život a město se vylidnilo. Ve městě bylo zničeno 75 domů a další byly devastovány. Po emigrantech zůstalo 70 opuštěných domů. Slaný se z ran třicetileté války vzpamatovával velmi dlouho. Hos po dářský život byl ochromen a většina výrobních řemesel se již nedostala na předválečnou úroveň; některá, jako vinařství a rybářství, úplně zanikla. Slaný byl i zbaven sídla kraje.

Rod Martiniců zaváděl do obnovy a výstavby města barokní sloh. Jako symbol vítězství nad porobeným kališnickým městem byly vztyčeny na Slánské hoře tři kříže. S tím souvisely i další stavby, a to nad smečenskou cestou Boží hrob a komplex Františkánského kláštera s kostelem Nejsvětější trojice a loretou uvnitř. Velmi cenným přínosem byl vznik piaristické koleje na městském náměstí. Byla to jedna z prvních

středních škol v Čechách. Na náměstí přibyl morový mariánský sloup, bohužel zbořený roku 1920. Panský hostinec na náměstí byl posléze rozšířen na zájezdní hostinec a od roku 1784 se stal sídlem pošty.

Během 2. poloviny 17. století a začátkem 18. století byla barokně přestavěna i řada měšťanských domů, z nichž se některé dochovaly i dodnes.

Uvolnění poměrů přinesl až konec 18. století. Přispělo k tomu zrušení nevolnictví a další josefínské reformy. V roce 1787 se vrátilo do města sídlo krajského úřadu, ovšem Rakovnického, s nímž byl od roku 1714 někdejší slánský kraj spojen.

V roce 1794 byl Slaný zbaven tíživého poměru poddanského města a jeho statut pozměněn na svobodné ochranné město.

V 1. polovině 19. století ožil hospodářský život ve městě, které se rozšířilo výrazně na Lounské předměstí.

V období národního obrození dal Slaný i několik postav české kultury (spisovatele D. Kynského, M. Příbyla, K. Vinařického a V. B. Třebízského).

Napoleonské války, při kterých docházelo k soustředování vojsk u Slaného a k průchodu vojsk městem, zpochybnil význam středověkého opevnění, a proto došlo k boření hradeb. Tím byl umožněn rozvoj města mimo ně. Ve městě byly zbořeny všechny brány mimo Velvarské, která se zachovala dodnes. Rozšiřují se komunikace, provádí se dlažba města, kanalizace a posléze i vodovod. Vznikla i snaha, vzhledem k poloze Slaného, přeměnit město v město lázeňské. V blízkosti sláného pramene byla postavena malá lázeňská budova, ale lázně se dlouho neudržely. Zato do města přichází průmysl, který podstatně změnil poklidné město.

Toto období přináší i hluboké přeměny, které souvisí s objevem uhlí. Na severním úbočí Slánské hory vznikl na malém uhelném ložisku důl Coroli, který těžil od roku 1830 do konce století. Město se zpočátku průmyslu bránilo, neboť konkuroval řemeslníkům. V letech 1836 až 1842 byla ve Slaném vybudována zahraničním kapitálem továrna na předení bavlny. V roce 1872 vzniká spojením dvou dílen průmyslový závod strojírna Bolzano, Tedesco, která se stala nejvýznamnějším slánským podnikem. Vyráběla zařízení pro cukrovary a důlní zařízení. V roce 1898 se stala filiálkou pražské akciové společnosti Breitfeld Daněk. Vedle důlního zařízení vyráběla i mostové konstrukce.

Průmysl měl vliv na rozvoj města, které se začíná rozšiřovat zejména k nádraží, kde v 70. a 90. letech vyrostlo tzv. Nové město. Nové stavby se orientovaly především na nově zřízenou silnici k nádraží. Tam vyrostlo i několik reprezentačních budov, stavěných v novorenesančním slohu. Nejhonosnější byla budova bývalého okresního hejtmánství z let 1900–1902 postavená podle projektu stavitele Weyricha. Proti ní byla postavena budova okresní hospodářské záložny, jejíž severní a západní průčelí zdobí fresky rozséváče a spořivosti provedené podle návrhu M. Alše. Opozdál stojí městské divadlo postavené v roce 1883 podle plánů J. Fialky. Stavělo se hodně i na bývalém lounském předměstí, kde byla postavena Sokolovna. Spekulace s pozemky zasáhla i architekturu původního středověkého města, jehož urbanismus značně poškodila. Byl zbořen barokní pivovar a na jeho místě postavena měšťanská škola, která rozrušila od jihu siluetu města. Bořeny byly též slohové, historické měšťanské domy a nahrazovány honosnými činžovními domy. Došlo též k přestavbě či nové výstavbě úředních budov, jako byla přestavba novobarokní radnice v roce 1890 nebo novostavba bývalé občanské záložny z roku 1873, dnes budova městského úřadu na náměstí.

Druhá polovina 19. a začátek 20. století stály vesměs ve znamení rozvoje společenského života malého města. V roce 1862 vznikl pěvecký sbor Dalibor, 1865 Sokol, 1873 Ochotnický divadelní spolek, 1891 Muzejní spolek. V roce 1885 bylo založeno Muzeum a v roce 1897 městská knihovna. Došlo k rozkvětu školství, postátně bylo bývalé Piaristické gymnázium a vznikla celá řada nových škol, zejména obecných a měšťanských. Vedle zmíněné školy na Komenského náměstí byla vystavěna v roce 1896 měšťanská škola v Palackého ulici – dnes zvláštní škola, v letech 1912–1914 dívčí škola na Hájích. Dlouhou tradici měla mateřská škola (1847) a hudební škola (od roku 1838). Přibýlo i odborné školství, v r. 1892 kupecká škola, 1907 zemská hospodářská škola. Došlo k rozšíření sociální a zdravotnické péče. V roce 1882 vznikla nemocnice, chudobinec a sirotčinec, v r. 1898 se Slaný dočkal též vodovodu.

Město se může pochlubit rodáky – malířem Josefem Navrátilem, právníkem dr. Josefem Fričem, prof. V. V. Štechem, herečkou Olgou Scheinpflugovou a dalšími. Určitý čas zde žila i paní Hana Benešová.

Rozvoj průmyslu působil nejen na rozvoj města, Slaný je napojen na železniční síť prostřednictvím Pražsko-duchcovské dráhy, ale mění se i skladba obyvatelstva. Začíná se to projevovat i ve formování dělnického hnutí, které mělo i oporu u kladenské oblasti.

První světová válka v letech 1914–18 přinesla obyvatelstvu obrovské strádání, drahotu, hlad a bídu. Ve městě byl nedostatek potravin a ostatních prostředků pro život. Závody živořily, i když se podílely na válečné výrobě. Došlo k roztavení většiny zvonů slánských kostelů. Docházely první zprávy o padlých občanech na frontách. Nespokojenost obyvatelstva podstatně vzrůstala. Z většiny škol se staly lazarety a

zdejší hřbitov je svědkem, kolik zraněných zde zemřelo. I rodáci ze Slaného bojující na rakousko-uherských frontách si uvědomovali svou národní hrdost a přebíhali frontu, aby se mohli zúčastnit bojů v československých legiích, a tím podpořit boj o československou samostatnost. V poměru k počtu obyvatel je 151 legionářů velké číslo, 46 z nich však padlo v bojích za svobodu. Začátkem roku 1918 rostla nespokojenost obyvatelstva, docházelo k přerušování práce a 1. 5. 1918 situace vrcholila manifestací občanů města na zahradě hostince na Střelnici. Reakcí na tuto situaci bylo vyhlášení výjimečného stavu a povolání maďarských vojáků do města. Vyvrcholením protestu je stávková akce dne 14. 10. 1918, které se zúčastní téměř všechno obyvatelstvo. Shro mážděním na náměstí je přijata proklamace vzniku Československého samostatného státu.

Vznik Československé republiky byl přijat s velkým nadšením. V poválečné euforii bohužel docházelo k destrukci morového sloupu na náměstí a k likvidaci barokních soch, město se ztrácelo titulu královské. Situace se stabilizuje a dochází k postupnému rozvoji živnosti, průmyslu i zemědělství. Toto se odrazilo i na rozvoji města. Dochází k telefonizaci, rozšíření plynofikace a další výstavbě rodinných domků Na Skalkách a Kvíčku. Rozvíjejí se podniky, zvláště Palaba, závod na výrobu baterií, a ČKD, který kromě své základní výroby se podílí na výrobě výzbroje pro armádu. Dochází k rozvoji automobilové a autobusové přepravy. Náměstí se stává pomalu autobusovým nádražím.

Všeobecná krize sice zpomalila rozvoj, ale nezastavila jej. Společenský i kulturní život je na poměrně vysoké úrovni. Dochází k dalšímu rozšíření škol. Vzniká obchodní akademie, později pojmenována na akademii E. Beneše. Byla zahájena výstavba nového gymnázia, které dostalo název V. B. Třebízského a spolu s obchodní akademií a budovami nového okresního soudu bylo vytvořeno Smetanovo náměstí. Kromě jiných budov je postavena Městská spořitelna s plastikami sochaře Nejtky a hudební škola. V budově bývalého piaristického gymnázia vzniklo Vlastivědné muzeum.

Prvními čestnými občany města byli jmenováni T. G. Masaryk, dr. E. Beneš a dr. Milan Hodža.

Od roku 1935 se musí město připravovat k obraně. Vrátila se posádka a byla zahájena výstavba nových kasáren. Byly budovány protiletadlové kryty a organizována CPO. Obyvatelé i některé firmy se podílely na výstavbě soustavy opevnění v okolí města, která měla tvořit obranný pás Prahy. Obě mobilizace v roce 1938 proběhly vysoce organizovaně a obyvatelstvo nadšeně zdravilo odchod vojáků k obraně vlasti.

Mnichov byl však pro všechny obyvatele velkým zklamáním. Z obsazeného pohraničí přišlo do města přes 1000 uprchlíků, pro které muselo být řešeno provizorní ubytování a stravování. Podstatně se zvýšila nezaměstnanost a nastává tíživá situace – předzvěst protektorátu Čechy a Morava.

Okupace velmi těžce dolehla na všechny obyvatele města po všech stránkách. Výroba přešla na válečnou, byl zaveden lístkový systém a nucené práce určených ročníků v říši. Ztížila se situace ve školství nejen zavedením povinné němčiny, ale zabráním škol pro vojenské lazarety. Společenský a kulturní život prakticky zanikl. Byl proveden odsun 52 židovských občanů do koncentračních táborů, kam byl rovněž odeslán velký počet ostatních slánských občanů. V koncentračních táborech zahynulo 70 slánských občanů, kteří byli zatčeni převážně pro odbojovou činnost. Nová kasárna byla obsazena okupačním vojskem. Jediným „kladem“ bylo revokování města na královské. Zvláště těžce na obyvatelstvo dopadlo vypálení blízkých Lidic po atentátu na Reinharda Heydricha. Ne všichni občané však trpě snášeli útrapy. Řada odešla do zahraničí, aby aktivně bojovala na všech frontách za osvobození republiky. Řada i v těchto bojích padla. Mezi nimi byli i letci plk. Josef Berounský a sgt. Heller. Vnitřní protifašistický odboj probíhal celou válku. Oběti fašistického teroru připomíná několik pomníků ve městě, především pomník obětem 2. světové války na Hlaváčkově náměstí. Město bylo ušetřeno přímých následků války i leteckých náletů.

2. 3. 1945 byl nad městem sestřelen americký letoun a jeho padlá osádka byla pochována na zdejším hřbitově. Obyvatelé poskytovali pomoc účastníkům pochodů vězňů i pochodů zajatců, které městem nebo okolím procházely.

Ke konci války se vytvořily ve městě revoluční národní výbory, městský i okresní, které v květnovém povstání převzaly moc ve městě. V té době ustupovaly přes město na západ jednotky gen. Schörnera, které se střetly 8. 5. okolo 23.00 hod. na okraji města s postupující Rudou armádou.

Osvobození republiky bylo občany přijato spontánně a radostně. I přes těžkosti vzniklé válkou bylo přistoupeno znovu k obnově normálního života a výroby, někteří občané odešli osídlit pohraničí. Při plnění Benešových dekretů došlo i k určitým přehmatům. Znárodňovací dekrety přinesly nové podmínky pro reorganizaci výroby a občané přistoupili téměř s nadšením k plnění dvouletky. Obnovuje se školství, společenský a kulturní život. V prvních poválečných volbách však KSČ získává převahu. Podstatná změna nastává po únoru 1948. Nastává rozvoj města podle zásad plánovaného hospodářství, což se projevilo jak znárodněním podniků, tak konfiskací a združstevněním majetků. Průmyslové podniky – zvláště Bateria, ČKD a Benar rozšiřují výrobu, vznikají podniky nové, zvláště průmyslově zemědělské. V roce 1979 byl položen základní kámen k dolu Slaný, jehož výstavba měla podstatně ovlivnit rozvoj města. Výsledkem však bylo pouze vybudování hotelu Atlas. Byla vystavěna řada bytových jednotek zvláště v sídlištích. Došlo

k asanaci domů mezi Willsonovou a Plynárenskou ulicí. K tomu přistoupila i asanace velké části Záfortenské ulice. Město dostalo novou tvář, která však pomíjela historický vývoj a architektonický ráz města. Byla také budována sportovní zařízení, a to plochodrážní stadion, zimní stadion, dva fotbalové stadiony, tělocvična BIOS a modelářské středisko. Menší hřiště ve středu města byla zrušena. I přes potíže s vodou byla dána do provozu plovárna. Pro kulturu bylo vybudováno letní kino a hvězdárna. Vzhled vnitřního města se změnil po rekonstrukci náměstí, při které nebyly respektovány všechny zásady původní architektury. Většina památných budov upadala. Život, jak kulturní, tak společenský nebyl plně svobodný.

V roce 1960 byl dokonce zrušen okres Slaný a začleněn do kladenského okresu.

Po listopadové revoluci se řízení města ujali noví lidé, kteří chtějí vrátit městu jeho charakteristický ráz. Usnesením svého zastupitelstva se městu vrátil titul královský a občanům nejvíce postiženým totalitou se dostalo uznání.

Byl požádán parlament, aby se město jako centrum slánské oblasti znovu stalo okresním městem. Žádosti však bohužel nebylo vyhověno.

V podstatě byly splněny restituční požadavky a původní majitelé se podílejí na rozvoji města. Rozvíjí se obchodní činnost a služby. Do města vstoupily i zahraniční podniky, bývalé velké podniky procházejí složitou transformací. Bytová výstavba pokračuje, ale v podstatně nižším rozsahu. Byla předána do provozu nová 24 třídni základní škola, ve výstavbě je penzion pro důchodce, dokončuje se výstavba 46 bytových jednotek, stavba MŠ a provádí se úprava historické části města. Byla opravena Velvarská brána a Černá bašta, probíhá oprava Božího hrobu. Velké úsilí je věnováno opravě škol, včetně mateřských. Do města přišly některé úřady, které umožňují občanům řešit problémy bez cestování do okresního města. Městský úřad je pověřen vykonáváním státní správy nad 43 okolními obcemi, s kterými je zabezpečeno autobusové spojení. Sedm dálkových autobusových linek umožňuje rychlou dopravu do Prahy, Kladna, Lito mě řic, Mos tu a Chomutova. Autobusová doprava se soustředila na nové autobusové nádraží. Kulturní, sportovní a společenský život se nadále rozvíjí, i když má někdy finanční problémy.

Město Slaný bylo a je i městem posádkovým. Po listopadu došlo ke změně ve vztazích a současně vztahy jsou na velmi dobré úrovni. Město, jako první v České republice, vzhledem k těsné spolupráci udělilo prostor současné 1. mechanizované brigádě a 41. protiletadlové raketové brigádě.

Vážení,

tolik k naší bohaté historii. My však nechceme žít jen z historie, chceme z ní čerpat zkušenosti a dále pak pokračovat ve výstavbě města, aby se v něm dobře žilo všem občanům. Předpoklady pro to máme, svědčí o tom rostoucí aktivita podnikatelů i chvála a obdiv našich rodáků, kteří po letech navštěvují město. Bude záležet na nás všech, snad i s trochou pomoci vyšších orgánů, jak se nám bude dařit plnit záměry, které jsme si předsevzali.

Ladislav Čepelák

(Shromáždění se konalo ve slánském divadle u příležitosti 700. výročí povýšení města Slaného na královské město.)

STATĚ APOJEDNÁNÍ

VÁCLAV MOUCHA Krypta slánských piaristů

Historie budovy bývalého piaristického gymnázia na slánském náměstí je poměrně dobře známa. Kolejní budovu s kaplí a kryptou nechal vystavět nejvyšší purkrabí českého království hrabě Bernard Ignác z Martinic pro piaristy, které v roce 1658 povolal do Slaného. Stavba, započatá o rok později, trvala sedm let, takže k vysvěcení kaple Zasnoubení P. Marie došlo v den sv. Martina roku 1666 (Cívka 1908, 111). Z kaple se vstupovalo do krypty, která byla osvětlena okénkem orientovaným do Vinařického ulice. Vchod i okénko byly při různých opravách zazděny a v průběhu doby tato místa upadla v zapomnění.

O kryptě uvádí některé podrobnosti E. Cívka (1908, 111), který při popisu kaple píše: „Před mřížkou v podlaze byly silné dveře, jimiž se vcházelo po stupních do podzemní hrobky, kde byli pochováni zemřelí piaristé a někteří vzácnější laikové. Celkem tam spí dlouhý spánek smrti 43 piaristů, kteří vesměs na školách slánských působili. Poslední tam byl uložen P. Alexandr Julisch a Matre Dolo ro sa, který zemřel 10. července 1784. Od té doby pochovávali se piaristé na městském hřbitově u kláštera.“

Kromě pohřbených piaristů a několika laiků byla v kryptě uložena část srdce zakladatele, hraběte Bernarda Ignáce z Martinic, který zemřel 7. ledna 1685. A. Kre car (1907, 28) uvádí, že „srdce jeho po smrti bylo rozděleno na tři části. Třetina první pochována byla v klášteře františkánském ve Slaném, třetina druhá v kolleji piaristické ve Slaném a třetina třetí v klášteře theatinském v Praze. Tělo pochováno bylo v Martinické kapli u sv. Víta v Praze.“¹⁾

Hrobka se používala od roku 1666 do roku 1784, tedy celkem 118 let. Prvním pohřbeným v kryptě se stal v pořadí druhý rektor piaristické koleje P. Alexander ab Assumptione B. M. V., patrně vlastním jménem Kopic, zesnulý v Slaném 22. 3. 1666 (Krecar, 1908, 8). Protože se stavba kaple a krypty teprve chýlila ke konci, byl prozatímně pohřben v chrámu sv. Gotharda (Krecar 1907, 45; v téže práci je uvedeno jiné datum úmrtí: 25. 3. 1667). Z přehledu pohřbených vyplývá, že hrobka byla v některých letech značně frekventována – např. v r. 1694, 1703, 1736, 1743, 1760 a 1770 se uskutečnily dva pohřby v jednom roce, v letech 1747 až 1751 po jednom pohřbu v roce. Nejdelší přestávka v pohřbívání je zaznamenána mezi léty 1679 až 1694.

Slánský katecheta E. Cívka, který se popisem kaple zabýval (1908, 111–115), nemohl vchod do krypty znát, neboť vchod byl zazděn ve stejném roce, kdy se Cívka ve Slaném narodil, v r. 1862. Není však vyloučeno, že mohl do krypty nahlédnout okénkem zazděným při opravě roku 1878. Zmiňuje se o něm Krecar (1907, 49): „Když r. 1878 přestavována byla kolej, bylo okénkem z nynější ulice Vinařického do hrobky zcela dobře viděti mrtvolu v hrobce ležících piaristů.“ A. Krecar mohl ještě okénko zastihnout nezazděné, protože do Slaného přišel v době oprav, tj. v roce 1878. V té době ovšem vchod do krypty byl již šestnáct let zazděný a překrytý dlažbou, položenou za purkmistrování Karla Hubatky v roce 1862 (Cívka 115). Je tedy téměř jisté, že Cívka znal místo vstupu do krypty z ústního podání. Z jeho zprávy víme, že v roce 1862 byla kaple opatřena novou litinovou mřížkou a před ní byl vstup do krypty (Cívka 1908, 111). Nebylo ovšem uvedeno, zda místo „před mřížkou“ je myšleno z pohledu kněze v presbytáři, nebo věřícího v lodi kaple.

Částečnou odpověď na otázku, kde se do krypty vcházelo, jsme dostali po roce 1960, kdy se v lodi kaple pokládala nová dlažba namísto staré. Při těchto pracích se vstup nenašel, takže bylo zřejmé, že musí být někde v presbytáři mezi mřížkou a oltářem.

Konečnou odpověď jsme získali při opravě fasády na jižní straně budovy do Vinařického ulice v roce 1972, kdy se ukázala cihlová zadržka okénka, o kterém se zmiňuje A. Krecar. 10. 8. 1972 bylo ze zadržky uvolněno několik cihel, takže vznikl otvor o velikosti asi 50 x 80 cm (obr. 4:3). Malé rozměry vstupu měly také zamezit přístup případným zvědavcům, kterých se při podobných příležitostech objeví zpravidla větší počet. Měli jsme také zájem, aby mikroklima krypty bylo co nejméně narušeno – proto také zpřístupněný prostor byl otevřen jen několik hodin. Náš úkol spočíval v provedení základní dokumentace a ve zjištění stavu krypty. Na této práci se kromě autora těchto řádků podílel spolupracovník slánského muzea p. ředitel Josef Pešek, kterého vděčně vzpomínám.

Když jsme se s p. ředitelem Peškem oválným otvorem doslova prosoukali (obr. 2:a), stanuli jsme v lichoběžníkovém okenním výklenku 110 cm hlubokém, 237 cm vysokém a 120 cm širokém, šířka se směrem do krypty zvětšila na 145 cm (obr. 2:b). Využili jsme ho k umístění nezbytných pomůcek potřebných pro dokumentaci, včetně přenosných schůdků (obr. 4:3). Pohled do krypty byl značně skličující: nedbale uložené rakve v několika vrstvách na sobě vyplňovaly celou šíři hrobky do výšky přes jeden metr (obr. 4:4).

Vlastní krypta s valenou klenbou je podélnou osou orientována přibližně od jihu k severu (obr. 2; 4:3,4). Ve střední části valenou klenbu přerušuje křížová hřebínková klenba (obr. 2:c; 4:1). V kryptě tedy rozlišujeme jižní, střední a severní část.

Délka krypty až k okennímu výklenku na jižním konci měří 810 cm, šířka 210 cm a výška do vrcholu klenby 262 cm; valená klenba začíná ve výšce 162 cm od podlahy (obr. 4:4). Obě části krypty mají stejnou, třímetrovou délku. Střední část s křížovou hřebínkovou klenbou s výsečemi (lunetami – obr. 4:1) je čtvercového půdorysu o rozměru 210 x 210 cm. Na příčné střední ose krypty je v lunetě naproti vstupu se schodištěm klenutý výklenek 57 cm dlouhý, 43 cm hluboký, po stranách 19 cm a v klenutí 24 cm vysoký (obr. 2:d, 4:1).

Podlahu pokrývají červeně pálené cihly 15 x 20 cm (síla nezjištěna), které vytvářely ozdobnou dlažbu (obr. 2:e) patrnou jen ve střední části, protože zbývající prostor ode zdi ke zdi vyplňují rakve.

Do krypty se vcházelo ze západní strany uprostřed její délky (obr. 2). V podstatě jde o chodbu s mírně valenou klenbou a schodištěm, které se v horní části zužuje (obr. 3:2). Vchod na schodiště z krypty je klenutý, 50 cm široký a 188 cm vysoký. Podlaha pod klenutím je rovněž z cihel a je vlastně pokračováním podlahy krypty (obr. 2:f). Rozšířená spodní část schodiště je 150 cm široká a tvoří ji šest z pískovce vytesaných stupňů o výšce 20 cm a šířce kolem 35 cm (obr. 2, stupně 8 – 13). Schodiště přerušuje odpočívadlo (150 x 120 cm) opět vyložené cihlami (obr. 2:g). Odpočívadlo je zakončeno jedním stupněm

(obr. 2:7). Horní část schodiště se pak zužuje na šířku 120 cm a opět je tvoří pískovcové stupně (obr. 2: 1–6; 3:2). První schod je zazděný jen částečně. Schodiště měří 520 cm, původně bylo však o něco delší (předpokládáme, že nejméně jeden schod je úplně zazděný). Klenba nad odpočívadlem je ve výšce 164 cm.

Původní vchod do krypty je zaklenutý červenými cihlami (obr. 3:2); v klenutí je menší otvor (43 x 40 cm), rovněž překlenutý a záměrně zanechaný pro usnadnění případného vstupu do hrobky (obr. 2:h; 3:2). Poklepem jsme zjistili, že tento zaklenutý otvor je pod třetí dlaždicí za mřížkou v presbytáři na střední ose kaple. Dnes zazděný vchod do krypty byl 120 cm široký a nejspíš 200 cm dlouhý.

Stěny a strop krypty kromě nových zazdívek jsou ohozeny vápennou omítkou se stopami po vybělení – žádné opravy nebo úpravy nebyly v hrobce od její výstavby provedeny. Krypta je překvapivě v dobrém stavebním stavu – stopy po vlhkosti jsou patrné jen při podlaze, omítka neopadaná. Je tomu tak proto, že hrobka je vlastně umístěna nad terénem (obr. 1). Úlomky stavebního materiálu na schodišti pocházejí nepochybně z doby, kdy byl vchod do krypty zazdíván (obr. 3:2).

Nevyřešená zatím zůstává otázka okénka směřujícího do Vinařického ulice. Z plánu je patrné, že okenní výklenek lichoběžníkového půdorysu je vzhledem ke kryptě asymetricky umístěn (obr. 2:a, b) a je stejně proveden jako ostatní okenní výklenky v přízemních místnostech orientovaných do Vinařického ulice. Na snímku (obr. 4:3) je dobře patrné, že nová cihlová vyzdívka umístěná v horní polovině výklenku je na rozdíl od spodní poloviny neomítnutá. Okénko, které tedy do krypty z Vinařického ulice vedlo a bylo později zazděno, muselo být 120 cm široké a asi 60 cm vysoké. Oválný otvor vybouraný v zazdínce v roce 1972 bohužel nedosáhl okrajů zazděného okénka, takže nebylo možné určit, zda šlo o okénko zasklené v dřevěném rámu, nebo zamřížované. Další údaj, který jsme vzhledem k omezenému času a technickému vybavení nemohli zjistit, je síla zdíva mezi klenbou krypty a podlahou kaple. Proto také umístění krypty uvedené na obr. 1 je třeba brát, pokud se týká výškových poměrů, jen jako velice pravděpodobné.

V jižní části krypty ležely rakve na sobě ve čtyřech vrstvách. Vzhledem k tomu, že rakve jsou dlouhé kolem 180 cm a sahají ode zdi ke zdi, nebylo možné přesně je spočítat, určit jejich orientaci nebo posloupnost v pohřbívání. Bližší pozorování je možné jen z volné střední části hrobky (obr. 3:4). Krajní rakev ve spodní vrstvě měla orientaci od východu (hlava) k západu (nohy). Na spodních rakvích spočivaly další dvě vrstvy s krajními rakvemi orientovanými opačně. Svrchní řada rakví je položena napříč, hlavou k jihu (tj. směrem do Vinařického ulice, obr. 4:3). Počet rakví v jižní části krypty lze odhadnout na třicet.

V severní části hrobky ležely na sobě dvě vrstvy rakví (obr. 3:3; 4:4 vzadu). Ve svrchní řadě jsme napočítali devět rakví orientovaných od západu (hlava) k východu (nohy). Orientaci spodních rakví se nám nepodařilo zjistit. Pakliže odhadujeme, že ve spodní vrstvě je stejný počet rakví jako ve svrchní, pak v této části hrobky bylo uloženo 18 rakví.

V celé hrobce není patrně uloženo více než 50 rakví, což odpovídá písemným pramenům, podle kterých je v kryptě pohřbeno 43 členů piaristického řádu a „několik“ laiků.

Rakve byly zhotovené z dubových fošen o síle asi 25 mm se žlábkovitými stopami po hoblování na vnitřní straně (obr. 4:2 – deska z čela rakve použita jako podložka pro cínovou schránku při fotografování). Rakve, pokud jsme mohli zjistit, měly kolmá čela čtyřboká nebo šestiboká (obr. 3:3). Jednotlivé části rakví spojovaly dřevěné kolíčky. Poměrně úzké rakve (šířka u hlavy kolem 60 cm, u nohou kolem 50 cm) postrádaly jakýchkoliv ozdob. Jen v některých případech byla víka napuštěna černou barvou a po celé délce označena bílým křížem (obr. 3:3, 4:4). Na boku jedné rakve jsme zjistili malbu lidské lebky bez dolní čelisti, v jiném případě zdobily rakev hnědou barvou namalované linie (obr. 3:3). V jednom případě byl v bílém kříži namalovaný na víku patrný nápis P. Venantius a S. Huberto Obiit die 4 Martii A 1770 (tj. páter Venanc, řádovým jménem od svatého Huberta zemřel 4. března roku 1770) – v tomto případě víme, že zesnulý, v pořadí 39. pohřbený piarista v hrobce, podlehl chřipce (Krecar 1907, 49–50).

Rakve kladené na sebe v průběhu doby poškodily spodní vrstvy, takže z některých rakví odpadly boční strany (obr. 3:4). Rakve ve svrchní vrstvě jsou většinou otevřeny, snad jen ze zvědavosti (zedníci?), avšak beze stop rabování. Tyto okolnosti nám umožnily nahlédnout do jejich nitra. Zemřelí měli pod hlavou podušky vyplněné dubovými hoblinami (např. obr. 4:4 v pravém dolním rohu) a ruce zkřížené na prsou (obr. 3:4 dole). Dalo se rozpoznat, že byli oděni buď v tmavých sutanách nebo v bohoslužebném rouchu (ornát je např. dobře patrný na obr. 3:4 dole). V jedné rakvi (obr. 3:3 nahoře) jsme shledali masivní kožené sandály s širším řemínkem se zapínáním na kožený knoflík. K výbavě zesnulých patřily dřevěné křížky s mosazným tělem Krista – vypadlé exempláře na zem jsme převzali pro muzejní sbírky. Rakve jinak zaplňovaly prázdné hmyzí kukly tmavohnědé barvy.

Z literatury je známo, že v kryptě měla být uložena také část zakladatelova srdce. Ve výklenku ve střední části hrobky skutečně stála cínová schránka s víčkem do poloviny zasunutým (obr. 2:d; 4:1, 2). Čtyřhranná cínová schránka, zdobená na zesílených okrajích svislým žlábkováním, stojí na čtyřech ozdobných nožkách, z nichž jedna je poškozena korozí. Na zasouvacím víčku schránky je uprostřed nepravidelný kruhový otvor – zřejmě jde o místo, kde byl připojen křížek nebo jiná ozdoba, která mohla být odstraněna

proto, že se nevešla do výklenku, nebo ji odcizila ruka nepovolaná – pro tuto neblahou možnost svědčí i to, že jsme našli schránku pootevřenou. schránka o rozměrech 18,5 x 12 x 12 cm byla vyložena červeným sametem a obsahovala z červeného sametu sešité pouzdro ve tvaru srdéčka 5 x 7 cm, zdobené krumplováním po obvodu. Na zasouvacím víčku schránky je vyryt letopočet 1685 – rok úmrtí zakladatele.

Na delších stěnách skříňky jsou vyryty dva latinské nápisy, jejichž přepis pořídil ve značné časové tísní p. řed. J. Pešek. Protože jemně ryté nápisy nebyly na všech místech dobře čitelné, vloudily se do přepisu určité nepřesnosti. Před kládám proto nápisy v upravené podobě, která bude moci být upřesněna až při budoucím otevření krypty. První nápis: „Pars Cordis indigni Fundatoris huius collegii et maximi peccatoris Bernardi Ignatii“ (Část srdce nehodného zakladatele této koleje a převelikého hříšníka Bernarda Ignáce); druhý nápis zněl: „Per merita im maculate conceptae Beatae Virginis Mariae et Sancti Iosephi o Iesu Sanguine tuo ablue me“ (Pro zásluhy Neposkvrněného početí blahoslavené Pan ny Marie a svatého Josefa, omyj mne, ó Ježíši, svou krví).

Vzpomínám si dobře, jak jsme tehdy zvažovali, zda schránku i s obsahem dát do muzejních sbírek, nebo ji nechat na původním místě. I při vědomí, že by schránka zasloužila konzervaci a nápisy důkladnou fotodokumentaci, rozhodli jsme se pro druhou možnost – skříňku jsme uzavřeli a vložili opět do výklenku. A tak i nadále je část zakladatelova srdce pohromadě s těmi, které v roce 1658 do Slaného povolal.

Ačkoliv od našeho vstupu do krypty uplynulo bezmála čtvrt století, kladu si čas od času otázku, zda jsme přece jenom neměli schránku vzít ke konzervaci a dalšímu zkoumání. Tehdy bylo naše rozhodnutí ovlivněno také tím, že v té době několik obdobných krypt bylo v dobré vůli znehodnoceno a zničeno. Z těchto „výzkumů“ se často zachovalo jen několik zdobených prken z rakví, nějaký ten medailonek nebo křížek a hromada lidských kostí, které se záhy staly obtížnou přítěží. S odstupem času jsem přesvědčen, že bylo správné, že jsme zanechali kryptu ve stavu, v jakém jsme ji našli, a tak tuto památku zachránili pro případné budoucí zkoumání dokonalejšími metodami. V dnešní době by si výzkum na potřebné odborné úrovni vyžádal náklad mnoha set tisíc korun. Jsem rád, že dnes mohu napsat: Requiescatis in Pace, fratres Piaristae Slanenses! Jsem skálopevně přesvědčen, že by se mnou souhlasil i pan ředitel Josef Pešek.

Poznámky:

1) Hrabě Bernard Ignác z Martinic byl příznivcem řádu theatinů (kajetánů), kterým roku 1660 daroval rozsáhlou vinici s prastarou kaplí (dnes Praha 6 – Břev nov, Radimova ul. 10), kterou obnovil v podobě centrální stavby jako kopii poutní kaple ve Starém Oettingu v Bavorsku. Kaple byla zrušena v r. 1783 a zčásti zbořena v roce 1921 (Ekert 1883, I, 186–187; Poche 1985, 383). Další část srdce je uložena v cínové skříňce pod nohama sochy P. Marie v loretánské kapli ve františkánském chrámu Nejsvětější Trojice v Slaném (Herman 1895, 28; Podlaha 1913, 158).

Literatura:

Cívka, E. 1908: Gymnasijní kaple v Slaném. In: Jubilejní památník na oslavu dvěstěpadesátiletého trvání c. k. gymnasia v Slaném, Slaný, 111–115.

Eckert, F. 1883: Posvátná místa král. hl. města Prahy. I. Praha.

Herman, F. 1895: Z historie slanského kláštera, 22–32, Slanský obzor III.

Krecar, A. 1907: Paměti královského města Slaného, 5–112, Slanský obzor XV.

Poche, E. 1985: Prahou krok za krokem. Praha.

Podlaha, A. 1913: Posvátná místa království Českého. Arcidiecéze Pražská, VII. Vikariát Slanský, Praha.

ZDENĚK MINISTR

Pohanská orientace rotund v Čechách

Úvod

Historik K. Guth v obsáhlém pojednání o českých rotundách v závěru uvedl, že až do 19. století byly nejstarší české rotundy všeobecně považovány za pohanské chrámy (1). Citoval názor, podle kterého ve smyslu Břetislavových dekretů tyto křesťanské kostely vystřídal stará kmenová obětiště a převzaly jejich úkoly.

Z popisu historie a plánků rotund je zřejmé, že „pohanskost“ rotund v Čechách se vyznačovala tím, že jejich apsidy nebyly orientovány – východovány – k východu, ale k severovýchodu.

Levý Hradec

Prvým nejstarším kostelíkem v Čechách ve tvaru rotundy s apsidou založil na Levém Hradci kníže Bořivoj po pokřtění na Velké Moravě v osmdesátých letech 9. století. Kanovník Pěšina z Čechorodu zaznamenal nedlouho před zbořením rotundy (1673), že „kostel stojí dosud neporušen, postaven dle starého způsobu ve tvaru rotundy“.

Na místě zbourané rotundy (snad pro její pohanskou orientaci), byl postaven kostel svatého Klimenta, orientovaný k východu. Archeologický výzkum provedl za války I. Borkovský (2). Podle jeho plánu byla apsida odkloněna oproti ose kostela o $22,5^\circ$ k severu. Pod obloukem apsidy našel velké ohniště, údajně již z eneolitu (mladší doby kamenné). Snad měla rotunda překrýt starobylé obětiště lidu uctívajícího Slunce při jeho východu ve směru apsidy, tedy v určitou roční dobu.

Orientace nynějšího kostela, určená podle postavení Slunce (astronomickým výpočtem), je $96^\circ 30' \pm 10'$. Apsida rotundy byla tedy odkloněna, je-li pláněk správný, o $96,5 - 22,5 = 74,0^\circ$ od severu k severovýchodu, což není slunovratový směr, jak se mylně domníval zdejší badatel J. Bayer (3). V daném směru 74° (vždy od severu) vychází Slunce 17. dubna.

Budeč

Druhým z nejstarších kostelů v Čechách tvaru rotundy založil na Budči Spytihněv po návratu z Řezna kolem roku 900. Údajně zde chodil do školy svatý Václav. D. Líbal považuje tuto rotundu za stavbu karolínskou, neboť zasvěcení Petru a Pavlovi poukazuje na Bavorsko (4).

Původní apsida rotundy na Budči byla zbourána a na jejím místě bylo postaveno pravoúhlé barokní kněžiště. M. Šolle zjistil, že apsida byla odkloněna jako stávající kněžiště, které je podle jeho plánu odkloněno o 70° (5). Odklonění kněžiště podle Slunce potvrdilo, že pláněk je správný. Podobnost orientace obou předrománských rotund mne přivedla k dalším okolním rotundám (obr. 1).

Holubice

Nedaleko na východ od Budče v Holubicích je zachovalá, pozdně románská rotunda, dokončená až roku 1225, což dle F. Haase naznačuje, jaké oblíbenosti se ve zdejších kraji rotundy těšily (6). Natočení plánu rotundy v díle E. Pocheho (7) není správné.

Orientaci apsidy jsem zde určil opakovaně podle ranního Slunce svítícího prostředním okénkem doprostřed rotundy na pravé ostění vchodu 3. a 21. května 1990 v 5h 5min a 5h 19min. Apsida je odkloněna o $69,6^\circ \pm 0,1^\circ$. Tímto směrem býval výhled do údolí směrem k Vltavě (nyní zastavěn). Téměř shodná orientace apsid na Budči a v Holubicích dokazuje, že nebyla náhodná, ale dbala zdejší tradice. To mne přimělo k rozsáhlému výzkumu orientace rotund v Čechách.

Kladno – Vrapice

Podle názoru K. Gutha a také R. Kollera (8) je tato rotunda velmi starobylá, snad již z 11. nebo 12. století. K rotundě byla přistavěna rozšiřující se chrámová loď s velkou hranolovou přístavbou čtvercového půdorysu. Je vidět, že apsida je odkloněna oproti lodi k severu a pozdně gotické okno je posunuto k jihu, ve snaze napravit pohanskou orientaci apsidy. Čtvercová stavba je odkloněna o $79,5^\circ$, jižní stěna lodi o 78° a apsida asi o 75° , kdysi s výhledem do údolí Dře to vického potoka, nyní zčásti zavalené haldou. V jiných směrech výhled nebyl. R. Koller poukazuje na podobnost rotundy v Lukově.

Lukov

V severní části kladenského okresu, na návrší s dalekým výhledem (SV, V, J) je zachovalá rotunda jen 6,5 km od Ohře, kde sídlili Lučané. Novodobé přístavby připomínají rotundu v Kladně – Vrapicích. Citovaní autoři (1), (8) kladou založení rotundy v Lukově také do 11. nebo spíše 12. století. Rotunda je zasvěcena sv. Jiří, jako rotunda na Řípu zasvěcená témuž patronu po roce 1126, přičemž apsida rotundy v Lukově je natočena k Řípu, kam byl výhled, který je nyní zastavěn (márnice, stavení, kravín). Barokní přístavba ani tu není v západním směru a ose apsidy (obr. 2).

Zvláště pozoruhodný je výhled na Říp, dominantu české kotliny, ve směru 72° a vzdálenosti 17,6 km. Je zajímavé, že od rotundy není výhled na sever, ale jen pár desítek kroků odtud lze pozorovat České Středohoří i údolí Ohře s Házm burkem, daleký je výhled na východ a jih ke Kladnu, nyní od kostela znemožněn stromy.

U dříve vyjmenovaných rotund nebyl ve směru apsidy tak nápadný „vizír“, jakým je zde Říp. Na stěžejní otázku, kdy vychází Slunce nad Řípem, odpověděl přesný výpočet. Pro azimut A Lukov – Říp vypočtený ze zeměpisných souřadnic ($A = 72,2^\circ$) a pro zeměpisnou šířku Lukova ($B = 50^\circ 20,35'$) vychází Slunce nad Řípem při deklinaci Slunce d podle vztahu

$\sin d = \cos A \cdot \cos B$; přičemž $d = 11,251^\circ$.

Takovou deklinaci má Slunce z 19. na 20. dubna, krátce před vstupem do znamení Býka, kdy denně postoupí na obzoru o 32,5', zjara vlevo k severu (tedy o půl úhlové minuty více, než je průměr slunečního kotouče). O letním slunovratu je Slunce nejseverněji ($51,4^\circ$) a nad Říp se vrátí při stejné deklinaci za 125 dní při vstupu do znamení Panny. Letní slunovrat je za poloviční počet dní ($125/2$) poté, co Slunce vyjde nad Řípem. To umožňovalo určit slunovrat s velkou přesností.

Výpočet byl dvakrát potvrzen pozorováním východu Slunce. Poprvé 20. dubna 1992, kdy se po hvězdnaté noci kotlina zalila mlhou, z níž čněl sotva zřetelný vrchol Řípu, nad nímž se objevilo Slunce, ale nebylo možné získat dokonalé snímky. Podruhé 22. dubna 1995 při deklinaci $12,0^\circ$, kdy Slunce vyšlo 2° vlevo od vrcholu (obr. 3).

V tomto směru (70°) je Sněžka, vzdálená 110 km. Vlivem zakřivení zemského povrchu je však její vrchol v úrovni úpatí Řípu, nad nímž se objevila horní polovina slunečního kotouče. Protože Slunce postoupí denně o průměr kotouče, byl by v okamžiku vstupu Slunce do znamení Býka celý nad vrcholem Řípu. Říp mohl být pro zdejší pozorovatele východů Slunce velmi přesným ukazatelem vstupu Slunce do znamení Býka, snad již v době předkřesťanské, před založením rotundy. Zůstává otázkou, zda si toho byli zakladatelé vědomi, zda to není jen náhoda. Důkazem záměrného umístění je orientace vyjmenovaných rotund v rozmezí 69° až 74° , přičemž Říp je ve směru 72° . To, že rotunda nebyla založena v místě, odkud bylo vidět i úpatí Řípu, nemuselo být závadou; blízký obzor v popředí mohl sloužit, snad opatřen nějakým vizírem, když bylo vidět Slunce, ale nebyl vidět v mlze Říp.

Zdá se pravděpodobné, že zde mohlo být již v době předkřesťanské kalendářní stanoviště pro určování vstupu Slunce do znamení Býka. Pak jeho umístění naznačuje znalost přesného způsobu určení rovnodennosti a vstupu Slunce do znamení Býka 30 dnů po rovnodennosti. Jak bylo později zjištěno, obdobou je rotunda v Libouni a Slunce v téže kalendářní době nad Velkým Blaníkem. Ten však pro malou vzdálenost není tak přesným kalendářním ukazatelem jako Říp (9). Orientace k Slunci v tutéž roční dobu byla zjištěna také u kultovní (?) předslovanské stavby v obci Kněžívka.

Kněžívka

Při stavbě silnice Praha – Slaný byly objeveny v Kněžívce kamenné (opukové) základy či obložení poměrně velké, zřejmě kultovní stavby s apsidou odkloněnou o 70° do údolí Únětického potoka. Podle názoru A. Knora (1908 – 1971), rodáka z nedaleké Stehelčevsi a dlouholetého pracovníka Archeologického ústavu, mohla to být svatyně křesťansko-ariánské sekty Germánů z doby stěhování národů (10). Sektu založil v Alexandrii Arius, †336. Hnutí se rozšířilo do Malé Asie a s četnými germánskými kmeny na západ. Ariánství u těchto kmenů vzdorujících Římu dlouho přežívalo. Tito pastevcí se již přechodně usidlovali i na území Čech – Boiohaema, pojmenovaného podle Keltů – Bójů.

Je pozoruhodné, že již některé svatyně Keltů – Bójů, považované za švédské šance, orientované k západu Slunce začátkem roku Keltů (jejich den začínal západem Slunce a rok začátkem listopadu), mají osu odkloněnou o 65° až 68° podle převýšení obzoru. Například velká svatyně u obce Skřípel je svým vchodem a osou natočena k Plešivci – Olympu Hořovicka – s velkým laténským hradištěm, nad nímž Slunce zapadá začátkem listopadu (9). Podobnost orientace je snad jen náhodná.

Ve znamení Býka

Pastevecké a zemědělské národy uctívaly odedávna různá jarní božstva, ale kupodivu vždy v tutéž dobu – měsíc či 30 dnů po jarní rovnodennosti. Jarní zemědělské slavnosti zasvěcené římské bohyni Céres a dávno před ní řecké Démétér, vrcholily podle R. Hoška (11) dne 19. dubna podle slunečního, juliánského kalendáře.

Teprve od začátku druhého tisíciletí se ujímalo datování od Kristova narození, ale až do 17. století se počítalo i od založení Říma, slaveného podle juliánského kalendáře 21. dubna (12), (13). Původně to však byl den zasvěcený bohyni Pales, což byl „pevný“ den v kalendáři (festa Palilia), určený podle prvního předjitřního východu hvězdy pojmenované podle této bohyně Palilicium, nejjasnější v souhvězdí Býka, Arabi zvané Ad-dabarân, námi Aldebaran, což v arabštině znamená „následující“, rozumí se za Plejádami v souhvězdí Býka. Plejády byly nejpoužívanějším kalendářním souhvězdím nejenom ve Středomoří, ale i v pravlasti Slovanů, i na dalekém východě. Slunce bylo u nejjasnější hvězdy v souhvězdí Býka asi 800 let před n. l., kdy vznikl nejstarší babylonský zvěrokruh. Tehdy vstupovalo Slunce do **souhvězdí Býka**; nyní vstupuje do **znamení Býka** 20. dubna a vlivem precese zemské osy vstupuje Slunce do souhvězdí Býka až po 20. květnu.

Alfa Taurus byl pro Egypt okem božského býka Hapi, řeckého Apise, hebrejské Boží oko (13). Kult

býka se rozšířil již do starověké Evropy. Kultovní soška býčka z doby halštatské byla nalezena v Byčískalské jeskyni (14).

Slovenské svatodušní svátky, zvané túrice, připomínají předkřesťanský kult s maskami býka. Podle antických bájí byla Pales, staroitalská bohyně pastýřů, v nejstarších dobách považována Etrusky za boha (15), podle A. Dittricha „severanského“ původu. Ve světě slovanských bohů a démonů měl obdobné poslání jako Pales slovanský bůh skotu a pastýřů Veles či Volos, také Vales. S jeho jménem souvisí prý podle Z. Váni (16) starý název Plejád u východních a jižních Slovanů: ruský Volosyni, bulharsky Vlascite, srbochorvatsky Vlašići. Zvláště u Ru sů požíval Veles veliké úcty. K němu se modlili, zaříkávali a přísahali až donedávna. Pastýři vyhánějící stáda na letní pastviny odříkávali k jeho počtě starodávné modlitby k ochraně stáda. Když roku 988 velkoruský kníže Vladimír přijal křest, rozkázal uvrhnouti modlu do řeky Počajny. Kamennou modlu u Slo vanů, na severu sousedících s Finy, zničil Avraamij z Rostova na Donu (17).

V době křesťanské byl pohanský Veles nahrazen svatým Vlasijem jak na Rusi, tak v Bulharsku i v Řecku (bulharský Vlas a podle něj pojmenované sedmi hvězdí Plejád Vlascite).

Slunce nahradilo hvězdy

Zemědělci ani pastevci se nemohli řídit podle lunárního kalendáře. Už od dob Hesiódových (8. století před n. l.) a snad ještě dříve se v Řecku řídili podle hvězd na obzoru – nikoli podle **směru** jejich východu či západu, ale **roční doby**, kdy se za svítání či soumraku ukázaly poprvé nebo naposled. V mlhavé Evropě, kde nelze pozorovat hvězdy na obzoru, tyto nahradilo Slunce, postupující zjara k severu a v létě k jihu. Slunce, na rozdíl od hvězd, se musí pozorovat z určitého stálého místa. To vedlo v Evropě k zakládání pozorovatelů – svatyní Slunce, již v neolitu (18).

Ačkoliv určit postavení Slunce mezi **souhvězdími** nebylo v Evropě možné, přesto vzdělanci středověku datovali události počtem dnů ve **znameních**, kterými v průběhu roku Slunce kdysi procházelo a nyní jakoby prochází. Podle G. Friedricha i Kosmas si „liboval“ v datování podle Slunce ve znameních. Je zajímavé, že Kosmas (†1125) kladl vstup Slunce do znamení k patnáctému dni v měsíci. Roku 325 byla jarní rovnodennost 21. března, ale pak se pro nepochopení způsobu přidávání přestupných let posunula každých 128 let o jeden den k začátku března. Běda Ctihodný zjistil již roku 725, že chyba je tři dny. Roku 1100 byla jarní rovnodennost okolo 15. března (± den).

Byla-li rotunda v Lukově záměrně a vědomě umístěna tak, aby při vstupu Slunce do znamení Býka vycházelo Slunce nad Řípem, pak tento den vstupu Slunce do znamení Býka byl určen jako třicátý po jarní rovnodennosti, a nikoliv jako 20. duben juliánského kalendáře, který byl v době založení rotundy chybný o šest dní. A nebo byl za den vstupu Slunce do znamení Býka považován dle Kosmy 15. duben. V každém případě byl znám den rovnodennosti a způsob jeho určení.

Rozličná orientace rotund v Čechách a na Moravě

Zjistil jsem víceméně přesně orientaci desítek českých rotund od Starého Plzně na západě po Českou Třebovou na východě, a od Deštné na severu (údolí Liběchovky) po Libouň pod Blaníkem na jihu. Vedle nejčtetnější víceméně přesné východní orientace je v Čechách výrazná orientace severovýchodní a výjimečně i slunovratová; apsida rotundy na Přední Kopanině je orientována na k Slunci o letním slunovratu nad úbočím Kozích hřbetů. A. Podlaha v soupisu posvátných míst království českého (19) píše, že podle pověstí se tu obětovalo již v dobách pohanských.

Orientace velkomoravských rotund je velmi rozdílná, od 45° do 115°. Nejsou ver nější slunovratové postavení Slunce na Velké Moravě bylo 52,4°. Kupodivu žádná moravská rotunda nebyla orientována k Slunci při vstupu do znamení Býka. Akademik Rybakov vyslovil svého času na konferenci v Mikulčicích domněnku, že kostely byly orientovány k Slunci v den jejich založení. Tuto domněnku nezávisle doplnil a potvrdil P. Valev (20) zjištěním, že jeden kostel v Sofii byl založen a orientován k Slunci v den patrona. Tyto domněnky v Čechách neobstojí: rotunda sv. Jiří v Lukově není orientována k Slunci v den sv. Jiří a rotunda sv. Jiří na Řípu je orientována k východu.

U českých rotund orientovaných na severovýchod, i když nemají na obzoru nápadný vizír – horu, přesto mohlo být známo místo na obzoru, kde vychází Slunce při vstupu do znamení Býka. Určující mohl být den, kdy při pohledu od rotundy v Lukově vyšlo Slunce nad Řípem, třicátý po jarní rovnodennosti. Je pravděpodobné, že rotunda v Lukově a její blízké okolí skýtající daleký, víc jak polokruhový výhled a úchvatný pohled na Říp – dominantu české kotliny, bylo stanovištěm pozorování Slunce již před založením rotundy (podobně jako obětiště na Levém Hradci). Bohužel, podle sdělení V. Mouchy, při zakládání kravína a krechtů v Lukově archeologové chyběli.

Pražské rotundy

S výjimkou rotundy na Přední Kopanině a zaniklé rotundy v Praze – Řepích, orientované k východu, jsou tři pražské rotundy orientovány k Slunci při vstupu do znamení Býka, ačkoliv půdorysné plány E. Pocheho tomu nenasvědčují (21). Z připravovaného díla, zčásti publikovaného na konferencích (9), vysvítá, že pražské rotundy mají stejnou orientaci jako tzv. pohanské.

Nejstarší Vyšehradská rotunda sv. Martina byla do základů zničena a později dle B. Nechvátala zvána pohanskou (22). Roku 1878 byla znovu vystavěna, přičemž původní půlkruhová apsida byla nahrazena podkovovitou. Za předpokladu, že pseudorománské ostění nového vchodu je shodné s odkloněním původní apsidy, byla tato odkloněna o 78° k Slunci na zvýšeném obzoru Vinohrad, kde vycházelo Slunce při vstupu do znamení Býka. Později byl výhled znemožněn zvýšeným opevněním.

Apsida rotundy sv. Kříže, snad z první poloviny 12. století (1), je obklopena vysokými domy znemožňujícími určit orientaci podle Slunce. Buzolou uvnitř rotundy se jeví apsida odkloněna o 70° k zákrutu Vltavy, kdysi v dohledu.

I rotunda sv. Štěpána, později zasvěcená sv. Longinu, snad z konce 11. století, má apsidu natočenu k severovýchodu. Kolem roku 1840 byla k rotundě přistavěna v západním směru barokní loď, později zbouraná. Tehdejší architekt ve snaze napravit pohanskou orientaci přemístil oltář v apsidě ze severovýchodního do východního směru tak, že apsidu uvnitř na levé straně zazdil a na pravé vyboural. Podle plánu K. Gutha (obr. 49, str. 133), byl takto interiér apsidy pootočen o 15° až 16° do východního směru a osy přístavby. Zevnějšek apsidy zůstal zachován a podle Slunce je odkloněn o $74,5^\circ \pm 1^\circ$, kdysi s výhledem na zvýšený obzor Žižkova mezi Vítkovem a Židovskými pecemi, kde vycházelo Slunce při vstupu do znamení Býka.

Pro určení orientace apsid není směrodatné jejich odklonění od severu, ale roční doba, kdy vychází Slunce ve směru apsidy (neboť odklonění je závislé na převýšení obzoru).

Souhrn dosavadních poznatků

Výzkum orientace rotund a kostelů je teprve v počátcích. Severovýchodní pohanská orientace rotund v Čechách k východu Slunce při jeho vstupu do znamení Býka, 20. dubna, není náhodná. Zřejmě byla záměrná, později zavržena a různě napravována. Navazovala na prastarý kult pěstovaný v této roční době doložené zvěrokruhy jak v antickém světě, tak v pravlasti Slovanů. Na našem území je tento kult doložen nálezem býčka z doby halštatské. Orientaci k Slunci v danou roční dobu měla i kultovní stavba z doby stěhování národů (Kněžívka).

Vstup Slunce do souhvězdí Býka byl v antickém Středomoří určován podle Slunce na pozadí hvězd. Na našem území hvězdy na obzoru nahradilo Slunce pozorované nutně ze stálého stanoviště, což vedlo k zakládání svatyní již v dobách velmi dávných.

Orientací rotund se rozumí záměrné **natočení** apsid k Slunci, případně záměrné **umístění** rotundy tak, aby při vstupu Slunce do znamení Býka vycházelo Slunce nad horou – u rotundy v Lukově nad Řípem, dominantou české kotliny. Velmi přesné umístění této rotundy naznačuje znalost přesného způsobu určování rovnodennosti i slunovratu podle polovičního počtu dní do návratu Slunce nad Říp při vstupu Slunce do znamení Panny, taktéž od nejstarších dob kalendářně významným.

Na výzkum orientace rotund navazuje výzkum orientace kostelů, zejména zasvěcených Panně Marii, orientovaných k Slunci při vstupu do znamení Panny.

Poděkování

Děkuji panu dr. Vladimíru Dvořákovi za cenné rady a podněty při výzkumu orientace rotund a kostelů Kladenska a také za připomínky k získaným poznatkům. Děkuji také panu dr. Miloši Šollemu za kritické poznámky.

Literatura:

1. K. Guth: České rotundy; Památky archeologické, XXXIV, 1924–25, 113–188.
2. I. Borkovský: Levý Hradec, nejstarší sídlo Přemyslovců; nakl. ČSAV, 1965.
3. Z. Ministr: K článku J. Bayera: Levohradecká astronomická památka; Říše hvězd, 8/1989, 149–150 a 3/1990, 56–58.
4. D. Líbal: Raně středověký vývoj kostela sv. Petra a Pavla na Budči; Umění, XXIX, 1981, 5, 395–398.
5. M. Šolle: Staroslovanské hradisko; nakl. Vyšehrad, 1984, M. Šolle: Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči; Památky archeologické, LXXXI, 1990, 140–207.
6. F. Haas: Vývoj architektury a umění ve středověku; VUT, Brno, SNTL, 1983.
7. E. Poche: Umělecké památky Čech 1, 395–6, nakl. Academia, 1978.
8. R. Koller: Nástin regionálních dějin okresu kladenského; ONV Kladno, 1968.
9. Z. Ministr: příspěvky na konferenci European Society for Astronomy, Budapest 1993 a Bochum 1994.

10. J. Rulf: Sídliště kultury s lineární keramikou a kultovní (?) objekt v Kněžívce; Archeologické rozhledy, XXXI, 1979, 4, 370.
11. R. Hošek: Římské náboženství; Praha, St. pedagogické nakl., 1986.
12. G. Friedrich: Rukověť křesťanské chronologie; Praha, Fil. fak. UK, 1934.
13. A. Dittrich: Slunce, Měsíc a hvězdy po cestách lidstva a hvězdářství; Praha, St. nakl., 1923, str. 114.
14. F. Adámek: Halštatský pohřeb v Byčí skále; Okresní vlastivědné museum v Blansku, 1972.
15. V. Zamarovský: Bohové a hrdinové antických bájí; Praha, Mladá Fronta, 1982.
16. Z. Váňa: Svět slovanských bohů a démonů, Praha, Panorama, 1990, str. 75.
17. Ottův slovník naučný, Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1907, XXVI, heslo Veles (Volos), str. 508.
18. Z. Ministr: Dvě pravěké kultovní astronomicky orientované stavby na Kladensku a Slánsku; Slánský obzor, 1–2 (101–102), 1993–1994, 1, 12–17.
19. A. Podlaha: Soupis posvátných míst království českého; Praha, 1911.
20. P. Valev: Interdisciplinarnije Isledvanija, Sofia, XVII, 1990, 206–219.
21. E. Poche: Praha středověká; Panorama 1983, str. 70.
22. B. Nechvátal: Vyšehrad; Praha, Odeon, 1976.

Opravy tiskových chyb v článku Z. Ministra: Dvě pravěké kultovní, astronomicky orientované stavby na Kladensku a Slánsku; Slánský obzor, 1–2 (101–102), 1, 12–17.

Na str. 12 dole ve vztahu $A = \sin d / \cos \delta$ má být $\cos A = \dots$

Na str. 13 v předposledním řádku má být: takže délka roku...

Na str. 17, třetí odstavec má být: Hliněná stavba u Bysně...

Na str. 17, Literatura: nedopatřením byly vynechány číslice 1 až 12, uvedené v textu.

JAROSLAV VYKOUK

Znak města Smečna

V roce 1995 uplynulo 485 let od doby, kdy byl obci udělen městský znak, a 480 let, kdy byl tento znak polepšen.

Znak z roku 1510: Na červeném štítě dvě stříbrná lekna, zakončená dole pěti kořínky a držená dvěma stříbrnými dvouocasými lvy. Přes tělo každého lva, který je obrácen ke středu štítu, probíhá šikmý (kosmý) červený pruh v podobě stuhy (šerpy). Znak byl udělen králem Vladislavem II. dne 26. května 1510 na prosbu Jana Bořity z Martinic, při povýšení vsi Smečeň Dolní na městečko Muncifaj.

Znak z roku 1515: Původní znak byl rozmnožen tímž králem přidáním zlatých korun na hlavy lvů. Stalo se tak na žádost bratří Jindřicha a Volfa z Martinic u příležitosti povýšení městečka na město 28. prosince 1515. Od tohoto data se město řídilo právem města Slaného. V roce 1882 se městu vrátil český název Smečno.

Městskou heraldiku Smečna začneme hledat nejprve na pobočném pracovišti OA Kladno ve Slaném.

Městská pečetidla se zachovala dvě: Typář města z roku 1603 je stříbrný kotouč o průměru 47 mm, opatřený sklopným plným půlkruhovým křídélkem na pěti pantech, nahoře s očkem. Po obou stranách křídélka je vyryto latinskou kurzivou

Jaroslau Borsita Baro de Mar

tinicz Dnus in Smečzna Vo=

kors a Malykowisz s. c.

Mtis Consiliari

etc.

fidelibus ac

dilektis suis subditis

fieri curanit 24 Decem

bris Anno. 1603

(Jaroslav Bořita, svobodný pán z Martinic, pán na Smečně, Okoři a Malí ko vi cích, jeho milosti císařské rada atd., věrným a milým svým poddaným zhotoviti dal 24. prosince 1603.)

V pečetiním poli lemovaném linkou je znak města Smečna. V barokní kartuši jsou dvě lekna spojená dole pěti kořeny a držená po stranách dvěma korunovanými dvouocasými lvy s šerpou přes tělo. Po obou stranách štítu je letopočet 15-15, což je datum povýšení na město. Opis kapitálou je na stuze mezi

ozdobnou páskou a znakem: SIGILLVM CIVITATIS MVNCIFAGIENSIS. Při vnějším okraji pečeti je řetízkový perlovec.

Druhé městské pečetidlo z roku 1882 je mosazný ovál 31 a 36 mm s dřevěnou rukojetí hruškovitého tvaru. Její výška je 105 mm. V pečetním poli lemovaném šňůrou je štít se znakem města. Pod štítem jsou dvě zkřížené ratolesti. Opis kapitálou mezi šňůrou a znakem začíná vpravo (9-3 h.): MĚSTO SMEČNO 1882.

Je zajímavé, že obec tak nesmírně bohatá na heraldické památky má pouze jedno ztvárnění svého městského znaku, a to na budově radnice. Znak je proveden plasticky a barevně. Po obou stranách znaku je nápis: ZNAK MĚSTA - SMEČNA Z R. 1515.

Literatura:

A. Příbyl, K. Liška: Znaky a pečete středočeských měst, str. 137-138, Středočeské nakl. a knihkupectví, Praha 1975.

J. Čarek a kol.: Městské znaky v českých zemích, str. 351, Academia Praha, 1985.

V. Vojtíšek: O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých, Praha 1928, str. 116, 133, 219.

J. Louda, V. Kopecký: Česká města II., Albatros Praha, sv. 62, 1983, str. 45-47.

A. Sedláček: Hrady, zámky a tvrze... VIII., nakl. Šolc a Šimáček, společnost s r. o. v Praze, 1935, str. 119-140.

F. Vel: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Slánském - nákladem Archeologické kommise při české akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1904.

Heraldika a genealogie 4/1983, článek J. Vykouk: Heraldika Smečna, Jílové u Prahy 1983, str. 193-203.

Vlastivědný sborník okresů slánského a novostražického, roč. IV., článek J. Jungmann: Pečetidlo a znak města Muncifaje, str. 124-126.

ABC kulturních památek Československa, Encyklopedie Pyramida, Panorama Praha 1985, str. 479.

KAREL KŘESADLO

Z kšaftů slánských měšťanů 16. století

Poslední pořizování slánských měšťanů patřila mezi jejich základní majetkové dokumenty, vznikající v písemné formě nejméně od dob dvou privilegií Karla IV. z r. 1372, jimiž Slánským, stejně jako měšťanům dalších královských měst, udělil právo zacházet volně se svým majetkem za života i po čas smrti (včetně výslovně uvedeného kšaftování), i právo svobodného dědění těchto majetků dalšími příbuznými při případné neexistenci přímých dědiců.1) Můžeme tak soudit podle stavu od 40. let 15. století, kdy jsou již kšafty mezi tehdejšími listinnými a listovými doklady poměrně hojným a také nejstarším druhem písemnosti.2)

Dlouho se tyto kšafty vyskytují sepsané v objektivní protokolární formě v podstatě se stereotypním formulářem. Ten zní přibližně takto: „V... za přítomnosti... (zpravidla dvou konšelů, z nichž jeden mohl a nemusel být právě purkmistrem, nebo jednoho konšela a jednoho obecního staršího, dále městského písaře a rychtáře – ten byl v některých případech nahrazen zástupcem) N. N. leže nemocen (na smrtelné posteli), však rozumu zdravého a paměti dobře užívajíc a statkem svých mohovitým a nemohovitým takové pořizování učinil (takto kšaftoval)“. Pak je vypočítána celá řada jednotlivých odkazů různým příbuzným, přátelům i městským zařízením. Nezřídka ovšem se datovací a prezenční formule vyskytují na konci textu. Také ostatní formulář má různé drobné varianty, které však nemění hlavní smysl.

Pod tímto textem se od sklonku 30. let 16. století jako nový odstavec objevuje formule „tvrzení“, jejíž jiný inkoust i datum než u předchozího textu jasně svědčí pro její pozdější zapsání. V tvrdící formulaci se uvádí, že dědicové a příbuzní „dali tomuto kšaftu místo“, nebo že jejich případný odpor byl urovnán dohodou, ev. soudním rozhodnutím. A tudíž na jejich žádost, že jest tvrzen mocí práva s povolením „pana purkmistra pánů“. Pod tím už přichází ptištěná pečeť města. Jen v jednom případě se ještě dole pod pečeti nachází dodatečně připsaný text smlouvy mezi jednotlivými dědici.3) Na rubu bývá každý kšaft opatřen jménem pořizovatele. Celý text je psán rukou příslušného městského písaře a vznikl tedy v městské kanceláři.

Teprve po polovině 16. století se objevuje druhý typ. Je psán celý subjektivní formou v první osobě. Jeho text dodržuje běžné formule středověké listiny, zvláště se vyznačuje květnatě rozvinutou narací, jež opisuje důvody osobního pořizování. Text končí koroborační formulí (uvádějící ověřovací prostředky), v níž se praví, že pořizovatel požádal purkmistra a radu města, aby pro větší pevnost kšaftu k němu přitiskli městskou

pečet' – což se stalo. Tyto kšafy jsou psány rukama nikoliv úředních písařů, nýbrž těch, které pořizovatel o tuto službu požádal. V městské kanceláři pak došlo pouze ke zpečetění testamentu.4) Důvody, které vedly jednotlivé měšťany k pořízení subjektivního testamentu, se určit nedají. Snad byl výrazem jejich vzrostlého sebevědomí, jemuž již nevyhovoval neosobně, protokolárně psaný zápis. V každém případě jsou mezi dochovanými i po uvedené polovině 16. století v menšině.

Do městských knih se testamenty či kšafy dostávají nejdříve jen sporadicky. Zpočátku jde o ojedinělé případy, které byly provolány na starobylé instituci slánského zahájeného soudu. Pouze po založení nové knihy jeho zápisů, v roce 1443, se objevují tři případy, dále už po jednom v roce, s postupně čím dál většími mezerami. Zajímavé je, že kšafy z roku 1443 přicházejí v době, kdy text knihy zahájeného soudu je ještě veden latinsky, přesto jejich text je zapsán česky, zřejmě přepisem jejich původní listinné formy. Provoláním či vkladem na zahájeném soudu se upevňovala všeobecně uznávaná platnost takového pořízení, na druhé straně je pak zřejmé, že takto vložený kšaft musel předtím dojít obecného souhlasu dědiců. S klesající rolí tohoto soudu klesá i počet psaných kšaftů, jenž ostatně nebyl nikdy velký a činil jen malý zlomek všech zápisů. Nepřekvapí, že tyto kšafy si sem dávali vložit především osoby, které měly blízko k městské radě, a tudíž nejlepší povědomí o účelu takového kroku k „věčnému“ pojištění. Přesto se poslední zápis v knize zahájeného soudu objevuje ještě v r. 1550.5)

Tedy však již byly pro zapsání kšaftu také jiné možnosti. Nejpozději ve 30. letech 16. století vzniká v rámci specializace městského knihovnictví vlastní kniha kšaftů. Tato nejstarší se buď nezachovala vůbec, nebo je jejím pozůstatkem prvních 16 listů zachované knihy kšaftů z let 1553–1573.6) Na ni pak navazují další dva svazky, dovedené až do r. 1684. Uvedené první listy začínají zápisem z 13. 11. 1553, nad nímž se však nachází konec předchozího zápisu, zase bez začátku. Neúplných zápisů je tu pak celá řada až do r. 1557. Teprve na fol. 17r přichází titul („Kšafy“) a další zápisy od 23. 6. 1558 už pokračují souvisle bez mezer a neúplných zápisů. Zdá se tedy, že začátek knihy byl původně samostatným svazkem, který mohl začínat třeba i ve zmíněných 30. letech a z něho zachovaná část byla až dodatečně přivázána k mladším zápisům. V nich už dochází pouze k několika posunům v datech.7) Z toho by vycházelo, že do zachované knihy kšaftů se nejspíše nezapisovalo přímo, ale až z konceptů.

Formuláře zapsaných kšaftů se v zásadě neliší od listinných testamentů, sepsaných objektivní formou. Často se v nich také setkáváme s vypočítáváním dluhů, a to jak těch, které učinil testátor, tak i se soupisem jeho dlužníků. Z druhých jsou pak některé částky určeny pro obmyslené osoby či účely. Pod zápisem kšaftu nacházíme dodatečně připisovaný záznam o „tvrzení“ testamentu peněžním obnosem nebo zbožím.

Jen dva kšafy v knize mají formulář podstatně odlišný. Jde o testamenty Eze chyla Žlutického a Matěje Malého, nedatované, ale podle zařazení mezi jiné zápisy pocházející někdy z první poloviny r. 1554. Jsou obdobou subjektivně stylizovaných pořízení známých z listinné formy, jejímž jsou zřejmě přepisem. Oba zdůvodňují, že byly pořízeny v době moru. Zdá se tedy, že i po vzniku knih kšaftů byly za prvotní a základní považovány listinné formy kšaftů a zápisy v knize byly jejich přepsáním, přičemž jednoznačná autorita knihovního zápisu se teprve pomalu a postupně prosazovala.

Jak tedy asi vznikalo písemné poslední pořízení? Testátor se buď dostavil do rady a tam svůj kšaft přednesl, nebo byl-li nemocen, přišli k němu výše uvedení městští úředníci a zapsali kšaft tam. V tomto případě mohlo jít o kterýkoliv den bez ohledu na neděli nebo svátek, protože jinak hrozilo nebezpečí z prodlení. Smrt obyčejně nečekala až na pracovní den městské správy. Zápis byl nejprve pořízen v konceptní formě a pak veřejně přečten na zasedání městské rady, což se nazývalo publikováním. Tam se mohl proti němu postavit na odpor kdokoliv, kdo by se jím cítil protiprávně poškozen. Když dědicové s obsahem závěti souhlasili, byla autoritou městského práva stvrzena, a tím vstupovala v platnost. Tedy mohl být také kšaft v listinné formě zpečetěn a vydán pořizovateli. Už předtím byl zapsán do knihy kšaftů, patrně ovšem za nějaký poplatek. Poplatek také vyžadovalo jeho stvrzení městskou radou.

Původní kšaft mohl testátor zrušit buď novým pořízením, nebo tím, že vzal celý majetek, obyčejně po uzdravení z nemoci, znovu do svých rukou. Plnění jeho ustavení leckdy nebylo jednoduché, především v případech, kdy odkazovatel v něm disponoval s větší soustavou dluhů. Proto se jeho naplnění mohlo protáhnout, někdy i na desítky let.8)

Co tak asi slánští měšťané v 16. století odkazovali? Především pochopitelně peníze a nemovitosti. Někdy přitom ve formulaci závěti problesknou trochu zvláštní vztahy v rodině. Tak už zmíněný E. Žlutický obmyslil svého syna Cy priána pouze 14 kopami grošů, protože „je marnotratný“ a všechn ostatní majetek raději poručil manželce. Z movitostí se pak objevují peřiny, šatstvo obecně, konkrétně nejspíše kožich nebo plášť jako jeho nejvzácnější součásti. Vůbec nejsou jmenovány šperky nebo jiné cennosti, i když ženy jsou zde mezi odkazovateli zastoupeny poměrně hojně, patrně je dědil mlčky hlavní dědic. Také nádobí se občas objevuje, jistá podruhuňe Keruše věnovala zase slánskému záduší libru vosku z krávy, kterou zdědila její hospodyně. Kramář dal pro „tvrzení“ svého kšaftu 4 knihy papíru městské radě, což tato nepochybně vhodně použila pro svou úřední činnost.9)

Zvláštní kapitolou jsou odkazy pro veřejné účely, a to kapitolou bohatou a zajímavou, neboť nám ukazuje slánské měšťany té doby jako osobnosti vnímavé k potřebám svého města. 10) Základní místo v této kapitole mají odkazy k záduší. Je to pochopitelné, ve chvílích přemýšlení o svých posledních věcech opravdu jen málokdo pomínil tuto zvyklost, jež měla pomoci překročit práh do života věčného. Husitská a nyní už luteránská víra sice poněkud proměnila vztah k posmrtnému životu, pocit nutnosti posílit hmotně před svým odchodem kultovní vybavení svých spoluobčanů ovšem přetrvával. Navíc tehdy už slánští měšťané měli svou opravdu levnou církev, pro niž tento zdroj příjmů nebyl zanedbatelný. V 50. a 60. letech 16. století tedy celkem nacházíme 36 odkazů ke slánskému záduší v celkové výši 222 kop grošů, 1 zlatého uherského, 3 tolarů, už zmíněné libry vosku a řeznického krámu. K tomu přistupuje polovina všeho odkazovaného majetku ve dvou případech. 11) Vedle slánského bylo jednou obmyšleno záduší lidické s 2 kopami a želenické rovněž se dvěma. 12) Kostel byl výslovně uveden třikrát s 24 kopami bez bližší specifikace. 13) Dalších pět testátorů směřovalo v letech 1554–55 21 kop a jeden z nich celý zbytek svého dědictví po naplnění menších konkrétních odkazů na jeho opravu, kterou tehdy zřejmě potřeboval. 14) Jedna odkazovatelka si přála, aby celý její majetek byl věnován na postavení kostelíčka, kde by se pochovávali chudí. 15) Za několik let se však začali pochovávat chudí na nový společný hřbitov u sv. Trojice. Na sklonku r. 1564 dokonce určila Lidmila Lafanka svých 12 kop na nové železné dveře od fary na kruchtu latinských literátů. Zřejmě se jednalo o vstup na kruchtu z pavlázky, spojující ji tehdy přímo s poschodím fary. Vytrvalým předmětem zájmu slánských měšťanů byly v celém tomto období knihy pro kostelní zpěv. 19 lidí odkázalo v letech 1554–1566 celkem 88 kop na nový český graduál. 16) Tyto odkazy jsou plynule následovány dalšími, určenými na český kancionál (4 odkazy s 20 kopami z let 1567–1569). 17) Vedle nich můžeme najít ještě dva odkazy na knihy českých literátů v hodnotě 15 kop, jednou na české knihy v kostele za 5 kop a jednou na žaltář a adventní kancionál rovněž za 5 kop. 18) Na literátskou bratřinu jako takovou mysleli tři testátoři s 11 kopami a loukou nad Vítovem. 19) Pan děkan sám byl poctěn dvěma odkazy v hodnotě 2 kop a 1 zlatého uherského. 20)

Ani na záležitosti světské však kšaftující slánští měšťané nezapomínali. Obci jako takové věnovali dva všechn svůj majetek, dva další pak polovinu. 21) Na chudé bylo pamatováno jedním odkazem se 40 kopami. 22) Ale ani další obecné potřeby nezůstávaly stranou. Celých 200 kop bylo věnováno na znovupostavení věže velvarské brány. 23) Ondřej Sedmý určil dluhy, které měli u něho jeho spoluobytelé, na opravu smečenské cesty. 35 kop vedle toho přišlo od dvou zůstavitelů na opravu cesty mezi zahradami. 24) Konečně pak 110 kop mělo být použito na rekonstrukci kašny, dalších 10 na opravu studně na kozím rynku. 25)

Celkem tedy pamatovali Slánští ve svých závětech na boholibé účely duchovní 75 odkazy v hodnotě 428 kop grošů, dvakrát polovinou jednoho majetku, 1 zla tím uherským, 3 toлары, krámem řeznickým a voskem. Na potřeby světské celkem 12 odkazy v hodnotě 395 kop, dvěma celými majetky, dvěma polovičními a souhrnem dluhů. Jak z toho vyplývá, obě hodnoty se zásadně nelišily a v každém případě jsou obě hodny naší úcty.

Poznámky:

- 1) CIM II, č. 463, 482.
- 2) SOKA Kladno, Archiv města Slaného, Listy, porůznu.
- 3) V kšaftu Marty Černé z 24. 5. 1562, tamtéž.
- 4) Kšafty Václava Vrabce z 15. 12. 1563 a Anny Mastikové z 4. 2. 1569, tamtéž.
- 5) Archiv města Slaného, Městské knihy, inv. č. 324, kniha zahájeného soudu 1443–1566. Jednotlivé kšafty se dále vyskytují v r. 1458, 1459, 1461, 1468, 1469, 1471, 1477, 1484, 1536 a 1550. Kšafty z r. 1443 tamtéž pag. 11.
- 6) První přímá zmínka o knize kšaftů v kšaftu Matěje Svrně z 28. 10. 1537 (listinném). První zachovaná Archiv města Slaného, Městské knihy, inv. č. 332, papírová kniha v moderní plátěné vazbě, rozměrů 22,5 x 18 cm, původně svázaná v pergamenovém listu gotické mešní knihy z počátku 15. století, 120 listů, foliování moderní.
- 7) Chronologické přehození na přelomu roků 1562/63, 1567/68, 1568/69, dále 1561 leden – květen a 1563 květen – červen.
- 8) Mezi zápisy z 6. 11. 1554 zapsána poznámka, že v r. 1590 přiznal Jan Rukavička, že kšaftu Petra Kodrle (z 1. 10. 1554) učiněno zadost.
- 9) Keruše podruhyň 4. 1. 1560, Jan Kulhánek kramář 24. 7. 1554.
- 10) Údaje následujících odstavců až do závěru článku a odkazech se vesměs vztahují k 50. a 60. létům 16. století a vycházejí z popsané knihy kšaftů.
- 11) Polovinu majetku odkázaly Anna Srsová 5. 1. 1567 a Anna Hamrová kožešnice 14. 3. 1567, řeznický

- krám Anna Mládková 3. 3. 1563.
- 12) Lidické záduší od Keruše podruhyně 4. 1. 1560, zelenické záduší od tamějšího sedláka Jana Konvičky 1562.
- 13) Matěj Malý 1554, Anna Bartošková 7. 6. 1561, Jošt tesař 27. 10. 1562.
- 14) Ostatek jmění po konkrétních odkazech a výnos dvou dluhů Markéta Duchková 8. 8. 1554, 10 kop Jan Mañas 6. 11. 1554.
- 15) Kateřina Kamenická 8. 10. 1568.
- 16) Po 10 kopách Kateřina Brožová 9. 2. 1554, Kateřina 11. 2. 1557, Vojtěch Kubín 3. 7. 1562, Štěpán Nedětovský 10. 1. 1566, Matěj Fartáček 24. 2. 1566, Václav Ječmen 28. 12. 1566.
- 17) Jan Zeman řezník 24. 4. 1567, Markéta Svrňová 9. 5. 1567, Jan Daneš 4. 12. 1568, Mandalena Hrušková 20. 4. 1569.
- 18) Řehoř Vyžral 11. 3. 1561, Mikuláš Haltýřský 7. 6. 1562, Anna Mládková 3. 3. 1563, Tomáš Kárník 28. 7. 1567.
- 19) Šimon Krupička 21. 9. 1560, Jiřík Turek řezník 26. 9. 1565, louku Tomáš Kočka kostelník 5. 4. 1568.
- 20) Vojtěch Kubín 3. 7. 1562, Mandalena Hrušková 20. 4. 1569.
- 21) Všechny majetek Václav Havlův 19. 4. 1568, Mandalena pastorkyně Ondřeje svícníka 3. 9. 1568, polovinu Anna Srsová 5. 1. 1567, Anna Hamrová kožešnice 14. 3. 1567.
- 22) Matěj Malý 1554.
- 23) Jan kotlář 8. 1. 1554.
- 24) Ondřej Sedmý 10. 6. 1561, Vít mečíř 5. 5. 1562, Keruše Váchová 17. 11. 1563.
- 25) Studní Vít mečíř 5. 5. 1562, kašnu Anna Brožová sladovnice 16. 5. 1567.

JANA KROTILOVÁ

Slaný – pohled do správních dějin

Vznik každého státního útvaru přinášel s sebou potřebu správy daného teritoria, zpočátku hlavně z hlediska bezpečnostního – vojenského a policejního, následně i z hlediska hospodářského, veřejné správy a soudnictví. Nejinak tomu bylo i při vzniku českého přemyslovského státu.

Český stát, který můžeme považovat za jakéhosi pokračovatele Velké Moravy, nevznikl ze dne na den k určitému datu, ale jednalo se o dlouhodobý a složitý proces. Je možné ho zasadit mezi rok 884, kdy přemyslovský kníže Bořivoj přijal na Moravě křest, a rok 995, kdy na Libici byli vyvražďeni Slavníkovci.

Na přelomu 9. – 10. století byla Morava již konsolidovaným státním útvarem podléhajícím ústřední moci Mojžírovců, kdežto území Čech se jevílo jako tříšť více knížectví spravovaných z výšinných kmenových hradišť. Již tehdy však zaujímal rod Přemyslovců dominující postavení mezi ostatními kmenovými knížaty. Jim se moci mohli vyrovnat pouze Slavníkovci, ovládající velkou část východních Čech.

Tolik na úvod k počátkům Českého státu. Nás však v první řadě bude zajímat podíl Slaného a slánského regionu na správním uspořádání Čech od nejstarších dob do doby nejnovější. Zpočátku se budeme muset pohybovat více méně v oblasti hypotéz. Bez nadsázky však můžeme říci, že Slaný již jako trhová osada byl z hlediska zeměpisného přímo předurčen stát se střediskem regionu a sídlem správy. Pozdější Slánsko se rozprostíralo vždy na území kmene Čechů ovládaném přemyslovským hradištěm na ostrožně – Libušínem. Kdy vznikla slánská osada není známo. Její existenci zcela jistě podminila stará zemská stezka protínající Čechy přibližně severojižním směrem. Část od Prahy na Most a později Chomuť jdoucí přes staré Srbsko do Saska se nazývala původně Mostecko-Kopistská, později Lipská silnice. Stáří této hlavní zemské cesty se nedá určit, písemně je doložena až ve 12. století. Vývoj této důležité komunikace lze sledovat v přímé souvislosti se založením Pražského hradu a vznikem Pražského podhradí, které rychle získávalo postavení strategicky i obchodně důležitého místa s rozvíjející se řemeslnou výrobou. Odtud pak ráno vyjížděly obchodní karavany po Lipské silnici směrem do Saska a večer dorazily k brodu přes Červený potok, aby si zde lidé a koně odpočinuli před další namáhavou cestou. A protože v okolí byla úrodná sprašová půda a dostatek vláh, vznikla u brodu brzy osada, jejíž obyvatelé se zabývali nejen zemědělstvím, ale i řemesly, kterými sloužili obchodníkům i ostatním pocestným. Netrvalo dlouho a osada se stala významným tržním místem. Existovala již zcela bezpečně ve 12. století, i když věrohodná písemná zpráva o ní pochází až z r. 1262. Při logické úvaze můžeme dojít k úsudku, že rozvoj Prahy a Lipské silnice je v přímé úměrnosti s rozvojem slánské osady, a je proto velmi pravděpodobné, že původ Slaného sahá dál než do zmíněného 12. století.

Ve 30. letech 12. století, možná i o něco později, dostalo se Slanému, tak se již zřejmě tržní ves

nazývala, duchovní správy. Ve svahu nad Červeným potokem postavili benediktini ostrovští románský kostelík sv. Gotharda a později zde založili prbošství.

Při formování českého státu za vlády Boleslavců v 10. století ztrácela na významu stará kmenová hradiště. Při sjednocovacím procesu musela pak česká knížata velmi záhy uvažovat o tom, jak spravovat zemi, když stará centra výroby, obchodu a správy rozpadem jednotlivých knížectví upadala. Zdá se, že již za Boleslava I. byl položen základ k hradské organizaci. Byly postupně budovány malé, ale dobře opevněné hrady, buď v těsné blízkosti starých hradišť, nebo i zcela mimo ně, které se stávaly nejen strategickými body z hlediska bezpečnosti státu, ale současně i středisky veřejné i hospodářské správy (vybírání berní) a soudnictví. V čele každého hradu stál hradský správce a vedle něho soudce čili cúdař. Teritorium, které oba knížecí úředníci spravovali, bylo velice variabilní; hranice nebyly přesně stanoveny. Hradská správa trvala do 13. století, kdy byla vystřídána krajským zřízením.

A nyní se naskýtá otázka, z kterého hradu byla spravována tržní ves Slaný a pozdější Slánsko? Ve starší regionální literatuře se jmenuje v první řadě libušínské přemyslovské hradiště, což pro mladší dobu s rozvinutým hradským systémem těžko připadá v úvahu, dále hrad Dřevíč na Lounském podlesí, kde se podle Jos. Laciny připomíná dřevíčská župa a dřevíčský župan. Naproti tomu uvádí Jindřich Hulinský, že slánská kotlina patřila ve 12. století k župě meziříčské, jejímž správním centrem byl Meziříčský hrad, stojící podle V. V. Tomka na vrchu (kóta 247 m) nad vsí Dřínovem mezi Vltavou a Labem. Samotná hradská soustava procházela složitým vývojem, a proto při nedostatku písemných pramenů je těžké určit, odkud přicházela veřejná a soudní správa pro námi sledovanou oblast.

Teorii o existenci správního slánského hradu, se kterou přichází prof. Jos. Lacina, nelze podpořit, i když má své určité opodstatnění. Lacina v roce založení slánského hradu do let 1135–1173, kdy měly přejít „úřady“ z Dřevíče do Slaného. Jelikož na každém správním hradě vedle zeměpanských úředníků sídlil i hradní plebán, je možné, že prof. Lacina spojil příchod benediktinů do Slaného se stavbou hradu. Ten se však nepodařilo doložit ani archeologickými výzkumy. Nedá se však zcela zavrhnout domněnka, že prosperující slánská osada na hlavním tahu do Saska se stala již ve starších dobách (na konci 12. a hlavně ve 13. století) jakýmsi správním centrem regionu, alespoň v tom smyslu, že zde sídlil cúdař, obdařený soudními pravomocemi. Tuto hypotézu podporuje listina papeže Řehoře IX. z r. 1239, kde se mluví o kraji slánském (provincia Zlanensi). Takový byl asi vývoj předchůdkyně král. města Slaného. Po roce 1300 přenesla se veřejná správa na nově založené město.

V polovině 13. století máme první zprávy o nových správních celcích – krajích. Přemysl Otakar II. zavedl pevnější rozdělení země na kraje, kterým v čele stáli dva popravci či popravčí (= činili po právu) a starali se ve jménu krále o veřejnou správu a bezpečnost v daném obvodu. Do jaké míry se krylo území kraje se starým hradským obvodem, se nepodaří již nikdy přesně zjistit. Jisté je, že ani kraje neměly pevně ustálené hranice a jejich rozloha se měnila. Nesmíme také zapomínat, že existovaly kraje několika typů. Tak berních krajů bylo 12, krajů policejních se zmíněnými popravci v čele 11 a kraje soudní se navíc dělily podle dvorských desek do 23 krajů, podle cúd do 19 krajů a podle kmetů do 12 krajů. Postupem času však mizely územní rozdíly mezi jednotlivými typy krajů.

I vznik krajů musíme chápat jako plynulý vývoj. Zpočátku zřejmě sídlem nových krajů zůstávaly zeměpanské hrady. Při postupném zakládání měst se přesouvalo sídlo kraje do příslušných královských měst. (Typickým příkladem je Prácheňský kraj, který odvozuje svůj název od zaniklého, kdysi významného hradu Práchně a jehož sídlem se stalo král. město Písek.)

Na konci 14. století známe jménem 12 krajů, mezi nimiž se uvádí na druhém místě za Kouřimským (Pražským) krajem i kraj Slánský. V době vlády Jiřího z Po děbrad se ustaluje počet krajů na 14, kde vedle sebe jsou uvedeny kraj Slánský a Rakovnický, a tento stav trvá až do r. 1714.

V 15. století na místě původních popravců jsou voleni dva krajští hejtmané: jeden ze stavu panského a jeden ze stavu rytířského, kteří měli povinnost sídlit na území kraje, ale jejich sídlo bylo libovolné. Volba hejtmanů se konala na krajských sjezdech, které se svolávaly vždy do krajského města, v našem případě do Slaného. Krajské sjezdy stále více nabývaly na váze a stávaly se důležitou politickou institucí. Úřední agenda krajských hejtmanů byla soudní, vojenská, dozor nad jakostí mince, vybírání berně a později i péče o zachování poddanských řádů.

Z počátku 16. století známe krajské hejtmany podle jmen. V r. 1514 byli krajskými hejtmany Slánského kraje ze stavu panského Hynek Bořita z Martinic a ze stavu rytířského vladyka Otík ze Studeněvsí.

Jak přibývalo úřední agendy, tak narůstala potřeba přebývání krajských hejtmanů v krajském městě. V r. 1618 projevil město Slaný ochotu vybrat příhodný a tichý dům pro krajské orgány. Úřední agendu zatím zvládali krajští hejtmané sami. Do r. 1556 pro vybírání berně byli ustavováni krajští berníci, ale po tomto datu přešla povinnost na krajské hejtmany. Jen při vybírání posudného pobývali ve Slaném každého čtvrt roku vždy jeden týden zvláštní krajští berníci.

Krajští hejtmané byli původně královští úředníci, postupem času se stali institucí ryze stavovskou. Od

nástupu Habsburků na český trůn usilovali členové tohoto rodu o omezení stavovského vlivu ve státní správě, což se jim podařilo až r. 1648, kdy se zcela přestaly konat krajské sjezdy a krajští hejtmané stále více pozbývali své stavovské povahy.

V letech 1630–1665 byly z vojenských důvodů kraje rozděleny na tzv. revíry. Slánský kraj měl dva revíry: v prvním bylo 36, později 38 vesnic, ve druhém revíru 48, později 46 vesnic.

Při prodeji královského města Slaného hrabatům z Martinic v roce 1638 bylo vyhrazeno, aby Slaný zůstal krajským městem. Ale již v r. 1663 byly místodržitelstvím ustanoveny krajským městem kraje Slánského Louny, kam byl přenesen i mustřplac čili místo pro verbování vojska.

Ponížení královského města na město poddanské mělo zcela určitě vliv na začlenění Slánského kraje do kraje Rakovnického při reformě státní správy v r. 1714. Tehdy s připravovanou berní reformou došlo k redukci krajů, kdy měly být vytvořeny poměrně stejně velké celky, a bylo dbáno na to, aby mezi jednotlivými částmi kraje bylo dobré spojení. Většina krajů však byla ponechána beze změn. Pouze se sloučil kraj Vltavský a Podbrdský v kraj Berounský s krajským městem Berounem, kraj Rakovnický a Slánský v kraj Rakovnický s krajským městem Rakovníkem. Kraj Kouřimský a Litoměřický byl zmenšen a ke kraji Žateckému byl připojen kraj Loketský a Chebsko. Tak vzniklo nových 12 krajů a definitivně zanikl kraj Slánský.

Hejtmané kraje Rakovnického dále úřadovali na různých místech v kraji mimo krajské město Rakovník, ať už to byl Všesulov, Krakovec, Olešná, Kříč, Petrovice nebo Skřivaň. V r. 1751 byla krajská správa definitivně postátněna, byl jmenován jediný krajský hejtman se stálým platem, který již nemusel pocházet z kraje, kde úřadoval. Zároveň bylo nařízeno, aby úřadoval v krajském městě. Země byla znovu rozdělena na 14 krajů. Poslední dva krajští hejtmané kraje Rakovnického hrabě Jan Hartmann z Klarsteina a Karel Josef Hildebrand z Ottenhausenu sídlili naposledy ve Slaném a ve Zhoři. Sídlem krajského hejtmana se nestal Rakovník, ale Praha, kam do martinického paláce byla umístěna nejen spisová registratura ze Slaného a Zhoře, ale i krajská filiální pokladna. Rakovník se sídelním městem kraje již nikdy nestal. Do Prahy byly přeneseny úřadovny dalších dvou krajů – Kouřimského a Berounského.

V r. 1772 se jednalo bezvýsledně o přeložení sídla krajského úřadu z Prahy do centra kraje. To se opakovalo ještě r. 1782, ale navržený Rakovník se stále podle zdání krajského hejtmana pro úřadovnu nehodil. Až v r. 1787 navrhlo gubernium na příkaz císaře jako sídlo krajského úřadu Slaný, což bylo potvrzeno dekretem z 13. 11. 1787. Od 20. května 1788 začal úřadovat rakovnický krajský hejtman natrvalo ve Slaném, kde našel prozatímní útočiště ve zrušeném piaristickém klášteře. Krajská filiální pokladna byla umístěna v domě čp. 117. Ještě v r. 1791 se pokusila některá panství vrátit krajskou úřadovnu do Prahy, ale krajský hejtman se proti těmto snahám důrazně ohradil. V piaristické koleji zůstal krajský úřad do r. 1807, pak našel asyl na radnici a teprve 4. listopadu 1818 byl slavnostně uveden do nové vlastní budovy na slánském náměstí.

Krajský úřad Rakovnický se sídlem ve Slaném nemohl však spravovat tak rozsáhlé teritorium bez existence nižších správních jednotek. Těmi byla města a jednotlivá panství, rozlohou velice odlišná. V r. 1782 čítal kraj Rakovnický 64 správních jednotek, v r. 1879 byl zmenšen o panství Doksany a v r. 1829 o panství Budyně; obě dvě připadla kraji Litoměřickému. V r. 1847 žilo v Rakovnickém kraji 193 654 obyvatel, měl 56 správních jednotek a měřil 44 čtverečních mil.

Kraj Rakovnický tvořily pozdější okresy Brandýs nad Labem, Karlín, Mělník, Říčany, Smíchov, Zbraslav, Libochovice, Litoměřice, Beroun, Křivoklát, Rakovník, Slaný, Velvary, Unhošť, Nové Strašecí, Jesenice, Královice, Louny, Roudnice a Zbítov.

Rok 1848 přinesl nejen vymanění se společnosti z feudálních pout, svobodu občanovi, ale také radikální přestavbu celé státní správy. Patrimoniální úřady se svými justiciáry a regulované magistráty ve městech s pravomocí politickou i soudní se již přežily a s nimi dosloužily i staré krajské úřady, jejichž počátek, jak jsme si již pověděli, sahá do poloviny 13. století.

Na základě říšského zák. 352/1849 bylo uměle vytvořeno 7 velkých krajů a 79 okresů. Při zrodu těchto krajů hrálo roli i národnostní rozvrstvení obyvatelstva. Byly ustanoveny krajské vlády v čele s krajským prezidentem a na ně byly přeneseny všechny funkce bývalého gubernia. Nadřízeným orgánem krajských vlád bylo ministerstvo vnitra. Na prvním stupni státní správy vznikaly nové správní jednotky – c. k. podkrajské úřady, později c. k. okresní hejtmanství s okresním hejtmanem v čele. Okresní hejtmanství ve Slaném začalo úřadovat 15. února 1850 a jeho prvním představeným byl Antonín Wertich, bývalý vrchní plaského panství. Od té doby – pokud existovalo krajské zřízení – náležel Slaný k Pražskému kraji. Zároveň se stal sídlem politického okresu, který zahrnoval menší soudní okresy: slánský, libochovický a velvarský. C. k. okresní soud ve Slaném začal pracovat 1. července 1850 a ještě dříve vešel v činnost orgán státní finanční správy c. k. berní úřad ve Slaném, a to 19. července 1849. Městské úřady ve městech a obecní úřady na vesnicích představovaly obecní samosprávu.

Brzy se však ukázalo, že velké kraje jsou pro státní správu nevyhovující. Již kabinetní list z 31. 12. 1851

ohlašoval hluboké změny ve státní správě. V květnu 1855 byly rozpuštěny krajské vlády a na jejich místě zřízeno 13 krajských úřadů s daleko menšími pravomocemi. Zároveň bylo ustaveno 207 smíšených okresních úřadů s pravomocí politickou i soudní; okresní soudy jako samostatné instituce přestaly na čas existovat. Nové krajské úřady se postupem času začaly jevit jako zbytečný mezičlánek, a proto nařízením č. 73 ř. z. z 23. 10. 1862 byly zrušeny. V jejich sídlech byla ponechána část personálu, který vykonával dohlédací činnost nad okresními úřady. Nakonec i tyto dohlédací úřady byly zrušeny nejvyšším rozhodnutím z 19. května 1868.

I poměrně malé smíšené okresní úřady se rovněž neosvědčily, a tak se rok 1868 stal dalším mezníkem v reorganizaci státní správy. Na území pozdějšího Středočeského kraje bylo zřízeno 16 okresních hejtmanství se 2–3 soudními okresy. Nové okresní hejtmanství ve Slaném započalo svoji činnost 1. září 1868 a zahrnovalo tři soudní okresy: slánský, novostrašecký a velvarský. Soudní okres libochovický připadl k okresnímu hejtmanství v Roudnici n. Labem. Hos podářský rozvoj Kralup n. Vltavou si vynutil v r. 1912 rozdělení rozsáhlého soudního okresu velvarského na dva soudní okresy: velvarský a kralupský. Jen krátkou dobu mělo slánské okresní hejtmanství 4 soudní okresy. Dnem 15. lis topadu 1913 zahájilo činnost samostatné okresní hejtmanství v Kralupech n. Vltavou se soudními okresy kralupským a velvarským. Tak se Velvarsko oddělilo od slánského politického okresu.

Zmínili jsme se již o tom, že městské a obecní úřady znamenaly jediný stupeň samosprávy. Stále větší uplatňování českého měšťanstva v podnikatelské sféře, stále stoupající jeho účast na politickém dění a významný podíl na kulturním životě národa byly příčinou vzniku okresních zastupitelstev, jinak samosprávných orgánů druhé instance na úrovni okresů.

Na základě zemského zákona pro Čechy č. 27 ze dne 25. 7. 1864 započalo svoji činnost okresní zastupitelstvo ve Slaném, a to na území bývalého smíšeného okresního úřadu ve Slaném. První schůze se konala 27. července 1865 na slánské radnici. Při zmíněné reorganizaci státní správy v r. 1868, kdy nevyhovující smíšené okresní úřady byly nahrazeny novými okresními hejtmanstvími, stal se slánský samosprávný okres teritoriálně totožným se soudním a berním okresem Slaný. Prvním okresním starostou byl zvolen statkář hrabě Jindřich Jaroslav z Clam-Martinic.

Působnost okresního zastupitelstva byla rozsáhlá a přebírala v mnohém agendu okresního hejtmanství. V době Rakouska Uherska měla okresní zastupitelstva pokrokový ráz a přispěla velkou měrou k hospodářskému i politickému rozkvětu okresu. Na činnost okresního zastupitelstva dohlížel zemský sněm a zemský výbor, dále místodržitelství a příslušné okresní hejtmanství.

Po r. 1918 byla dosavadní okresní hejtmanství přejmenována na okresní správy politické a z nadřízeného místodržitelství vznikly zemské správy politické. Při reorganizaci veřejné správy v r. 1928 (zák. č. 125 Sb./1927) se změnil nejen název státního okresního orgánu na okresní úřad, ale hlavně došlo k odstranění dualismu ve státní správě, tj. k odstranění okresní samosprávy. Okresní zastupitelstva se v nových politických poměrech přežila. Okresní zastupitelstvo a jeho výkonný orgán okresní výbor se staly nedílnou součástí státní správy v rámci okresního úřadu, i když ve věcech hospodářských vystupovaly jako samostatné orgány. Okresní správa politická ve Slaném ukončila činnost 28. 11. 1928, kdy předala majetek nově utvořenému okresnímu úřadu, který v takto rozšířené sestavě začal úřadovat 1. prosince 1928.

Ke změně v územní organizaci politické správy došlo v r. 1937, kdy byla zřízena v Novém Strašecí politická expositura okresního úřadu Slaný, která vešla v život 1. listopadu 1937; neměla však dlouhého trvání. S platností od 1. 6. 1942 byly zrušeny některé okresní úřady a všechny dosavadní politické expositury; obvod politické expositury v Novém Strašecí zůstal v rámci politického okresu Slaný.

V době německé okupace bylo území dnešního Středočeského kraje rozděleno na obvody spravované vrchními zemskými rady, tzv. oberlandráty. K oberlandrátu v Kladně byly přiděleny politické okresy Kladno, Beroun, Rakovník a Slaný. V r. 1942 byla působnost oberlandrátů přenesena na správu z pověření Říše – Reichsauftragsverwaltung (RAV).

Již na konci existence Protektorátu Čechy a Morava se rozhodovalo o novém správním uspořádání osvobozeného Čs. státu. Novou formou státní moci a veřejné správy se staly hned v květnu 1945 národní výbory, což bylo stvrzeno i Košickým vládním programem. Systém státní správy byl opět třístupeňový: a) obec – MNV, b) okres – ONV, c) země – ZNV.

Obce přestaly být nositeli samosprávy. I ve Slaném byl ustaven okresní národní výbor, na nějž byla přenesena pravomoc, kterou dosud vykonávalo okresní zastupitelstvo, okresní úřad a okresní hejtmán. Zánikem okresního zastupitelstva, které bylo až do té doby činné v rámci okresního úřadu, definitivně zanikla dvojkolejnost veřejné správy. Územní obvod ONV zůstal shodný s obvodem bývalého okresního úřadu. Zároveň byla obnovena okresní expositura v Novém Strašecí; územní členění se vrátilo ke stavu z 29. 9. 1938.

Další poválečnou reorganizaci státní správy uvedl v život zákon 280/1948 Sb., podle kterého bylo zrušeno zemské zřízení a obnoveno zřízení krajské. V Čechách vzniklo 13 krajů. Pod Pražský kraj spadalo

22 okresů, mezi nimi i Slaný. Podle vl. nař. 3/1949 Sb. s platností od 1. 2. 1949 došlo k velké územní reorganizaci okresů. Dosavadní expositury se staly samostatnými okresy, jako např. Nové Strašecí, jiné naopak byly zrušeny.

Konec státní správy ve Slaném znamenal r. 1960, kdy podle zák. 36/1960 Sb. zanikl s účinností od 1. 7. 1960 slánský okres, který se stal součástí okresu Kladno. Základem nového kladenského okresu byl býv. okres Kladno (31 obcí) a býv. okres Slaný (53 obcí). K němu bylo začleněno 16 obcí z býv. okresu Kralupy n. Vlt., 12 obcí z býv. okresu Nové Strašecí, 2 obce z býv. okresu Praha-západ a 1 obec z býv. okresu Roudnice n. Labem.

Okres Kladno měl při svém vzniku 114 obcí, které se dále dělily na 166 osad.

Literatura:

Jos. Lacina: Paměti král. města Slaného 1885

Karel Kazda: Slaný po stránce historické. Město a jeho kraj 1920

Jindřich Hulinský: Město Slaný, jeho kraj a památnosti 1928

Jindřich Hulinský: Kazimír Fortwängler, krajský hejtman ve Slaném (1833–1848)

Slánský obzor 1914 XXII. str. 37–42

Jindřich Hulinský: Hejtmané kraje a okresu slánského. Slánský obzor 1933 XLI. str. 28–34

Jaroslav Macek – Václav Žáček: Krajská správa v českých zemích a její archivní fondy AS MV 1958

Eva Šmilauerová: Správní vývoj a diplomatika písemností ONV v l. 1945–1960

Sborník archivních prací 1982/1

Knihy o Slaném. Kolektiv autorů 1994

Stanislav Krajník – Miroslav Oliverius: Územněsprávní vývoj okresu Kladno 1960–1995. OÚ Kladno 1995

Okresní zastupitelstvo Slaný 1864–1928 (1949). Úvod k inventáři. Archivní pomůcka SOKA Kladno 1971

Okresní úřad Slaný. 1850–1945. Úvod ke katalogu presidiálních spisů. Archivní pomůcka SOKA Kladno 1983

JAN ŠTOVÍČEK

Kalendáře Homolků z Blevic

Kalendáře náležejí k nejrozšířenějším druhům tzv. knížek lidového čtení. Mají ovšem specifický charakter. Obsahují totiž rukopisné zápisy, které představují svébytný útvar lidového písemnictví.1) Kalendáře se ve sbírkách našich muzeí a archivů zachovaly náhodně v neúplných řadách, ale i tak poskytují dobrou představu o jejich úloze v životě lidu. Jedním z regionů, v němž se zachovaly ve slušném množství, je Slánsko.2) Z tohoto regionu ze vsi Blevice (u Kralup nad Vltavou) pocházejí kalendáře rodu Homolků. Jsou zachovány z 18. až 1. poloviny 19. století.3)

S kalendáři rodu Homolků se veřejnost mohla seznámit poprvé na místní národopisné výstavě v Kolči v létě 1894, kam je zapůjčil Matěj Homolka. Bylo to celkem 55 kalendářů z let 1775–1856.4) Kalendářů z 18. století tu bylo nepatrně, a to 4 exempláře Fischerova Nového hospodářského a kancelářského kalendáře. Většinu tvořily kalendáře z 1. poloviny 19. století, a to převážně Kalendář hospodářský, vydávaný Vlasteneckohospodářskou společností v Praze, který byl zastoupen 37 kusy. Kalendáře byly většinou po skončení této výstavy vráceny majiteli, ale výběr z nich šel se slánskou okresní kolekcí na Národopisnou výstavu československou, konanou v roce 1895 v Praze. Na Národopisné výstavě československé však nebyl prezentován nejstarší z nich – Nový titulární kalendář ke ctí sv. Václava na rok 1725. Tento kalendář spolu s Fischerovým Novým hospodářským a kancelářským kalendářem na rok 1787 a 1788 a Kalendářem hospodářským na rok 1817, které byly na výstavě, věnoval však Matěj Homolka mezi léty 1896–1898 muzeu ve Slaném.5) Některé kalendáře daroval Matěj Homolka po skončení Národopisné výstavy československé nově vzniklému Národopisnému muzeu československému v Praze. Ty po sloučení sbírek tohoto muzea se sbírkami Národního muzea (r. 1922) byly převedeny do Knihovny Národního muzea v Praze a opatřeny vazbou. Z nich jsem zde identifikoval Pražský všeobecný a domácí kalendář na rok 1840, 1841, 1842, 1844, 1846, 1848 a defektní exempláře na rok 1847, 1849.6) Další exempláře kalendářů si zřejmě Matěj Homolka vzal po skončení obou národopisných výstav domů a zůstaly asi v rodinném majetku.

Národopisná výstava československá 1895 objevila význam zápisů z kalendářů rodu Homolků jako národopisného pramene. Již v roce 1896 publikoval Albert Maysl ml., jednatel okresního odboru Národopisné výstavy československé v Slaném, výběr ze zápisů v kalendářích rodu Homolků z let 1775–1833 v ročence Slánský obzor.7) Ty zde byly uspořádány z národopisného hlediska do několika

tématických okruhů. Nověji je znovu se stručným komentářem přetiskl v roce 1958 Antonín Robek.8) Týž ukázkou jejich zápisu (z roku 1778) přinesl v příloze své práce Lidové zdroje národního obrození.9)

Blevice v 18. a v 1. polovině 19. století byly rozděleny na dvě části – část zvoleněvskou a část statenickou.10) V důsledku toho se zde historickým vývojem vytvořily i dvě návsí. Homolkové byli nejzámožnějšími sedláky ve zvoleněvské části Blevic. Na její návsí měli i svůj statek čp. 22. Tento rod náležel ostatně v celých Blevicích mezi nejstarší a nejváženější.11) Jejich zámožnost a přední místo v obci byly důvodem k tomu, že jim vrchnost často svěřovala úřad rychtáře zvoleněvské části Blevic. Rychtářem byl např. František Homolka v 70.–80. letech 18. století. Ten znal i německy, jak je vidět i ze zápisů v kalendářích z té doby.

V prvních desetiletích 19. století byl držitelem homolkovského gruntu v Blevicích Jiří Homolka.12) Měl syny Matěje, Josefa, Františka, Václava, Antonína a dceru Rozinu.13) Matěj Homolka, který byl z jeho synů nejstarší, zdědil v druhé čtvrtině 19. století rodový statek v Blevicích a stal se tu hospodářem. Jeho mladší bratři z gruntu odešli a hledali obživu jinde. Tak František Homolka se např. usadil jako rolník v blízké Slatině. Václav Homolka se vyučil řezníkem (v roce 1818), šel potom na zkušenou do „Němec“ a po návratu se usadil v Žatci, kde si zakoupil dům a stal se tu mistrem řeznickým. Antonín Homolka si zvolil dráhu duchovního. Studoval nejdříve na piaristickém gymnáziu v Slaném (1821), v roce 1823 odešel do semináře v Praze, kde bydlel nějaký čas u strýce, a po vysvěcení na kněze odešel na venkovské farnosti (např. ve 40. letech 19. století byl kooperátorem v Horním Stupnu na Rokycansku).14) O osudu Josefově není nic známo. Tato životní cesta bratří Matěje Homolky nebyla v té době nic výjimečného. Statek musel být zachován v nedělu celý; dědil jej nejstarší syn a ostatní sourozenci byli vyplaceni a museli se věnovat řemeslu, zakoupit si grunt jinde (či se na něj přiznít), nebo pokud se jim dostalo vzdělání, stávali se úředníky či kněžími. Tolik ve zkratce k biografii Homolků, kteří se objevují v zápisech kalendářů 1. poloviny 19. století.

Nejstarším známým kalendářem z rodu Homolků byl Nový titulární kalendář ke cti sv. Václava, mučedníka a patrona Království českého, který vycházel v Praze v letech 1687–1770 u tiskaře Jiřího Labouna a jeho potomků.15) Byl zde zastoupen vydáním na rok 1725, které se dostalo do sbírek muzea ve Slaném, ale je dnes neznámé.16)

V rodu blevických Homolků byl též oblíben nejrozšířenější český kalendář 18. století – Nový kalendář hospodářský a kancelářský, který vycházel pod jménem Abrahama Fischera v Praze v rosenmüllerovské tiskárně v letech 1713–1798.17) O jeho oblíbě svědčilo, že byl často venkovskými tiskaři přetiskován bez ohledu na rosenmüllerovské privilegium, což vedlo ke sporům.18) Tento kalendář zde byl zastoupen ve vydání na rok 1775, 1777, 1787 a 1788. Dnes jsou známy pouze exempláře z roku 1778 a 1787, které jsou uloženy ve Vlas tívědném muzeu ve Slaném. Tento kalendář nebyl ještě plně určen lidovému publiku, což vyjasňoval jeho podtitul, korespondující ještě s kalendáři doby předbělohorské: „Kalendář hospodářský a kancelářský ku potřebě ouředníkům, písařům, prokuristům, kupcům a obchody všelijaké vedoucím.“ Nicméně byl tento kalendář v lidových vrstvách užíván a oblíben, a to zejména mezi rychtáři a bohatými sedláky, z jejich vrstev se ponejvíce dochoval, jak je tomu ostatně i v případě Homolků. Napomáhal tomu i obsah a zvláště hospodářská příloha, jež byla sedlákům přímo určena.

Jádrem Fischerova kalendáře bylo tradiční kalendárium. Každý týden byl rozvržen na jednu stránku, členěnou horizontálními i vertikálními linkami na rubriky. Levá polovina strany byla vyhrazena vlastním kalendáriu (měsíc, týden, dny, příslušný svátek). U každého dne měly v rubrice své místo „historie“. Do nich byly zařazovány různé výňatky z kronik, zejména z oblíbené České kroniky Václava Hájka z Libočan, a potom ukázky z kronikářských a dobových zpráv z třicetileté války, a to zvláště ve formě „vejtahu rozličných pamětí a podiveníhodných příhod, jež ve světě i onde se přihodily“. Ty měly čtenáře pobavit a poučit. Často z jednoho ročníku do druhého na sebe navazovaly. Pravá polovina strany, původně volná, byla od 2. poloviny 18. století využívána pro různé informace (údaje o odpustcích, o jarmarcích, o počasí, o pohybu Slunce a Měsíce, dále tu byly astronomické značky, různá lapidární naučení hospodářům s pranostikami). Bylo v nich mnoho, co bylo spjato se životem lidu.

V kalendáriu měly své místo různé dobové zvyky a obyčeje církevního roku, jež zlidověly.19) Dále tu byla řada lidových obyčejů podmíněných dobovou astrologií, k jejímž šíření přispívaly právě kalendáře.20) To se odráželo též v hospodářských naučeních, která hojně čerpala z lidových pranostik.21) Tyto rady hospodářům se vázaly k určitým obdobím roku či často i k určitým fázím Měsíce a planet a týkaly se práce ve volné přírodě,22) polních prací (zvláště setí a sklizně),23) ale i chovu dobytka a všech hospodářských zvířat.24) S hospodářstvím, zvláště s polními pracemi, souviselo úzce pozorování počasí a s ním bylo spojeno nejvíce pranostik v kalendářích.25) Ty vycházely především z tzv. sedlské pranostiky.26) S nimi potom korespondovala vlastní pozorování počasí.27)

Kalendárium Fischerova kalendáře bylo doplněno přílohou, již v prvé řadě (podobně jako u ostatních kalendářů 17. – 18. století) tvořila příloha Pranostika hvězdářská. V ní především pokračovala astrologicko-

astronomická linie kalendářů doby předbělohorské. Astrologické pověry měly stále ještě široký ohlas a prohlubovaly lidovou pověrečnost.²⁸⁾ Tato Pranostika hvězdářská měla vliv i na hospodaření, když doporučovala např. nejvhodnější dobu k setí apod.²⁹⁾ Na ni navazovaly potom vlastní přílohy, které Fischerův kalendář nabýval v průběhu 18. století.

Fischerův kalendář měl od roku 1729 „Vejtah z celoročních novin“, který přinášel různé zajímavosti z novin vydávaných rosenmüllerovskou tiskárnou.³⁰⁾ Od 2. poloviny 18. století tu přibyla ještě hospodářsko-naučná příloha „Přídavek rozličných prostředků dílem hospodářství, dílem k lidskému zdraví a dobytku prospěšných“, která už předznamenávala nový typ kalendářů 1. poloviny 19. století.³¹⁾ Nakonec v příloze byl seznam jarmarků a týdenních trhů v Čechách, pořádek otevírání a zavírání pražských bran apod. To vše k oblibě tohoto kalendáře jenom přispívalo.

Fischerův kalendář na konci 18. století přestal vycházet. V jeho linii pokračoval ještě Nový hospodářský a kancelářský kalendář v pražské tiskárně Je řáb kově, redigovaný prof. Aloisem Davidem na přelomu 18. – 19. století.³²⁾ Ten rovněž byl zastoupen v majetku blevíckých Homolků.³³⁾

Na počátku 19. století byla linie tradičních astrologicko-astronomických kalendářů opuštěna a vystřídal ji kalendáře nového typu, a to kalendáře hospodářsko-naučné (Kalendář hospodářský) či kalendáře hospodářsko-naučné se zábavnou přílohou (Pražský všeobecný a domácí kalendář, Litoměřický kalendář). Kalendárium v nich bylo silně redukováno, zato podstatně vzrostla příloha, která se stala jejich podstatnou složkou.

Kalendář hospodářský, vydávaný Vlasteneckohospodářskou společností v Praze u B. Haase v letech 1805–1836 a na něj navazující Nový hospodářský kalendář, vycházející tamtéž v letech 1837–1873, byl typem hospodářsko-naučného kalendáře. Byla to vlastně odborná ročenka Vlasteneckohospodářské společnosti určená širokému publiku.³⁴⁾ Kalendárium bylo silně redukováno. Každému měsíci byla vyhrazena pouze 1 strana, na níž bylo živé záhlaví s označením měsíce, po němž v rubrikách následovaly základní údaje kalendária (týdny, dny apod.) a údaje astrologicko-astronomické (pohyb Měsíce a Slunce, fáze Měsíce, povětrnost). Vlože ný list se udržel až do 30. let 19. století, poté byl redukován na půlstranu v kalendáriu. Podstatnou část tvořila příloha, v níž převažovaly odborné hospodářské články, psané nejen školenými odborníky, ale též i některými rolníky.³⁵⁾ Vedle toho tu byly přílohy o jarmarcích, týdenních trzích apod., které ještě rozšířil Nový hospodářský kalendář po roce 1834 (tabulky cenin, pošt, železnic, měř a vah apod.). V poslední fázi od 40. let 19. století přibýly i zábavní povídky apod., nicméně základem zůstávala odborná příloha a tím se tento kalendář lišil od ostatních. V rodu Homolků byl tento kalendář velice oblíben. Ti jej odebírali souvisle od roku 1808 do roku 1839 a potom ještě občas, a to na rok 1841, 1845, 1849, 1850 a 1856, jak by nasvědčovalo jeho zastoupení na místní národopisné výstavě v Kolči.³⁶⁾ Byl to v jejich rodině nejpočetněji zastoupený kalendář 1. poloviny 19. století. Dnes je znám pouze ve vydání z roku 1817 ve Vlastivědném muzeu v Slaném.

Ve 40. letech 19. století v rodině Homolků si získal oblibu Pražský všeobecný domácí a hospodářský kalendář, který vydával v Praze Jan Spurný. Tento kalendář začal vycházet k roku 1833 jako Všeobecný domácí a hospodářský kalendář, v letech 1839–1840 vyšel jako Pražský domácí a všeobecný kalendář, do ročníku 1841 v plném znění Pražský všeobecný domácí a hospodářský kalendář, po roce 1850 se tento název udržel jen na obálce, zatímco titulní list nesl název Pražský svatováclavský kalendář.³⁷⁾ Byl to typ kalendáře zábavného. Kalendárium bylo opět redukováno, ale méně než u Hospodářského kalendáře. Na každý měsíc připadly dvě protilehlé strany, mezi nimi byl volný vložený list. Kalendárium bylo vedle základních údajů doprovázeno řadou pranostik a úryvků ze Stoletého kalendáře. Na místě pranostik bývala též přísloví, tzv. Palečkův kalendář (humor), někdy i historický kalendář apod. Pranostiky byly zařazovány i do přílohy, respektive zábavné části kalendářů.³⁸⁾ Do ní se dále dostávaly články hospodářskoonaučné, zdravotně, o neobvyklých přírodních jevech, zeměpisné, historickoonaučné apod. Hojně tu byly též různé romantické povídky o loupežnících, o dobrodružstvích v pralesích atd., často doprovázené i kresbami. Svě místo tu měl i grafický frontispis a k němu doprovodné články k postavám českých dějin, významným událostem apod. Posléze tu byla hojnost rozličných tabulek (ceny, míry, váhy, měna), informací o poštách, železnici, jarmarcích, týdenních trzích apod. Tato pestrost obsahu vedla k stále větší oblibě tohoto kalendáře v lidových vrstvách. Ten ve 40. letech 19. století převážil v oblibě i u Homolků. Tento kalendář z jejich majetku na léta 1840, 1841, 1842, 1844, 1846, 1847, 1848 a 1849 je zachován ve fondu Knihovny Národního muzea v Praze.

Po roce 1848 počet titulů kalendářů se neobyčejně rozšířil. Vesměs to byly kalendáře zábavně-poučného charakteru. Z těchto nových titulů byl u Homolků zastoupen Filípkův Vlastenecký kalendář na rok 1852, Besedník na rok 1854 a Poutník na rok 1855, které byly zastoupeny v kolekci Matěje Homolky na místní národopisné výstavě v Kolči v roce 1894.³⁹⁾ O kalendářích z následujících let v rodině Homolků není nic známo, ale lze předpokládat, že žánr zábavně-naučného kalendáře tu měl své každoroční místo.

Kalendář byl každodenním pomocníkem jeho vlastníka, sloužil nejen k poučení, ale i ke každodenním

zápisům nejrůznějšího charakteru. Výběr ze zápisů v kalendářích Homolků byl sice už publikován,⁴⁰ přesto bych se tu též o nich zmínil, a to zvláště o nepublikovaných zápiscích ze 40. let, neboť tvoří nedílnou součást kalendářů. Vedle zápisů rodinného charakteru⁴¹) je tu řada zápisů o hospodaření Homolků na statku a jeho proměnách. Tito nejbohatší sedláci ve zvoleněvské části Blevic, jak dokládají i zápisy kontribuce,⁴²) výměry polí⁴³) apod. v kalendářích, si dovolili i úpravy a rozšiřování statku, jako např. v 70.–80. letech 18. století, kdy statek čp. 22 představoval rychtář František Homolka.⁴⁴) Později ještě přikupovali usedlosti další – např. ve 40. letech 19. století získali statek Novákových (čp. 12), který potom pronajímali.⁴⁵) V hospodaření se Homolkové zaměřovali především na pěstování pšenice, kterou vyžadovala vrchnost pro naturální rentu a kterou též se zdarem prodávali.⁴⁶) Z obilnin bylo ještě pěstováno žito, ječmen a oves, ty ale už podstatně méně.⁴⁷) V menším množství – hlavně pro spotřebu rodiny a čeledi – se pěstoval hrách, čočka, vikev, které směrem k roku 1850 ubývaly, dále zelí a krmná řepa. V 1. polovině 19. století se začaly pěstovat též vojtěška a jetel, od konce 18. století brambory a od 40. let 19. století cukrovka.⁴⁸) Kvalitní semeno se kupovalo někdy až zdaleka.⁴⁹) Pěstovaly se většinou ozimy, které se síly od půli září do půli října podle počasí; jařin vysévaných od března do dubna bylo podstatně méně. Až do poloviny 19. století přežívala trojpolní soustava, již bylo vázáno hospodaření celé obce, takže Matěj Homolka si ve 40. letech 19. století nejednou poznamenal, co kde mají vyseto ostatní sedláci, ale též domkáři a chalupníci (zřejmě šlo o sousední pozemky).⁵⁰) Obdobně tomu bylo při sklizni, s níž se pojila řada obyčejů. Obilí po žních bylo svezeno do stodol a mláceno na mlatech až do prosince. Sousedé se při tom střídali a chudina vypomáhala za plat a ještě více za naturální odměnu.⁵¹)

S hospodařením na polích bylo úzce spjata pozorování počasí, a to často v korespondenci s pranostikami uveřejňovanými v kalendářích.⁵²) Dosti si též Homolkové všímali s tím souvisejících neobvyklých přírodních jevů.⁵³)

Hospodaření však narušovaly války⁵⁴) a dále léta neúrody, ke kterým docházelo např. i v poměrně konsolidovaných 40. letech 19. století. Tato neúrodná léta a jevy s nimi spjaté byly často předmětem zápisů v kalendářích,⁵⁵) které obsahovaly i zprávy o nepříznivém stavu dobytka, o němž však zápisů v kalendářích je méně.

Homolkové chovali červený a strakatý skot, který jako jinde byl domácí pojmenován (Straka, Červená apod.). Většina zápisů se týkala jeho připouštění.⁵⁶) Zápisy se též zmiňují o koních a o ovcích, kterých se chovalo v 1. polovině 19. století už poměrně málo.⁵⁷) Velká pozornost byla přitom věnována zdravotnímu stavu dobytka, zejména koní. V kalendářích je proto zaznamenána řada lidových a zlidovělých receptů tzv. koňského lékařství, ale i recepty k léčení hovězího dobytka a ovcí.⁵⁸)

Hospodaření Homolků se přirozeně vyvíjelo s dobou. V období 18. století větší proměny však nemohlo zaznamenat, neboť bylo svázáno nevolnickým systémem, jenž zabraňoval i větším možnostem získávat čeled' apod. František Homolka, přestože byl rychtář, byl nucen robotovat; jako na sedláku byla na něm požadována především potažní robota, a to především množství tzv. dalekých fůr (hlavně se senem), o nichž si vedl pečlivě evidenci do kalendářů.⁵⁹) Přestože je nekonal sám, ale jeho čeled', bylo to pro něj velké zatížení. Nevolnictví bylo sice Josefem II. v roce 1781 zrušeno, ale robota až do roku 1848 zůstala. Doléhala jak na Jiřího, tak i na Matěje Homolku, kteří si vykonání robotní i další povinnosti k vrchnosti zaznamenávali v kalendářích.⁶⁰) Přesto se poměry po roce 1781 uvolnily; bylo možno snáze získat čeled' apod. Spolu s tím sem prostřednictvím Hospodářských kalendářů pronikly nové zásady hospodaření, šířené Vlas te nec kohospodářskou společností. Hospodaření na statku se začalo modernizovat. Tyto rysy se však výrazněji začaly projevovat až ve 40. letech 19. století, kdy na vesnici pronikaly kapitalistické prvky, které starou patriarchální strukturu vesnice rozkládaly.⁶¹) Vedle pěstování nových plodin, jako byl např. zmíněný jetel či cukrovka, to bylo např. využití chrástu při výkrmu dobytka během léta,⁶²) nákup odpadků z tovarů průmyslově zpracovávaných plodin (např. řepných řízků) pro krmení dobytka⁶³) atd. Matěj Homolka si mohl též ve 30.–40. letech 19. století dovolit nákup nových zemědělských strojů, které mu upravoval kolečkový kovář.⁶⁴) Nadále však též používal tradiční nářadí, které pro něj na zakázku zhotovovali místní kováři.⁶⁵) S modernizací hospodářství souvisela i přestavba statku v letech 1841–1842.⁶⁶)

Zápisy Homolků v kalendářích jsou též dokumentem přeměny regionu a geneze kladenské průmyslové oblasti. Dokládají, že zvoleněvská vrchnost využívala potahů poddaných k odvozu uhlí ze svých dolů, a to často formou roboty. Mimo to si také vozili uhlí pro svou potřebu sami poddaní. Činil tak i Matěj Homolka.⁶⁷) Ten získal v zemědělském hospodaření dosti peněz a mohl se stát proto též jedním z drobných báňských podnikatelů. Bylo to v dubnu 1844, kdy spolu s dalšími dvěma sedláky z Blevic – Josefem Chmelíkem a Josefem Brtníkem – zakoupil za 800 zl. důl Nejsvětější Trojice u Otovic, což zaznamenal i do kalendáře.⁶⁸) Zařadil se takto mezi četné drobné těžaře na Slánsku, mezi nimiž bylo dosti sedláků.⁶⁹) Báňské podnikání Matěje Homolky bylo svědectvím jeho zámožnosti a širších zájmů.⁷⁰) Jak dlouho Matěj Homolka a jeho dva spolutěžaři podnikali, není známo.

Zápisy Homolků v kalendářích jsou též obrazem sociálních poměrů a tradičních vztahů na vesnici, které

se v 1. polovině 19. století pozvolna rozkládaly. Týkají se v první řadě čeledi, která pracovala u Homolků, a dále podruhů, které přijímali do podružství; ti za práci dostávali byt, stravu, kousek políčka apod.71) Ve vztahu k nim přežívaly patriarchální zvyklosti, a to zejména u čeledi, o níž si Homolkové vedli pečlivé a podrobné zápisy.

Počet čeledi v průběhu 1. poloviny 19. století stoupl. Zatímco v 18. století pracovali u Homolků v průměru 1–2 čeledini a 2 děvečky,72) ve 40. letech 19. století to bylo již 6 čeledinů a 4 děvečky.73) Čeled' jako jinde byla většinou odměňována v naturáliích (včetně stravy) a placena závdavkem na různá drobná vydání během roku; na konci sjednané služby (koncem roku) bylo vše vyúčtováno. Čeled' byla přijímána z řad chudiny z Blevic a blízkého okolí – Slatina, Olovnice, Koleč, Kováry apod., ale i ze vzdálenějších obcí (Kačice, Svrkyň apod.). Pronikající kapitalistické vztahy na vesnici působily, že na konci feudálního údobí byl již narušen ustálený obyčej v přijímání čeledi.74) Čeled' přitom byla vydána sedláku na milost.75) Zápisky v kalendářích o čeledi jsou též cenným etnografickým pramenem k poznání lidového oděvu a zvyků. Volák si např. v roce 1817 nechal ušít kožené a plátěné kalhoty, vestu s plátěnou podšívku, plátěné košile, rukavice a kožené boty, které se leštily sádlem.76) V roce 1847 si zase dal chasník ušít vyšívanou kazajku, plátěné košile, „strakaté“ kalhoty, dále si pořídil boty a jako přepych kožich.77) Děvečky si nechávaly šít sukně, zástěry, šněrovačky, košile, kazajky, kabáty, dále si kupovaly šátky, rukavice, popř. pantofle, a to většinou na jarmarku ve Slaném či ve Velvarech, nebo si je nechávaly dovést z Prahy. Nový oděv a obuv pohltily přitom většinu platu, který čeled' od Homolků dostávala; na ně šla i většina závdavku. Práce byla těžká a na zábavu málo času. Chodilo se např. na jarmark do Slaného či do Velvar, na posvícení, na poutě (zvláště do Hájků u Unhoště), na máje, na svatoanenskou muziku apod.78) Na tuto zábavu si většinou čeled' brala také závdavek. Byli to ostatně většinou mladí lidé. Někteří z nich během služby uskutečnili i svůj sňatek a po něm ze služby odešli.79) U mladých čeledinů byl též odchod ze služby motivován povoláním na vojnu.80) Plat čeledi přitom závisel na postavení, druhu práce i délce služby.81)

Vedle čeledinů a podruhů pracovali u Homolků též sezónní dělníci, ovčák, příležitostní hlídači apod., kteří se též objevují v kalendářních zápisech.82)

Svědectvím sociální diferenciaci a sociálních poměrů na vesnici koncem 18. a v 1. polovině 19. století byl též vztah sedláků k obecnímu sluhovi, žebrákům apod., kde dožívaly staré obyčeje.83) To se rovněž odrazilo v zápisech kalendářů Homolků. Slouha byl za svou práci obvykle odměňován v naturáliích několikrát do roka: byly to např. bochníky chleba, něco obilí (žito, pšenice – 1 strych či o trochu více), někdy čočka, proso apod. Spolu s tím se objevují zmínky o sejkách.84) Patriarchální vztahy se projevíly ještě např. ve vztahu k žebrákům. Ve 40. letech 19. století tak byla vydržována obcí žebračka, která putovala po určité době od jednoho sedláka ke druhému; v roce 1847 byla u Homolků.85)

Homolkové si též v kalendářích zapisovali dost často různé půjčky poddaným z Blevic, dále si tu vedli zápisy o dluzích, o pohledávkách u příbuzných apod., které se tu nacházejí každoročně. To ostatně úzce souviselo s hospodařením.

Mimo toho si Homolkové v kalendářích zapisovali svá pozorování počasí, často jen ve stručné formě, ale obvykle související s pranostikami.86) Byly tu však i souvislejší hodnotící zápisy ve vztahu k polním pracím87) či zápisy o neobvyklých přírodních jevech vyvolaných počasím.88) K tomu se družily zápisy o jiných neobvyklých přírodních jevech89) a o neúrodách, popř. živelných pohromách.90)

Zájem Homolků též poutaly události v obci a okolí a politické dění v Čechách a ve světě. V prvních dvou desetiletích 19. století to byly zvláště napoleonské války. Jiří Homolka si takto v kalendářích poznamenával průchody vojsk Blevi cemi (zvláště kvartýrování vojska v roce 1814) apod.91) Zájem Matěje Homolky upoutal zase především revoluční rok 1848, a to zejména události obecnějšího charakteru. Tak si do kalendáře poznamenal památnou schůzi ve svatováclavských lázních 11. března 184892) a k tomu připojil opis provolání, které učinili 11. března 1848 jménem deputace vyslané k panovníkovi Petr Faster a Pravo slav Alois Trojan.93) Zápis o zrušení roboty v kalendáři chybí, přestože z hlediska poddaného to byl nejdůležitější výsledek revoluce 1848; mohl však být v kalendáři na rok 1849, ale ten je defektní.

Zápisy v kalendářích si činili Homolkové česky, jen ojediněle – obvykle opisy úředních akt – německy. Samy kalendáře v majetku rodu Homolků byly vesměs české, přestože tyto kalendáře (do roku 1848) vycházely paralelně česky a německy. Výjimku v celé řadě tvořil jen Nový hospodářský kalendář na rok 1830, který byl v němčině. Kalendáře v rodu blevicích Homolků byly jako jinde každodenním pomocníkem, a to jak svým obsahem, tak svým určením k zápisům, které si v nich Homolkové vedli a které jsou svědectvím o životě a hospodaření lidu v Blevicích.

Poznámky:

1) Srv. charakteristiku těchto zápisů u Robek, A.: Lidové zdroje národního obrození. Praha 1974, str. 23.

2) V archivu města Velvar (Státní okresní archiv Kladno) se dokonce dochovala souvislá řada kalendářů ze

17.–18. století, které sloužily jako notuláře městských písařů.

3) Homolové po sobě zanechali též rukopisné zápisy na předešlé staré knihy; jsou převážně soukromého charakteru a pocházejí z 1. poloviny 19. století. Srv. Robek, A.: Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku. Praha 1974, str. 4.

4) Inventář farního odboru Národopisné výstavy čs. v Kolči, ObÚ Koleč, SOA Kladno, pob. Slaný. Uvádím tu jejich seznam podle citovaného inventáře. Dávají představu o tom, jak byly v rodině Homolků zakupovány:

Nový hospodářský a kancelářský kalendář (A. Fischer) na rok 1775, 1777, 1787, 1788.

Nový hospodářský kalendář na rok 1805.

Jindřichohradecký kalendář na rok 1806.

Nový hospodářský kalendář na rok 1807.

Kalendář hospodářský na rok 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829.

Wirtschafts-Kalendär auf J. 1830.

Kalendář hospodářský na rok 1831, 1832, 1833.

Nový hospodářský kalendář na rok 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839.

Pražský domácí a všeobecný kalendář na rok 1840, 1841, 1842, 1843, 1844.

Nový hospodářský kalendář na rok 1845.

Pražský všeobecný domácí a hospodářský kalendář na rok 1846, 1847, 1848.

Nový hospodářský kalendář na rok 1849, 1850.

Vlastenecký kalendář na rok 1852.

Pražský svatováclavský kalendář na rok 1853.

Besedník na rok 1854.

Poutník na rok 1855.

Nový hospodářský kalendář na rok 1856.

5) Inventář muzea ve Slaném z roku 1898, inv. č. 621, 623–625.

6) Knihovna Národního muzea v Praze, sg. 86 G 33.

7) Maysl, A.: Několik zápisků kalendářních z let 1775–1833. Slánský obzor 4, 1896, str. 34–39.

8) Zápisky z Blevic z let 1775 až 1830. Kralupský vlastivědný sborník 4, 1958, str. 15–18.

9) Robek, A.: Lidové zdroje národního obrození. Praha 1974, str. 139. Týž upozornil na kalendáře Homolků v úvodu své práce Robek, A.: Lidové kronikářství na Kralupsku..., str. 4.

10) Srv. Budeč a okolí. Zákolany 1905, str. 252.

11) To se projevilo např. tím, že v letech 1764–1767 členové rodiny Homolků zkusili v obci katechismus – Pamětní kniha fary Budeč – Kováry 1764–1805, sg. P 14, SOA Mělník.

12) Je např. autorem zápisů v Hospodářském kalendáři na rok 1817.

13) Srv. zmínky o jeho dětech v zápiscích, které publikoval Maysl, A.: 1, c., str. 34–39 a dále v Hospodářském kalendáři na r. 1817 (Vlast. muzeum Slaný) a v Pražském všeobecném kalendáři na r. 1840, 1842 a 1846 (KNM Praha).

14) Srv. k nim tamtéž.

15) Srv. Volf, J.: Dějiny českého knihtisku do roku 1848. Praha 1926, str. 86n; týž: Mapy ve svatováclavských kalendářích. Vitřinka 9, 1932, str. 177–179 a dále srv. jednání o obnovu privilegia na tyto kalendáře pro Kateřinu Laubaunovou z roku 1769, SÚA Praha, ČG – Publ. 1764–1773, 4/53.

16) Srv. výše.

17) Srv. Volf, J.: Dějiny českého knihtisku..., str. 88–92 a dále k nim aktový materiál SÚA Praha, ČG–Publ. 1764–1773, G 15. Kalendář vycházel v české a německé mutaci a ve dvojím formátu.

18) Byl přetiskován např. v 50.–60. letech 18. století v Příbrami – srv. Klíma, F.: Příbramská impressí. Příbram 1947, str. 27–36.

19) Např. Fischerův kalendář na rok 1778 uváděl na Hromnice (2. února): „světější se svíčky proti bouře“ či na sv. Blažeje (3. února): „světější se svíčky a dávají se rozsvícené okolo hrdla proti bolesti hrdla“, dále na Boží hod velikonoční: „světější se pokrmové a červené vejci“ či na sv. Štěpána (27. prosince): „světí se ječmen, oves a hrách.“

20) Byla to zejména jejich část tzv. Pranostika hvězdářská – srv. dále.

21) Srv. např. Hochová-Brožíková, Z.: Rolníkův měsíční kalendář ze 17. století. Čs. zemědělec 1933, č. 41, 87, 152, 246, 281, 495, 592, 682, 706; Stránská, D.: Lidové obyčeje hospodářské. Národopisný věstník čs. 23, 1930, str. 380–408; roč. 25–26, 1932–1933, str. 160–233.

22) Např. Fischerův kalendář na r. 1778 hned v prvním lednovém týdnu uváděl: „V tomto a příštím měsíci v poslední čtvrti před svátkem svatého Fabiána a Šebestyána z vrby, z jesenu, z lípy a z lísek pruty na obruče sekej nebo takové obruče mnoho let na sudech trvají.“

- 23) Např. tamtéž: „Žně mají při ubývajícím měsíci se státi, co se v plný měsíc žne, tím dřívěji červy a pilousy dostává, obzvláště když od deště neb ranní rosy svlaženo bývá.“
- 24) Např. týž kalendář k 17. lednu uváděl: „Co od krásných sviní pod rukama jest, v poslední čtvrt' zabítí dej, nebo maso se neztratí a sádlo dlouho zachováno býti může; někteří to činí 3 nebo 4 dni před ouplňkem.“
- 25) Např. k době kolem 20. března je tamtéž uváděno: „V tomto čase přichází čáp a větším dílem zlé počasí... Kolik jest mlh v měsíci březnu, tolik jest k obávání příválů v tom roce; a kolik jest ros v březnu, tolik bývá také mrazů po velikonoci.“
- 26) O její oblibě by svědčily např. četné opisy. Srv. Spilka, J.: Rukopisná sbírka staročeských pranostik. Český lid 51, 1964, str. 296–316. Zde Spilka publikoval rukopisný sborník pranostik, které vybral, upravil a opsal podkrkonošský písmák Jan Korbelius.
- 27) Ty si vlastníci kalendáře – a tudíž i Homolkové – s oblibou zapisovali na volné vložené listy v kalendáři.
- 28) Zvláště mnoho pověr bylo spojeno s tzv. charakterem planet. Srv. např. co o kalendáři a planetách říká starý Podhájský z Podještědí v próze K. Světlé Kantůrčice (edice Slunovrat), Praha 1977, str. 43–44.
- 29) Ta se pojila s tzv. Selskou pranostikou, jejíž pranostiky do ní v průběhu 17.–18. století pronikly.
- 30) K těmto novinám srv. např. Klimeš, V.: Počátky českého a slovenského novinářství. Praha 1955, str. 54–60.
- 31) Např. ve Fischerově kalendáři na rok 1778 byl otištěn článek Co jest hospodářství polní sedlské, dále recepty týkající se nemoci ovčí a též Prostředek jednoho starýho polního mistra proti ukousnutí od steklýho psa.
- 32) Jeho mutací byl Jindřichohradecký kalendář, jediný mimopražský kalendář, který se k Homolkům na počátku 19. století dostal. Srv. k němu Tvrdý, F.: Z lidové četby koncem XVIII. a první polovice XIX. století. Věstník Čs. zemědělského muzea 3, 1930, str. 336–390.
- 33) Byly prezentovány na místní národopisné výstavě v Kolči v roce 1894 (srv. výše), a to Nový hospodářský kalendář na rok 1805, 1807 a Jindřichohradecký kalendář na r. 1806.
- 34) Laiske, M.: Časopisectví v Čechách 1658–1847. Praha 1959, č. 356. Tento kalendář vycházel vlastně už od roku 1790, ale pouze německy, teprve od roku 1805 vycházel i česky. Českému publiku byla určena též Nová minucí hospodářská (1802–1847), ale tu Homolkové zřejmě neměli. Srv. k tomu Volf, M.: Organizace a působení Vlasteneckohospodářské společnosti. Praha 1971, zvl. str. 118–124.
- 35) Např. Hospodářský kalendář na rok 1816 přinesl článek o krmení býka a jak snadno vážít dobytek za živa, v ročníku 1817 článek o očkování ovčích neštovic atd.
- 36) Srv. výše.
- 37) Srv. Laiske, M.: op. cit., č. 399.
- 38) Proti pranostikám spjatým s tzv. hvězdářskou pranostikou tu byl však od 30. let 19. století vyhlašován boj. Tak tomu bylo např. v hospodářském kalendáři na rok 1839, kdy na otázku, proč jsou tyto pranostiky v kalendáři, se odpovídalo: „Poněvadž kalendářníci vědí, že to tak lidé mají rádi“, ale podotýkalo se, aby se lidé jenom pranostikami neřídili, neboť by se mohli „k vlastní škodě zklamati a ve žních a o senách pravý čas zmeškati mohli“.
- 39) Srv. inventář farního odboru národopisné výstavy v Kolči – srv. výše.
- 40) Srv. výše.
- 41) Srv. výše.
- 42) Např. ve Fischerově kalendáři na rok 1778:
„Kontribuce: Homolka 119 zl. 12 kr.
1/2 d.
Duda 73 zl. 11 kr. 4 d.
Kozelka 107 zl. 12 kr. 5 d.“
- 43) K roku 1778 tamtéž: „Homolka dle starého vyměření polí totiž 199 str., Duda 118 str., Kozel/ka/ 175 str.“
- 44) Viz účty za práci zedníků ve Fischerových kalendářích na rok 1778, 1785.
- 45) Např. v prosinci 1846 byl na tento statek uzavřen pronájem na 12 let; přitom byl zde ponechán výmínek pro původní majitelku Annu Novákovou – Pražský všeobecný domácí a hospodář. kalendář na r. 1846 (KNM Praha).
- 46) Srv. např. vyúčtování Františka Homolky o prodeji pšenice do Prahy a Litoměřic ve Fischerově kalendáři na rok 1778 (VM Slaný).
- 47) Srv. např. zápis Matěje Homolky v Pražském všeob. a domácím hospod. kalendáři na rok 1846, vykazující sklizeň (KNM Praha).
- 48) Srv. každoroční zápisy ve všech kalendářích rodu Homolků.

49) Např. na podzim 1840 bylo koupěno osivo žita až v Litoměřicích (Pražský všeob. a dom. hospod. kalendář na r. 1840, vlož. list k III. měsíci, KNM Praha).

50) Např. zápis M. Homolky v Pražském všeobecném... kalendáři na r. 1846 (KNM Praha) k říjnu 1846: Landa vyseto ječmene Nad loučkou míry

	1 str. 18 v.
Kozelka	11 str.
Šrámek	3 str. ovsa
Pospíšil	3 str. ovsa
Jo. Kozelka	6 str. ovsa
Brtník	3 str. ovsa
Zábranskej ze Zákolan	3 věrt.

51) Např. zápis téhož v Pražském všeobecném... kalendáři na r. 1844 (vlož. list k září 1844, KNM Praha): „S Bětuškovíc sem udělal pořádnost dne 3. listopadu... nato začal 4. Dec. mlátit nanovo“.

První týden má 5 dní mlátiti

	25 str.
druhej	5 1/2 do Prahy 4–38
3tí	6 na rychtu 2–30
4tej	6
5tej	6
6	5
7 tejden	6
8	3

7. ledna začal mlátit 1845

1. tejden 4 dny Brtníkovi pomáhala

2. tejden 5 5 dní.

52) Srv. rukopisné zápisy téměř ve všech kalendářích Homolků. Srv. též publikované zápisy A. Maysla či A. Robka (srv. výše). Tyto pranostiky byly dlouho živé – srv. zápis jedné z nich od Matěje Homolky v Pražském všeobecném a dom. hospod. kalendáři na r. 1840: „Na sv. Jana Stěti vem kosu před sluncem východu, posekej vršky v stranu, kerý nechceš, aby rostly, nejspíš okolo polí.“

53) Např. zápis Matěje Homolky v Pražském všeobecném a dom. hospod. kalendáři na r. 1846: „Roku 1846... 24ho září sem začal sít první žito u zadních Hájů na hořejším poli, pak na den 2ho listopadu sem tam přišel s Baňkovou k dobytku, který se na tom žitu pásl a našel sem jeden koukol, který tak pěkný stál a kvetl jako v měsíci červnu; který sem utrhl a domů na okázku přinesl, neboť ta bylina v ten čas viděná nebývá.“ (KNM Praha.)

54) Srv. Zápisy Jiřího Homolky z doby napoleonských válek v cit. edici Mayslově.

55) Srv. např. zápis Matěje Homolky v Pražském všeobecném kalendáři na r. 1842 (KNM Praha), kdy tento byl nucen prodat tři krávy „pro velkou bídu se muselo prodat, poněvadž se žádnéj vobrok neurodil“; dále srv. zápis téhož v Pražském všeobecném kalendáři na rok 1846 (KNM Praha) o charakteru roku: „1846 byl to jeden špatný rok, ovšem obilí dost platilo, ale že bylo do trhu, když se handlu žáden neprodalo, oves, žito a futr pro dobytky vše se muselo kupovat“ či zápis o roku 1847 v Pražském všeobecném kalendáři na rok 1847: „Roku 1847 byl zlej čas i neúrody. Sme museli kupovat na chleba a dobytka mnoho sešlo.“ (KNM Praha.)

56) K býkovi se chodilo obvykle do Slatiny a Otovic. Srv. zápisy v Pražském všeobecném kalendáři ze 40. let 19. století, zvláště v kalendáři na rok 1842 (KNM Praha).

57) Srv. např. zápis Matěje Homolky v Pražském všeobecném kalendáři na rok 1840 (KNM Praha), kde udává po jarní stříži stav 29 kusů ovcí.

58) Srv. např. recept zapsaný Matějem Homolkou tamtéž: „Pro hříběcí koňovi. Prvně husí sádlo mazat, pak kočku uvařit, dát do ní vepřový sádlo, udělat kaši, přiložit zas lněný semena do mléka, zas tak, pak vzít kousek medu s tím semenem a do huby“ či různé starší recepty Františka Homolky na předešlý Fischerova kalendáře z roku 1787 (VM Slaný).

59) Nejčastěji to byly „daleké fůry“ do Kostelce nad Černými lesy, dále do Prahy, Benátek nad Jizerou, Brandýsa nad Labem, Mladé Boleslavi, Postoloprty, Litoměřic. Mimo to František Homolka byl nucen konat potažní robotu do bližších míst, jako byly Veltrusy, Slaný, Kněžves apod. V zimě bylo požadováno zejména vození dřeva do Miletic, Slatiny a do Zvoleněves pro panský pivovar. Srv. zápisy Františka Homolky ve Fischerově kalendáři na rok 1778, 1787 (VM Slaný).

60) Srv. např. výkaz Jiřího Homolky Povinnosti vrchnosti odděleno na 1817 v Hospodářském kalendáři na rok 1817 (VM Slaný).

61) K vývoji srv. obecně Robek, A.: Příspěvky k historicko-etnografické monografii panství Zvoleněves v

první polovině devatenáctého století. Praha 1966, pass.

62) Např. zápis z roku 1848: „20. června sem sklízeli chrást.“ (Pražský všeobecný kalendář na r. 1848, KNM Praha.)

63) Např. zápis „Roku 1846 na zimu sem koupil dobytku 5 centů pokrutiny.“ (Pražský všeobecný kalendář na r. 1846, KNM Praha.)

64) Např. Matěj Homolka si v Pražském všeobecném kalendáři na rok 1848 poznamenal: „Kovář kolečkové mi dělal k mašině kovářskou práci.“ (KNM Praha.)

65) Např. „U kováře mám k pohledání motyku.“ (Pražský všeobecný kalendář na r. 1840, KNM Praha.)

66) Srv. výkazy o postupu prací, účty zedníkům apod. v Pražském všeobecném kalendáři na r. 1841, 1842. (KNM Praha.)

67) Např. k roku 1844: „16. března sem přivez 6 str. uhlí vod panský uhelny z Votvovic, 1 str. košťuje 46 kr.“ (Pražský všeobecný kalendář na rok 1844, KNM Praha.)

68) Pražský všeobecný kalendář na rok 1844, KNM Praha.

69) Srv. Šváb, F.: Počátky těžby uhelné na Slánsku. Slánský obzor 35, 1927, str. 10–27.

70) Josef Chmelík se přitom přistěhoval do Blevic teprve v roce 1839, a to z blízkého Trněného Újezda, zakoupil zde usedlost čp. 10 a stal se později rychtářem; byl rovněž autorem kronikářských zápisů – srv. k nim Robek, A.: Zápisy lidových kronikářů našeho kraje. – Zápisy Josefa Chmelíka. Kralupský vlastivědný sborník 5, březen 1959, str. 8. Brtníkové zase v 2. polovině 19. století přispěli k věhlasu Blevic v hudebním světě – srv. Špecinger, O.: Blevické koncerty, Český lid 64, 1977, str. 101–107 (zde též o Josefu Brtníkovi).

71) Např. v roce 1847 si Matěj Homolka zapsal: „Jedlička přišel do kvartýru 21. února, Jan Kozelka dne 20. března, 28. března se přistěhoval Fr. Veselý do statku.“ (Pražský všeobecný kalendář na r. 1847, KNM Praha.)

72) Srv. jejich výkaz ve Fischerově kalendáři na rok 1778 (VM Slaný).

73) Viz např. tento jejich stav v roce 1842 (Pražský všeobecný kalendář na r. 1842, KNM Praha).

74) Např. Matěj Homolka v roce 1842 přijal do služby jednoho oráče v lednu, druhého až v dubnu.

75) Např. v Hospodářském kalendáři na rok 1817 Jiří Homolka ve výkazu děvečky Anny z Kačice zapsal: „Byla vyhnána... 15. Juni vyplacena.“ (VM Slaný.)

76) Zápis J. Homolky o výkazu voláka – Hospodářský kalendář na rok 1817, VM Slaný.

77) Chasníkův výkaz v zápise Matěje Homolky v Pražském všeobecném kalendáři na r. 1847 (KNM Praha).

78) Srv. Robek, A.: Blevické zápisky..., str. 16–17 a dále zápisy v kalendářích Homolků z roku 1787 a ze 40. let 19. století.

79) Na ni padl též nějaký závdavek. Např. v roce 1808 si vybral oráč Matěj Černý na svatbu 1 zl., po svatbě odešla ze služby chůva Barbora apod. – Robek, A.: Blevické zápisky..., str. 16–17.

80) Např. zmíněný M. Černý v roce 1808: „22. Juni šel za rekruta“ – Robek, A.: Blevické zápisky..., str. 16.

81) V žebříčku měl nejméně pohůnek (v roce 1788 měl 17 zl.), nejvíce oráč. Např. zmíněný oráč M. Černý měl v roce 1807 plat 33 zl., v roce 1808 již 38 zl., starší oráč Václav Prokůpek bral za rok 1809 55 zl. V podstatě čeledíni brali mnohem více než děvečky – např. v roce 1832 měl oráč 45 zl., volák 35 zl., děvečka 25 zl. – srv. Robek, A.: Blevické zápisky..., str. 16–17.

82) Např. v Pražském všeobecném kalendáři ze 40. let 19. století.

83) Srv. Robek, A.: Příspěvky k historicko-etnografické monografii..., str. 81.

84) Např. zápisy v Pražském všeobecném kalendáři na rok 1847.

85) Zápis J. Homolky v Hospodářském kalendáři na rok 1817.

86) Např. zápis Františka Homolky ve Fischerově kalendáři na rok 1778 k 25. prosinci. „Ještě luka zelený, o velkonoci pod sněhem celý“ (VM Slaný).

87) Např. zápis Jiřího Homolky o zimě a předjaří v Hospodářském kalendáři na rok 1817 (VM Slaný).

88) Srv. výše.

89) Např. pád meteoritu v létě 1844 v barvitém zápise M. Homolky v Pražském všeobecném kalendáři na rok 1844.

90) Srv. výše.

91) Srv. Robek, A.: Blevické zápisky..., str. 17.

92) „Roku 1848 dne 11. března se počala Pražská Města starat, aby se na císaře Pána žádost neb petice zadala skrze nové zřízení v Čechách, na niž hned Jeho M. císař Pán ve všech jeho zemích konstituci povoliti ráčil“ – Zápis M. Homolky v Pražském všeobecném kalendáři na rok 1848 (KNM Praha).

93) Tamtéž.

IRENA VEVERKOVÁ

Mlýny Svatojirského potoka

Svatojirský potok, vinoucí se jako modrá stuha středočeskou krajinou, napájel svými vodami řadu náhonů a jeho síla roztáčela četná vodní kola, která mu zručný mlynářský lid nastavěl do cesty, aby jeho vodní síla neplynula bez užitku.

To vše patří neodvratně dějinám. Ale dodnes stojí na potocích, říčkách i řekách mlýny, jejichž klapot v minulosti zastavoval pocestné a celoročně přivolával krajánky, aby přinesli do mlýna noviny ze světa. Naši předkové dovedně využívali spádu vody a okolního terénu. Díky svým znalostem a zručností vybudovali vodní díla, která stojí za pozornost i dnes. Pan otec musel být muž nejen rozhodný, ale i znalý. Uměl si vážit vody, protože voda znamenala energii pro celý mlýn. Proto si hlídal svoji vodní značku, stanovenou zemskou technickou komisí, jež určovala povolenou výšku hladiny tak, aby nebylo bráněno v mletí mlynáři na dolejší mlýně.

Většina mlýnů byla našimi předky zbudována na samotách a polosamotách. Mlynáři museli znát i řadu dalších řemesel, která souvisela s prací ve mlýně – byli rouníky i sekerníky. Tradičně patřili mezi lid vzdělaný. Z těchto rodů pocházejí čeští hudebníci, politikové, vojáci i vědci.

Každé řemeslo má svoji historii, která mnohdy bývá opomíjena. Klasické mlynářské řemeslo doznalo v našem století změny k nepoznání. Funkci dřívějších samot a polosamot převzaly velkokapacitní mlýny s charakterem tovární výroby. Pouze pracovní zařazení zaměstnanců si ponechala svá historická označení. I tam najdeme stárka, mládka a prášky. Z pana otce se však většinou stal již pan ředitel.

Následující řádky chtěly poodhalit roušku zapomnění a složit hold mlynářskému řemeslu, jež v dobách minulých neodlučně patřilo ke každému z potoků.

Libušín

Odbočka ze silnice na násep zrušené železniční vlečky je dnes asi nepřístupnější cestou k oběma mlýnům na horním toku Svatojirského potoka. Hořejší mlýn spíše připomíná bývalý statek. Jen potok tekoucí pod oplocenou zahradou napovídá kolemjdoucím, že tu kdysi klapávalo vodní kolo. Stará mlýnice se stala součástí obytného stavení. Tam, kde kdysi padala voda na kolo, aby je svojí silou roztočila, stojí zahradní krb.

Nejstarší zmínka, kterou se nám podařilo nalézt, je údaj z Josefského katastru, který prozrazuje, že majitelem mlýna byl Štulík. Jméno Štulíků zachytíme ještě v r. 1878. Tehdy Josef Štulík žádal o přestavbu mlýna. O několik let později (r. 1887), jsou v pozemkové knize uváděni jako majitelé manželé Jan a Anna Frešlovi. O rok později vlastní mlýn manželé Vlčkoví.

S objevením uhlí a s rozrůstající se těžební činností nedalekého dolu začal hořejší mlýn (čp. 31), stejně jako mlýn dolejší, trpět změnou vodního režimu a poddolováním. V soukromých rukou se usedlost udržela až do r. 1949. Od r. 1928 byli držiteli Eduard Věšek s manželkou Otilií, na poslední čtyři roky získala mlýn rodina Kramperova.

Roku 1949 odkoupily celou lokalitu Středočeské uhelné doly n. p. Kladno. Or ga nizace vlastnila libušínský mlýn až do 60. let, kdy jej prodala soukromníkům Antonínu Dlouhému a Václavu Rohlenovi.

Je třeba přiznat, že nejhořejší mlýn Svatojirského potoka neměl příliš dlouhou historii. Během posledních let se celý objekt stal takřka součástí jednolitě městské zástavby Libušína.

K dolejšímu mlýnu se dostaneme po proudu potoka. Zbytky vodohospodářských staveb v okolí malého stavení dosvědčují, že jsme na správném místě. Mlýníci bychom však hledali marně. Namísto ní se zelenají vysázené keře angreštů.

Historie tohoto mlýna zůstává zahalena tajemstvím. Fakta, která se nám podařilo zjistit, jsou dosti roztříštěná, a tak libušínský mlýn čp. 32 si ponechává většinu historie ukrytu ve svých zdech.

Jako mlýnská usedlost je zapsáno toto místo již v Josefském katastru. Uce lenější informace z dokumentů získáme až od počátku našeho století. V roce 1900 je jako majitel uveden František Břejcha. O čtyři roky později je vlastníkem Jan Navrátil. V dostupných dokladech je jeho jméno spojováno s žádostí o stavbu zachycovací nádrže důlních vod z nedalekého dolu a jejich odvedení do staré upravené dorovnávací nádrže. Právě po této stavbě lze nalézt dodnes stopy.

Jan Navrátil vlastnil mlýn až do roku 1941 a po celou dobu se snažil svůj majetek zvelebovat. Během první světové války přistavěl obytné místnosti a provedl výměnu strojů v mlýnici za nové, daleko výkonnější.

Od roku 1941 vlastnili mlýn Václav Poncar s manželkou Julií. Ti se již řemeslu mlynářskému nevěnovali a záhy po koupi strhli mlýnici jakožto nebezpečnou stavbu a opravili celou obytnou část domu. O pět let později se stali majiteli manželé Jaroslav a Helena Fialovi.

Další převody nemovitosti – rodinného domku – oficiálně uváděné jako bývalý mlýn, se uskutečnily v roce 1976, kdy Jaroslav Fiala odprodal mlýn Balogo vým a ti jej za čtyři roky – v roce 1980 – opět odprodali dále novým majitelům – manželům Luštincovim, kteří usedlost vlastní dodnes.

Vinařice

Horní mlýn (čp. 20), schovaný za bývalým vinařickým nádražím, obklopuje z jedné strany zahrádkářská kolonie se svými typicky upravenými pozemky. Proti tomu působí staré mlýnské stavení zchátralým dojmem. Prorezlá uzamčená vrata již na dálku ohlašují svoji smutnou opuštěnost. Pozorný návštěvník najde i zde stopy po mlynářské minulosti tohoto stavení – zarostlý náhon se zchátralým stavidlem.

První zmínka pochází z r. 1388. Jako majitel je uváděn jakýsi Nedvěd. Jistě by nás zajímal osud tohoto člověka, ale prameny mlčí. Pouze víme, že tomuto mlýnu se říkalo Vinopalovic. Snad na tomto místě byla vinice nebo vinopalna.

Další konkrétní údaj se vztahuje k roku 1654, kdy usedlost přešla do vlastnictví rodu Landů, kteří ji drží po dobu 200 let. Z členů rodu stojí za zmínku poslední Antonín Landa, který si získal pověst velkého pokrokaře. Začal modernizovat mlýnské složení, založil na svých pozemcích dvě cihelny. Ale osud byl k tomuto podnikavému muži krutý. Těsně před dokončením přestavby mlýn vyhořel a Antonín Landa, který nebyl zcela zdravý, při hašení požáru nastydl a krátce na to zemřel ve věku 36 let.

Vdově nezbylo nic jiného, než se do roka znovu provdat. Svým dvěma dětem přivedla nového otce – Františka Suka. Přestože nebyl mlynářem, snažil se svědomitě hospodařit. Za jeho života mlýnská usedlost zažila největší rozkvět (1885–1890). Tehdy k ní patřil i hostinec. Po smrti Františka Suka byla nucena vdova Rozálie Suková – Landová část majetku prodat, aby mohla zaplatit dluhy. V roce 1907 došlo i na prodej „válcového mlýna“. Kupujícím byl Václav Dlouhý z Prahy a jeho manželka Julie. V dalších letech následují majitelé Ferdinand a Alžběta Landovi (r. 1928), od roku 1939 vlastní mlýn bratři JUDr. Josef Mácha a Miroslav Mácha. V roce 1954 přešla polovina majetku M. Máchy na ONV v Kladně a posléze na obec Vinařice, po roce 1989 byla tato polovina vrácena v restituci. Za této složité vlastnické situace mlýnské budovy již řadu let chátrají a dnes se některé z nich využívají pouze jako sklady.

Nejstarší zmínka o dolejších vinařickém mlýnu spadá, stejně jako u mlýna hořejšího, k roku 1388, kdy je uváděn jako mlynář jakýsi Jandák. I v tomto případě během dalších takřka tří set let nenajdeme o něm žádné zmínky. Souvisleji se dá vypravovat historie až od roku 1654. Následují po sobě jména jednotlivých majitelů. Čtème společně – Jan Chlad, Tomáš Procházka (r. 1703), Ondřej Landa (r. 1705), Vojtěch Landa (1713).

Od poloviny 18. stol. začínají být informace štedřejší. Jako majitel je uveden Martin Urbánek, jehož mlýn je popsán jako mlýn na spodní vodu (na menších tocích neobvyklé) o jedné stolici. V r. 1762 odkazuje majitel mlýn své dceři Lidmile, provdané za Františka Valentu. Valentovi pak drží mlýn po tři generace (1776 – Jiří Valenta a manželka Marie, 1806 – Jan Valenta s manželkou Annou, 1843 – Johanna Valentová s manželem Josefem Šaškem).

V r. 1874 zakoupili František a Julie Proškovi od zadlužených Šaškových mlýn za 5 000 zlatých. Tento svůj majetek měli zatížený doživotním výměnkem původních majitelů.

První generace mlynářů Prošků vlastnila mlýn do roku 1905 a na svém majetku uskutečnila řadu přestaveb a úprav. Tito majitelé zažili v r. 1898 krupobití, kdy padaly kroupy velikosti holubích vajec. Další generace – Marie a Josef Proškovi – začali hospodařit v r. 1905. Během jejich života přišla pověstná velká voda (červenec 1925), která znamenala řadu ztrát pro mlýnské hospodářství. Na konec 20. let připadla i generální přestavba mlýna. Původní mlýn byl přestavěn na obytné stavení a do nově zbudované mlýnice – v místě původní stodoly – byla zakoupena turbína typu BANKI z Faltovy dílny ze Slaného.

Roku 1935 začal hospodařit Oldřich Prošek se svojí manželkou Marií. Ti se stali posledními mlynáři. Změněná společensko-ekonomická situace po 2. světové válce a zároveň přechod na velkokapacitní výrobu znamenal konec i pro mlýn Proškův ve Vinařicích. Pan otec Prošek prodal usedlost v r. 1968 a sám s rodinou se přestěhoval do domku, postaveného nedaleko mlýna.

Třebichovice

Na okraji Třebichovic stojí další mlýnská usedlost. Vede k ní úvozová cesta, jež ústí proti památníku 1) v podobě sloupu.

Pověst hovoří o tom, že ve mlýně žily dvě svobodné dívky. Proto se mlýnu říkalo Paninský mlýn. Jako v každé správné pověsti neznáme nic bližšího ani o těchto pannách, ani o době, ke které se pověst vztahuje. Lze předpokládat, že Jan Sobinský – stavebník památníku – mohl být v 17. století majitelem usedlosti. Třebichovický mlýn patří mezi ta místa, která nerada prozrazují svoji historii. Podařilo se nám vypátrat souvislejší řadu majitelů až od poloviny 19. století. K roku 1870 je zapsán ve mlýně rod Neumannů.2)

Zároveň je uveden jako spoluvlastník Josef Landa. V další generaci (kol. r. 1880) vlastní celý mlýn již jen Neumannové. Na počátku našeho století (r. 1906) zakoupil usedlost i s polnostmi Václav Hušák s manželkou Marií. O třicet let později (r. 1937) zdědil mlýn syn Václav, jenž jej změnil na usedlost.

Třebichovický mlýn, stojící na samotě, přijal některé civilizační zásahy opožděně (např. elektrický proud byl zaveden až v roce 1972). Proto se zachovala řada staveb, které jsou historicky cenné a architektonicky v naší lokalitě méně obvyklé. Dochoval se i pamětní nápis nad vchodem stodoly, připomínající rod Neumannů v Třebichovicích.

Mlýn je do dnešních dnů ve vlastnictví rodu Hušáků, kteří romantické prostory samoty užívají k rekreačním účelům.

Saky

V další obci – Saky – najdeme dokonce dva mlýny. V hořejším mlýně č. 10. byl v 16. stol. uváděn jako mlynář jakýsi Matouš a jeho děti Anna a Jana. V následujících létech po třicetileté válce nastala změna majitele, protože mlýna se ujala za 800 kop vrchnost, která jej postoupila vrchnostenskému písaři žijícímu na Kladně, Janu Srchovi Drahoušskému. V tomto období se setkáváme se jménem Jiříka Čenčického.

Další konkrétní údaj se vztahuje k roku 1654, kdy je uveden jako hospodář Jan Šebek, ale ještě v roce 1661 je jako držitel označován potomek Jana Srcha – Václav. Na přelomu 17. a 18. století získává mlýn známý rod Mužiků, zastoupený v první generaci Jiřím Mužikem. Během 18. stol. se střídají členové tohoto rodu. Postupně se setkáváme se jmény František Mužik (1712) a jeho syn Martin. Roku 1798 následuje nová generace reprezentovaná Václavem Mužikem a jeho manželkou Rosálií. Manželé však v roce 1779 zemřeli a na usedlosti zůstalo šest nezletilých sirotků (Marie Anna 13 let, Veronika 11 let, Anna 9 let, Rosálie 7 let, Jan 4 roky, Kateřina 2 roky). Za dědice mlýna byl určen čtyřletý Jan. Rodiny i hospodářství se ujala teta Kateřina Dvořáková, která ve prospěch svých neteří a synovce hospodařila až do své smrti v roce 1784. Po její smrti se jako nájemci ujali mlýna mladí manželé Marie Anna a Jan Landovi, tedy nejstarší ze sirotků. Mlynář Landa hospodařil ve prospěch svého švagra do doby jeho dospělosti, do roku 1799. V témže roce se mladý mlynář ujal hospodářství po rodičích a oženil se s Annou Ličkovou. Ze mlýna vyplatil sestry. Hospodařil více jak 35 let. V roce 1835 předal mlýn svému synu Antonínu Mužikovi a sám s manželkou odešel na výměnek.

Nový majitel se oženil s Marií Čermákovou. Pravděpodobně byl dobrým hospodářem, protože přikoupil ke mlýnu nové pozemky (v r. 1848, kdy byl zrušeno poddanství). Syn Antonína Mužika Jan byl posledním hospodářem svého rodu.

Rok 1897 přináší na grunt nového majitele Václava Bureše a jeho manželku Annu. Ti však hospodaří pouze tři roky. Po nich koupili mlýn manželé František a Barbora Holých. Záhy získal mlýn rod Grunclů a členové rodu jsou ve mlýně uváděni ještě v 60. letech našeho století.

Současní majitelé manželé Faldýnovi citlivě opravili poškozené stavení do dnešní krásy, kde se prolínají historické části stavby s novodobými prvky. Nena lezneme jen snad starou olši s mlýnským cejchem, o který majitelé obou sackých mlýnů vedli spor v r. 1837.

Historie mlýna v Podhájku (čp. 12), jinak označovaného jako dolní sacký mlýn, se začíná odvíjet již v 16. století, a to v souvislosti s koupí této usedlosti, kdy prodávajícím byl jakýsi Jáchym Fouska Čimelický z Čimelic. Držitel Kladna, pan Cti bor Tiburci Žďárský ze Žďáru, je podepsán jako nabyvatel zdejší usedlosti. Žďárský však nekupoval pro sebe. Za 12 kop ročních splátek daroval mlýn Jiřímu Čenčickému (podobně jako sacký mlýn číslo 10). Ten však ve mlýně nehospodařil.

Jako ve většině případů i tady znamenala třicetiletá válka útlum v hospodaření. Po roce 1648 není již Jiří Čenčický živ, a tak nás nepřekvapí, že mlýn byl v r. 1694 uváděn jako panský majetek. Zároveň se setkáváme se jménem tehdejšího nájemce Tomáše Svobody a jeho manželky Anny, dcery mlynáře Urbánka z Knovíze.

Počátkem 18. století je uváděn mlynář Martin Ledecký. Rok 1750 přivádí do mlýna o dvou složeních nového majitele Jana Šomka a jeho manželku Annu. Tomuto hospodáři je vedle mlecích povinností pro vrchnost ukládána i povinnost odvodu dobytka na zámek v Kladně. Po jeho smrti (od roku 1772) hospodařil ve prospěch nedospělého syna Vojtěcha Šomka jeho nevlastní otec Jakub Šarboch. Dědicovi předal mlýn v roce 1788 a zároveň učinil porovnaní se zbylými dětmi.

Ani Vojtěch Šomek nehospodařil dlouho. Po čtyřech letech zemřel a veškerý majetek přešel na jeho manželku Rosálii, která zanedlouho přivedla do mlýna nového hospodáře Františka Regnermlera. Po jeho smrti (18??) hospodařil ve mlýně Regnermlerův zeť – budenický mlynář Nitka, po něm nějaký čas poručník nezletilých dětí Mužik.

V roce 1818 se mlýn dostal do dražby a za 10 000 zlatých jej zakoupili manželé Brejchovi (členové známé mlynářské rodiny). V následující generaci představované synem Antonínem a jeho manželkou

Rosálií je na majetek uvalena (roku 1879) exekuční dražba, při které usedlost získala Smečenská spořitelna. V krátké době byla nemovitost odprodána novému vlastníku Josefu Dvořákovi. Jeho potomci vlastní mlýn dodnes. V roce 1920 začal hospodařit Vladimír Dvořák s manželkou Boženou rozenou Kemrovou, kteří přistavěli obytnou část mlýna, aby svým rodičům poskytli důstojný výměnek.

Těsně před druhou světovou válkou zmodernizoval Vladimír Dvořák mlýnici. Vodní kolo nahradil turbínou, ale konec mlynářské historie se blížil. Nařízením protektorátního úřadu byl v roce 1943 zastaven provoz, aby již ani po roce 1945 nebyl obnoven.

Dnešní majitelé, manželé Dvořákovi, zdědili nemovitost v roce 1967. Velice citlivě opravují obytné stavení, které svojí obnovenou omítkou září až k nedaleké silnici vedoucí přes Saky do Třebichovic.

Jemníky

Necelé dva kilometry od mlýna v Podhájku, po toku „našeho“ potoka, najdeme jemnický mlýn. Rozsáhlé zbytky terénních úprav připomínají staré vyrovnávací nádrže, které si každý mlynář pečlivě udržoval, aby měl dostatek vody.

V nebezpečně hlubokém otvoru nedaleko ohradní zdi málokdo pozná zbytek vantrók, kudy protékala voda na mlýnské kolo, v pozdější době roztáčela převody turbíny. Pobořený plot nám dovolí nahlédnout do areálu čp. 14, kde se dochovaly části zdi z původní mlýnice.

První zmínka o jemnickém mlýnu pochází z konce 16. stol. Tehdy byl zapsán jako mlynář jakýsi Ondřej Duník. Nic bližšího o něm nelze říci. Dochované zápisy ani neuvádějí, zda Duník byl majitelem nebo nájemcem usedlosti.

Ještě před vleklou třicetiletou válkou se ujímá vedení mlýna Adam Joch, pravděpodobně zeť výše jmenovaného. Dochované zápisy zaznamenávají ještě jako spolumajitele Víta Duníka, sirotka po Ondřeji Duníkovi. Třicetiletá válka v tomto případě nijak osudově nepoznamenala mlynářskou rodinu. Roku 1626 získal mlýn Adamův syn Jan Joch, který na grunt přivedl manželku Annu roz. Řehákovu ze Sak. Janu Jochovi nebylo souzeno dlouho ve mlýně hospodařit. Již v roce 1628 je hospodářem jeho švagr Matěj Hořejší. Manželka Anna byla v této době také mrtva. Majitelkou byla druhá Jochova manželka Kateřina, která se rozhodla v roce 1676 prodat za 800 zlatých mlýn Šebestiánu Družeckému pro jeho nezletilého syna Tomáše. Tak se jemnický mlýn dostal do majetku rodu Družeckých³⁾ a v jejich vlastnictví byl nepřetržitě až do roku 1794, respektive v ženské linii do roku 1888. Tehdy vdova Anna Družecká postoupila mlýn dceři Kateřině a zeti Josefu Durasovi.⁴⁾ Sama si ponechala pouze výměnek. Duraso vi hospodařili až do roku 1888, kdy na mlýn získala vlastnické právo Občanská záložna ve Slaném.

Přelom 19. a 20. století znamenal pro tuto usedlost rychlé střídání majitelů. Objevují se Karel a Pavla Kazdovi, v roce 1892 pak manželé Brejchovi. V roce 1900 je mlýn rozdělen mezi šest sourozenců Görtlerových. Ale již v roce 1902 najdeme zapsanou jako majitelku Antonii Neumannovou. O rok později čteme jméno Julie Košťáková.

Další změna nastává o více než třicet let později. Roku 1938 zakoupili mlýn manželé Jindřich a Věra Lichtenbergovi. V roce 1945 byla na majetek uvalena národní správa, která trvala do roku 1961.

Náhodný kolemjdoucí dnes těžko pozná, že stavení za vesnicí býval zmiňovaný mlýn.

Knovíz

Svatojirský potok na katastru obce Knovíz poskytoval dostatek vody pro činnost dvou mlýnů. Podle polohy ve vesnici hovoří kroniky o mlýnu dolejších a hořejších. Jejich historie se však mnohdy natolik proplétají, že vypracovat osudy těchto lokalit odděleně, zdá se přímo nemožné. Již první údaj z poloviny 16. století se zmiňuje pouze o mlýnu ve vesnici, ale blíže nám nespecifikuje jeho polohu. Nejstarší údaj o dolejších mlýně (čp. 21) připadá na rok 1580 a jako držitel je zapsán jakýsi Jan Váňa. K roku 1624 se objevuje jméno nového majitele Klimenta Tyceho, který mlýn získal za 800 zlatých. Další osud majitele nám však není znám. Vleklá třicetiletá válka poznamenala nebývale celé Čechy vysokým úbytkem obyvatelstva. Proto nás nepřekvapí, že v roce 1631 je uváděna usedlost jako pustá a vyhořelá.

Lepší osud neměl ani mlýn hořejší (čp. 27), zvaný podle majitele Jana Orfeuse – Orfeusovský. Ten byl v roce 1617 zakoupen Jiřím Čenčickým (jméno se objevuje u obou sackých mlýnů), který pověřil vedením mlýna jakéhosi Víta Příhodu. Krutá třicetiletá válka opět ukončila na dlouhou dobu činnost mlýna.

Až sedmdesátá léta 17. století znamenala znovuobnovení mlýnů na původních troskách. Tehdy se v Knovízi objevuje nové jméno – Martin Urbánek, jehož nositelem byl zřejmě velice podnikavý muž, nebojící se riskovat. Zakoupil od vrchnosti za 800 zlatých dolejší mlýn a v krátké době vybudoval moderní vodní mlýn o dvou složeních. Asi se mu dařilo dobře, když získal ve vesnici několik pozemků ležících poblíž hořejšího mlýna. Urbánek se rozhodl vyměnit vybudovaný mlýn za hořejší pustý mlýn. Tak se také s vrchností dohodl. V dolejších mlýně zůstal se svým synem jako nájemce. Rod Urbánků pak v další generaci hospodařil na obou mlýnech. Dolejší mlýn měl v nájmu syn Václav, hořejší pak vlastnil druhý syn

František. Oba synové byli dobrými hospodáři, protože se Václavovi podařilo opět odkoupit v roce 1701 dolejší mlýn, ale tentokrát za 1 300 zlatých. Když po několika letech (1724) předával svůj mlýn dceři Lidmile a zeti Karlu Dvořákovi, chybělo doplatit pouhých 25 zlatých. Nový mlynář se však záhy ukázal jako neschopný hospodář. Nejen že nedoplatil dluh a nedokázal vyplatit podíly sourozenců své manželky, ale postupně mlýn zadlužoval. Na popud dědiců byl Karel Dvořák zbaven hospodaření ve mlýně a na jeho místo nastoupil Matěj Mužík, majitel hořejšího mlýna. Matěj Mužík získal hořejší mlýn sňatkem s vnučkou Fran tiška Urbánka – Veronikou rozenou Cochmanovou. Nový majitel se projevil jako schopný hospodář, který řídil oba mlýny až do své smrti někdy kolem roku 1738–1740. Mužík po sobě zanechal nezletilé děti, a tak se vdova záhy provdala za Františka Jungmann, který jménem svých nevlastních dětí hospodařil do jejich dospělosti na obou mlýnech. Společná historie obou lokalit končí dospělostí bratrů Františka a Jakuba Mužíků. Jakub Mužík začal hospodařit na hořejším mlýně v roce 1746, jeho bratr převzal dolejší mlýn v roce 1756.

František Mužík nebyl zřejmě příliš šťasten na dolejším mlýně, a proto se rozhodl v roce 1778 směnít jej s Václavem Trojanem. Mužíkovi odešli na emfiteutický⁵⁾ mlýn do Blahotic. V Knovízi se začala psát nedlouhá historie nového rodu, rodu Trojanů. Trojanové hospodařili ve mlýně po dvě generace. Jejich období je dodnes připomínáno pamětní deskou, dnes částečně poškozenou, věnovanou nejznámějšímu členu rodu Aloisi Pravoslavu Trojanovi.⁶⁾

Po Trojanech, kteří hospodařili někdy do roku 1857, střídá mlýn majitele. Františka Hušáka vystřídal Tomáš Chlad, který dal podnět k přebudování vodního mlýna na parní. K této rekonstrukci ho pravděpodobně přinutily okolnosti spojené s požárem v roce 1906. Tehdy došlo k rozsáhlé přestavbě původní budovy. Touto poslední přestavbou ztratil mlýn svůj charakter, který si nesl od druhé poloviny 17. století.

Dalšími vlastníky jsou zapsáni Marie a Josef Syroví, kteří však hospodařili pouze čtyři roky. V roce 1913 přešel majetek na Karla Duschenese, který v zahradě mlýna dal postavit moderní reprezentativní vilu. Během druhé světové války byl majetek dědicům odňat a arizován. V roce 1942 je doloženo užívání prostor mlýna Obilní společností. Za války se objevuje i německá společnost Pharma Bazar Grobel a spol. V roce 1945 byla nad majetkem ustanovena národní správa. V současné době je mlýn přeměněn na čisticí stanici osiv podniku Selektu.

Ani hořejší mlýn si nechoval svoji podobu do dnešních dnů. Rodina Mužíků va si podržela usedlost a živnost až do počátku našeho století. Od roku 1866 hos podařili po Jakubu Mužíkovi celkem tři generace Františků Mužíků. Ve zmiňovaném roce přechází mlýn na nové majitele, manžele Kubištovy.

Dnešní stavení jen velice málo připomíná svoji dřívější funkci. Mlýnice byla přestavěna na moderní byt a původní náhon již jenom hučí v potrubí pode dvorem.

Vpracování o knovízských mlýnech by nebylo úplné, pokud bychom alespoň jednou větou nepřipomenuli kratičkou existenci parního mlýna při popisném čísle 47, který fungoval necelých čtyřicet let a jehož činnost byla ukončena v letech 1902–1903.

Podlešín

Zemědělská usedlost s vodním mlýnem se nachází na západním okraji obce u okresní silnice. Takto je popsáno místo podlešinského mlýna ve starých spisech. Vodní kniha ještě upřesňuje, že mlýn patřící dříve k panství zvoleněvskému je již dnes vykoupěn. Tento fakt platil již v r. 1865, kdy do pozemkové knihy bylo vloženo na polovinu vlastnické právo Janu a Marii Runzovým. Tehdejší mlynář vlastnil mlýn o jednom složení. Okolní stavby (náhon, nádržka, odtoková strouha) umožňovaly využívat za pomoci stavidel tento promyšlený systém i v době povodní, aby byly chráněny okolní pozemky před zaplavením. Mlynáři je vložena tato povinnost přímo do zápisu ve vodní knize.

Jak bývalo u mlýna obvyklé, musela být stanovena na potoce závazná vodní značka, chránící mlynáře hospodářického na spodnější části toku před nedostatkem vody. Taková značka byla v Podlešíně zabudována v červnu r. 1886 i s přesným protokolem, který končí slovy: „...Poloha cejchu zjištěna 4,67 m od levého sloupu splavu, 1,25 m od hrany levého břehu spojovací strouhy.“ Poškození či manipulace s cejchem byla trestná.

V době, kdy vlastnil mlýn Jan Runza s manželkou Marií, stály již dnešní budovy, jejichž stáří se odhaduje na více jak 200 let. Obytný dům má v prvním patře kuchyň a tři pokoje. Dodnes si uchovávala budova s mansardovým krovem svůj charakter. Nikdo z pozdějších majitelů nenarušil barokní ráz stavení.

Po mlynáři Runzovi získali v r. 1900 usedlost manželé Antonín a Milada Malí ko vi, kteří však příliš dlouho nehospodařili. Již v r. 1902 bylo vloženo vlastnické právo na Václava Chytrého. Na nemovitosti pravděpodobně vážily dluhy, protože již v lednu 1904 ji zakoupil Josef Goldschmid, aby již v březnu téhož roku prodal celý majetek tehdy 35letému Františku Haklovi a jeho manželce Anně. Ha klo vi v únoru 1920 nahradili již zničené původní vodní kolo Franci sovou turbínou s výkonem 6,2 HP. Byli schopnými

hospodáři, protože celý majetek mohli převést v r. 1942 na syna Františka a ostatní děti řádně vyplatit. Z tohoto roku pochází i smlouva, kde jsou do nejmenších podrobností vyjmenována práva a povinnosti nových majitelů Fr. Hakla a jeho snoubenky Marie roz. Grunclové (pocházela ze známého mlynářského rodu ze Sak č. 10). Vedle povinností o stravu výměnkářů a jejich kapesné jsou ve smlouvě uvedeny i podmínky úklidu místností a výměny ložního prádla. Smlouva obsahuje také přesný popis a množství potravin pro odstupujícího majitele a s předstihem zakotvuje i podmínky pro případ odvodnění jednoho z výměnkářů, včetně povinnosti vystrojit důstojný pohřeb.

Druhá generace Haklů hospodařila do r. 1953, kdy vstoupili nuceným pachtem do JZD Podlešín. Tehdy se již ve mlýně nemlelo a na polích hospodařilo zmiňované JZD. František Hakl žil na své usedlosti až do smrti v roce 1984. Je dinou dědičkou se stala jeho manželka Marie, která se rozhodla v roce 1992 darovat usedlost prasynovci Richardu Grunclovi.

Dnešní podlešínský mlýn si uchoval původní charakter svých budov jak obytných, tak hospodářských a je třeba doufat, že nový majitel bude citlivě přistupovat k potřebným stavebním úpravám.

Zvoleněves

Pokud dnes budete hledat zvoleněvský mlýn, odejdete s nepořízenou. Ani stopa nezůstala po stavení, kam sedláci vozili svoji úrodu obilí ke mletí. Jen zažloutlé fotografie připomínají tuto stavbu. Zápisy v pozemkové knize pak jednoznačně dokládají, že mlýn býval v čp. 4.

Nejstarší vklad do pozemkové knihy nese datum 30. 12. 1848, kdy byl zaknihován výměnek pro Josefa a Marii Sýkorovy. (Výměnek byl zrušen 9. 9. 1885.) Novými vlastníky se stal syn Josef spolu se svojí manželkou Marií. Během jejich hospodaření byl náhon osazen (v r. 1860 nebo 1861) cejchem – vodní značkou, a to jak na náhonu před mlýnem, tak pod mlýnem. Vlastní vodní dílo nemělo podle popisu ve vodní knize dorovnávací nádrž, ale průtok vody reguloval důmyslný systém tří stavidel, jimiž se dařilo usměrňovat vodu nejen pro potřeby mletí, tedy její průtok na kolo, ale i v případě povodní.

Jako ke každé mlýnské usedlosti, i ke zvoleněvskému mlýnu patřila řada pozemků. Právě přes ně byla vyprojektována železniční trať ve směru Zvoleněves – Vinařice. Proto Josef Sýkora prodal potřebnou část svých pozemků, aby se mohla stavba uskutečnit.

Poslední zpráva o Marii a Josefu Sýkorových je datována k roku 1902, kdy podobně jako jejich rodiče i oni si dali zaknihovat svůj výměnek ve mlýně.

Ze zvoleněvského mlýna se nám zachoval zajímavý technický popis z roku 1908. Tehdy hospodařil Bedřich Kyncl. Celá mlýnice byla poháněna kolem (o průměru 4,92 m) na svrchní vodu. Z mlýnských strojů je uváděn francouzský kámen, loupací stroj a porcelánová stolice na žitnou a pšeničnou mouku.

Ve zmiňovaném roce 1908 se Bedřich Kyncl rozhodl zřídít vedle mlýna i pekárnu. Tento fakt se dovídáme ze žádosti o povolení stavebních prací pro provoz pekárny a obchod.

Těsně před vypuknutím první světové války byla na mlýn uvalena zástava za pohledávky firmy Marek Popper a synové. Jak se vyvíjela situace v následujících letech, archivy mlčí. Jistě byly závažnější události v souvislosti s rozpadem Ra kousko-Uherské monarchie a nastolením Československé republiky. Další zprávy nám přináší archiv až v roce 1924. Majitel mlýna uzavřel smlouvu s ředitelstvím státních statků v Praze (správa bývalých statků císařských) o užívání vody cukrovarem v době kampaně. Mlynáři byla uložena povinnost vypouštět veškerou vodu protékající jalovým potokem do rybníka státního cukrovaru. V souvislosti s touto služební povinností byla nově osazena u mlýna i vodní značka na místo dřívější, pravděpodobně poničené při stavbě železnice.

Mlýnské zařízení se přestalo užívat, protože dřívější technologie nahradily nové a objekt postupem času chátral. Obec se chtěla modernizovat a starý nepotřebný mlýn musel v r. 1958 ustoupit plánované výstavbě požární zbrojnice, nákupního střediska, obecního úřadu a nové silnice. Zanikla lokalita, která bezesporu v minulosti dotvářela charakter obce, aby na jejím místě vyrostly budovy postrádající osobitost. Pod asfaltovým kobercem hlavní silnice zmizel náhon, podkolí i odtoková strouha, tedy celé rozsáhlé vodní dílo patřící k usedlosti, které s hrdostí na své řemeslo udržoval pan otec, aby zajistil dokonalý chod celého mlýna.

Kamenný Most

Obec Kamenný Most patří ke starým osídlením našeho regionu. Je připomínána mezi obcemi patřícími do nadání Vyšehradské kapituly již v roce 1088. V postavení církevního majetku pak zůstala asi až do válek husitských. V 16. století jsou jako majitelé připomínáni Hrobčičti z Hrobčic.

Kolem roku 1586 je i první zmínka o tamním mlýnu. V dokumentech je vzpomínán jakýsi Řiha ze mlejna. Tehdy k celé usedlosti náležela sádka, strouha a rybník.

Od 17. století získává Kamenný Most nová vrchnost pánů Lobkoviců. Polyxe na z Lobkovic roz. Pernštejnová využila možnosti nákupu konfiskovaného majetku Daniela Adama Hrobčického z Hrobčic,

jednoho z direktorů při stavovském povstání, a připojila Kamenný Most k panství nelahozevskému.

Od roku 1704 hospodařil ve mlýně Jan Rauch, pravděpodobně emfiteutickým právem. (Je připomínán v r. 1712.) Dalším mlynářem byl Jakub Jeřábek. Jeho potomci – syn František a vnuk Jakub – pokračovali v práci započaté jejich dědem. Představu o vztazích v mlynářské rodině nám opět pomůže získat smlouva. Tentokrát se jedná o sňatek Jana Jeřábka s Annou Pichlovou. Zmiňovaná smlouva je datována k 21. lednu 1804. Dokumentem se upravují nejen vztahy mezi nastupujícím mlynářem a jeho otcem, ale i mezi ostatními sourozenci. V rodině byly ještě čtyři sestry (Marie provd. Studničková, svobodná Ludmila, Anna provdaná Biňovská a Kateřina provdaná Smolková) a svobodný bratr Václav. Manželé Jeřábkovi museli vyplatit každému ze jmenovaných 200 zlatých. Toto obrovské zatížení mlýna bylo pravděpodobně jedním z důvodů dražby celé usedlosti v r. 1820. Jako důvod byla pohledávka 1300 zlatých, kterou uplatňoval na Jana Jeřábka Josef Brožek.

Novým majitelem se stal Jan Kytka, když zaplatil za emfiteutické držení mlýna 8 000 zlatých.

Další majitelé Josef a Anna Hanzlíkovi zakoupili 27. září 1851 mlýn od Kytky vých dědiců za 10 900 zlatých. Za osmnáct let získal mlýn opět nové majitele, Antonína a Marii Hanzlíkovy. Tento mlynářský rod pak vlastnil mlýn až do roku 1987. Z tohoto rodu se připomínají jako hospodáři v r. 1898 Antonín se svojí manželkou Marií rozenou Kříčkovou a v r. 1930 poslední z plejády, opět Antonín, tentokrát s manželkou Marií roz. Kotasovou.

Původní vodní dílo, po řadu generací upravováno a zvelebováno, bylo v minulém století přemostěno železniční dráhou do Kralup nad Vltavou, která dnes vede o několik metrů dál od původního kolejíště.

Mlynáři Hanzlíkové během svého hospodaření ve mlýně přizpůsobovali a vylepšovali jak obytné, tak skladové prostory. První stavební činnost máme datovanou k roku 1897 žádostí o přístavbu chléva, která byla kladně vyřízena. Z následujících let se nám dochovala žádost z roku 1920 o nástavbu stávající mlýnice pro potřeby skladu mouky. Tím měly být zajištěny dostatečné skladovací prostory ve mlýně. O deset let později žádá Marie Hanzlíková o povolení stavby prádelny a kotelny a o rozšíření prostor pro bydlení nástavbou prvního patra. V této podobě se dochoval mlýnský areál dodnes.

I když dnes vybetonované vantroky nepřivedly již léta do mlýnice vodu, najdeme ještě uvnitř na svých místech celou řadu původních strojů. Za zmínku jistě stojí mlecí stolice od smíchovského továrníka J. Kohouta i zajímavé dopravníky na obilí.

Současný majitel pan Luboš Lefner zakoupil v r. 1987 celou usedlost po smrti poslední dědičky Marie Hanzlíkové – Kotasové. Okolní plochu využívá jako zelenářskou zahradu s mnohametrovými fóliovníky. Dnešní mlýn má charakter spíše zemědělské usedlosti, dochované mlýnské zařízení léta není využíváno a pro nové obyvatele je pouhou přítěží. Mlýnské stroje, na kterých se mlelo do 1. září 1950, opuštěně stojí uprostřed chátrající mlýnice.

Neuměřice

Nejzáhadnější mlýnské stavení jsme našli v Neuměřicích. Kdysi tady býval mlýn, ale nepodařilo se nám již zjistit, kdy celá usedlost čp. 74 byla přeměněna na obyčejné stavení. Ke zmiňované změně muselo dojít ještě před zavedením vodních knih, protože v těchto dokladech již Neuměřice nejsou připomínány. V obecní kronice najdeme ještě v r. 1940 zmínku, že při škodách způsobených povodní byl zatopen i dům Karla Diviše – bývalý mlýn.

Po létech nenajdeme vůbec žádné důkazy o mlýnské usedlosti. Pouze rodinný dům nedaleko Svatojirského potoka, stojící v mokřinách, kde je voda ještě přiživována řadou pramenů.

Přestože je historie mlýna krátká, nelze v naší práci tuto lokalitu pominout. Alespoň v krátkosti si chceme připomenout majitele tak, jak byli zapsáni v pozemkové knize. K roku 1871, kdy je první zápis, vlastnil čp. 74 Antonín Havránek se svojí manželkou Annou. Havránek byl majitelem již v r. 1840. Z tohoto roku se nám zachovala žádost o stavební povolení, na které je již Havránek uváděn jako vlastník.

Od Havránků odkoupili dům Šťovíčkovi v roce 1883, ale o dva roky později je na jejich majetek uvalen exekuční prodej. Svatojáclavská záložna – nový vlastník – získaný majetek rychle odprodala manželům Hrudkovým. Jejich vlastnictví trvalo pouze dva roky. V roce 1889 je další exekuční prodej a majitelem se tentokrát stává Spořitelní spolek ve Velvarech.

Až v roce 1905 odkoupili usedlost manželé František a Kateřina Lindovi. V roce 1922 získala část majetku, respektive jednu polovinu, Anna Divišová, která však v r. 1930 byla zbavena svéprávnosti. Následně jsou jako spolumajitelé uváděni Kateřina Lindová a Karel Diviš.

Jak se dostalo vlastnické právo na Josefa a Alžbětu Trnobranské, nepodařilo se zjistit. Dovídáme se o nich až v roce 1969 v souvislosti s projednáváním pozůstalosti po zemřelém Josefovi. V dokladech se připomínají i jejich tři děti – Jiří, Miroslava a Josef.

Právě syn Jiří zakoupil od své matky polovinu majetku, čímž se stal novým majitelem.

Olovnice

Honosná budova olovnického mlýna ukrývá ve svých zdech historii daleko starší, než by napovídala její secesní omítka. Již v roce 1561 je připomínána mlýnská usedlost jako nejstarší budova v obci. Na stáří nás upomíná erb Zejdlců ze Zvoleněvsi (tři ryby) na staré části mlýna, kteří byli olovnickou vrchností již před Bílou horou, někdy kolem roku 1541.

Jako ve většině obdobných usedlostí, i v tomto místě se jednalo o emfiteutický mlýn, jehož souvislejší historii můžeme vypravovat od poloviny 19. století. V pozemkové knize je nejstarší záznam datován 6. zářím 1862, kdy polovinu mlýna získala Marie Vlasáková. S největší pravděpodobností byla matkou MUDr. Erazima Vlasáka. Vlasákové hospodařili až do počátku našeho století. V roce 1896 je ještě připomínán Václav Vlasák.

Na počátku nového století zakoupili usedlost Jaroslav Brejník, jenž je v r. 1906 zapsán v pozemkové knize již jako vlastník. Následující rok získala polovinu paní Brejníková (ve vodní knize zapsána jako Marie, v pozemkové jako Zdenka). K tomuto datu se nám uchoval ve vodní knize přesný popis celého vodního díla s několika zajímavostmi. Mlýn měl dvojitý složení, dvě vodní kola (průměr 4,45 m a 4,9 m). Jedna vodní značka byla osazena do zdi obytného stavení v podobě desky s mosaznými hřeby a nápisem JB 1907. Druhou členové technické komise upevnili na pískovcové skále nedaleko silnice vedoucí do Kralup.

Jaroslav Brejník postupně zmodernizoval mlýn, přistavěl skladiště pro obiloviny a kanceláře. Dochovala se i jeho žádost o zavedení generátorového motorového zařízení. Brejníkové byli jistě rodem podnikavým, protože dali mlýn přestavět do dnešní secesní podoby, kde na štukové výzdobě najdeme nejen stylizovaný mlynářský znak, motivy práce ve mlýně, ale i patrona mlynářů – sv. Václava.

Na povšimnutí jistě stojí i pamětní deska osazená nedaleko vstupní části, nesoucí nápis tohoto znění: „Vděční krajané JUDr. Ladislavu Brejníkově, zdejšímu mlynáři, za jeho nezištnou pomoc potřebným po dobu těžké války v letech 1939–1945.“ K tomuto obsahu jistě není co dodávat. Spoluobčané výmluvně ocenili charakterové vlastnosti L. Brejníka v dobách pro národ tak složitých.

Brejníkové hospodařili ve mlýně do roku 1948. V roce 1939 se jim ještě podařilo scelit pozemky patřící ke mlýnu výměnou za pozemky obecní. 14. června 1948 byla na majetek uvalena Národní správa. Následně, kdy byl již původní vlastník Jaroslav Brejník mrtev, přešlo 31. 10. 1960 vlastnictví na československý stát. V dokladech najdeme ještě zmínku o roku 1967, kdy byla povolena demolice stodoly z důvodů sesutí. Další léta jsou zahalena mlčením. Majetek byl po roce 1989 restitucí navrácen původním majitelům.

Tak jako u většiny mlýnů, o kterých jsme se zmiňovali, ani u Brejníků není obnovena původní mlynářská živnost. Dnes mlýn nevoní moukou, ale dřevem. Mlynářská usedlost slouží jako výrobná dřevěných palet. Svůj honosný secesní vzhled si přes veškeré peripetie olovnického mlýnské stavení uchovalo do dnešních dnů.

Mikovice

Je-li možno tamní mlýn pokládat za poslední na Svatojirském potoce, nejsme si zcela jisti. Ve vlastivědné literatuře i v ústním podání se traduje, že mikovický mlýn má tu zvláštnost, že stojí na dvou vodách. Další popisy se však rozcházejí. Někdy je uváděno, že náhon je veden ze Svatojirského potoka a odtoková strouha ústí již do potoka Zákolanského. Jiný popis upřesňuje dvojitý vodu jako vodní dílo mající dva přírůdky vody do náhonu. Delší náhon měl být veden nad vantroky ze Zákolanského potoka, kratší byl z potoka Svatojirského.

Nejzajímavější je však zápis ve vodní knize, jenž uvádí: „Mlýn tento, jenž leží o samotě v Mikovicích na Zákolan-Knovízském potoce, kteréžto potoky bezprostředně před mlýnem v jeden se spojují...“. I Paroubek ve svém popisu uvádí Mikovice jako ves na potoce Zákolanském. Přes tuto určitou nejednotnost v označení vody bezesporu patří historie mikovického mlýna do naší práce. V povědomí starší generace zůstal jako mlýn na dvojitě vodě.

Mikovický mlýn patřil do vrchnostenského majetku. Ke konci 17. století se dochovala jména mlynářů, jako Křištof Pumpe (1675), Jan Paleček (1676), či Jan a Anna Kohoutovi (1679), Matěj Varvažovský (1685) aj. Do roku 1723 se na mlýně vystřídalo celkem deset držitelů. V tomto roce zakoupil celou usedlost za 900 zlatých. Jan Glimpf. Emfiteutičtí majitelé se pak během 18. století střídali. Pro nás je zajímavé sledovat, jak každým prodejem stoupala cena usedlosti. (Fr. Zve lebil ji r. 1739 koupil za 6 000 zlatých., V. Tichman roku 1759 již za 1150 zlatých.) Dalším kupujícím byl Fr. Trojan, syn mlynáře v Okoři, který zakoupil mlýn v r. 1774 za 1230 zlatých. Tehdy se v kupní smlouvě hovořilo již i o pile patřící ke mlýnu, za kterou nový majitel zaplatil ještě 65 zlatých. Trojanové pak hospodařili do r. 1875. Z nich si jako hospodáře připomeňme Antonína Trojana (1802), Josefa Trojana (1829) a od r. 1861 Annu Trojanovou. Ve zmiňovaném roce 1874 se stal majitelem An to nín Lukáš.

Z doby, kdy mlýn patřil do majetku rodu Lukášů, pochází popis celé mlýnské usedlosti. V r. 1875 měl

mlýn troje složení a zbytky zařízení svědčící o existenci pily v minulosti. Mlýnskou usedlost zdobila tři kola. Největší mělo průměr 4,15 m a voda na něj byla přiváděna dřevěnými vantroky o délce 5,5 m. Z odborného technického popisu ve vodní knize se dovídáme, že 29. 3. 1856 byla u mlýna osazena vodní značka. Při následné kontrole v roce 1875 činil rozdíl hladiny od této značky 3,5 cm. Pro nás nezastavuje se zdá tento rozdíl nepodstatný. Zřejmě jiný názor na to měla zemská technická komise, protože tuto skutečnost zaprotokolovala. Zmiňovaná komise také konstatovala, že stavidlo vedoucí původně k pile je zcela nepohyblivé. Druhá část zápisu obsahuje povinnosti majitele mlýna – pečovat o vodní dílo patřící k celé mlýnské usedlosti. Jednalo se o mlýnskou strouhu na Svatojirském potoce až ke splavu a o strouhu na Záko lanském potoce ke stavidlu.

Antonín Lukáš s manželkou vlastnili mlýn do roku 1896, kdy majetek odkoupili Antonín a Marie Brejchovi. Ti ovšem mlýn vlastnili pouze do roku 1921. Novým majitelem se tehdy stal ing. Václav Varhaník, jenž celý objekt zmodernizoval. Mikovice se tehdy začlenily jako městská čtvrť do Kralup nad Vltavou. Bývalá mlýnská samota změnila charakter. Provoz byl zastaven a ve 30. letech, při rekonstrukci komunikace, nenávratně zmizela i vodní díla. Po roce 1948 byl mlýn synu ing. Varhaníka vyvlastněn a celá usedlost zpustla. Po restituci získal zpět majetek jeho vnuk. Přes značnou devastaci dodnes najdeme zbytky původního mlýnského zařízení.

Svatojirský potok dnes neroztáčí žádná mlýnská kola, jak tomu bylo po staletí. Tiše protéká obcemi, aby se již nevlil do náhonů a vodních nádrží při mlýnech.

Poznámky:

- 1) Pomník nese dnes již nečitelný text následujícího znění: „Tento sloup dal postaviti Jan Sobinský ke cti a chvále Bohu r. 1694“. Podle ústní tradice měli padnout v místě, kde je pomník postaven, tři důstojníci. Na jejich památku postavil Jan Sobinský tento pomník.
- 2) Z rodu Neumannů pochází divizní generál Bedřich Neumann (3. 4. 1891 Třebíč – 15. 7. 1964 Londýn). Člen československých legií v Rusku, 1931–35 zástupce náčelníka generálního štábu, 1935–39 velitel divize v Českých Budějovicích, 1939 – spoluzakladatel organizace Obrany národa (měl krycí jméno Miroslav), 1940 – velitel pozemních sil ve Francii a Velké Británii, 1943–45 náčelník štábu pro vybudování čsl. branné moci, 1945–46 v obnoveném ČSR zástupce velitele první oblasti, 1948 – odchod do exilu.
- 3) Z rodu Družeckých pochází i známý hudební skladatel a tympanista Jiří Družecký, narozený 7. 4. 1745 v Jemní kách. Po 17leté vojenské službě se stal vojenským kapelníkem, později působil v Bratislavě u knížete Antala Grasalkoviče z Gyarku. Od roku 1813 až do své smrti zastával úřad hudebního ředitele uherského palatina arciknížete Josefa Antonína Jana. Zemřel 21. 6. 1819 v Budíně. Pro hudební historii je znám jako skladatel symfonií a chrámových skladeb. Vysoce jsou ceněny Družeckého skladby pro dechové nástroje.
- 4) Z jemnických Durasů pochází i Josef Duras (nar. 1793), justiciář několika panství v Litoměřicích, u něhož na sklonku září 1836 přijal místo právního praktikanta Karel Hynek Mácha, jenž zde krátce nato zemřel (5. 11. 1836). František Duras (29. 3. 1852 – 21. 7. 1931) – další člen rodu – byl známý kulturní pracovník ve Slaném, člen spolku Palacký, spoluzakladatel Slánského obzoru a slánského muzea, jehož byl v pozdější době ředitelem.
- 5) emfiteutický mlýn – dědičně nájemný
- 6) JUDr. Alois Pravoslav Trojan (2. 4. 1819 Knovíz – 9. 2. 1893 Praha) – vlastenecky smýšlející intelektuál, jeden z vůdčích představitelů památné schůze ve Svato vác lavských lázních v r. 1848, člen deputace k císaři, zvolen poslancem do zákonodárnyho sněmu ve Vídni a Kromě říži, později notář v Rakovníce. Jednatel sboru pro postavení Národního divadla v Praze.
- 7) MUDr. Erazim Vlasák, nar. 8. dubna 1864 v Olovnici, absolvent lékařské fakulty, promoval 1889 v Praze, od r. 1902 primář okresní nemocnice na Královských Vinohradech. Dlouholetý předseda ústřední jednoty čes. lékařů, redaktor Časopisu lékařů českých. Překládal nejen odbornou literaturu, ale publikoval i řadu vlastních odborných článků. Zemřel v Praze na Královských Vinohradech v r. 1904.

Literatura:

Zápisy v pozemkových knihách

Zápisy ve vodních knihách

Materiály stavebního archivu jednotlivých obcí

Kroniky obcí

Veverková Irena: Za klapotem mlýnů, Okresní muzeum v Kladně, 2. upravené vydání 1994.

Svatojirský potok

Svatojirský (Knovízský) potok, který je součástí povodí Vltavy, pramení ve výšce 385 m. Z několika pramenných zdrojnic se za hlavní pokládá ta, která vyvěrá nad Libušínem nedaleko hradiště s kostelíkem sv. Jiří. Také ostatní zdrojnice nestejně vydatnosti přivádějí z obdobné výšky vody ze svahů od Libušína, Smečna a Vinařic a v jednotný tok se spojují až v Třebichovicích ve výšce 265 m. Z výškového rozdílu těchto zdrojnic nám vychází spád přibližně 30 m na 1 km.

Z Třebichovic potok pokračuje se spádem 4,1 m na 1 km, posilován jen z lokálních pramenů, a až mezi Olovnicí a Zeměchami přijímá z pravé strany menší potok od Blevic a Slatiny ve výšce 200 m. V Kralupech nad Vlt. ústí do vodnatějšího Zákolanského potoka ve výšce 170 m a s jeho vodami se po 1 km vlévá do Vltavy jako levostranný přítok jejího dolního toku. Plocha povodí Svatojirského potoka měří 92,2 km², délka celého toku je 23,5 km se spádem 9,14 na 1 km. Průměrný průtok v ústí je 0,19 m³.s⁻¹.

VÁCLAV SOUKUP

Jak si chráníme naše kulturní dědictví?

Zamysleme se nad touto otázkou. Následující řádky svědčí o tom, že dosti špatně. Od roku 1990 vzrostla vlna vloupání především do církevních objektů, kde se začaly ztrácet nebo ničit jednotlivé movité památky. Nebylo možné je najednou odvézt na zabezpečená místa a tam uložit, aby byly uchovány pro budoucí generace. Umělecké památky, které nám zanechali naši předci, se začaly tzv. „přemisťovat“, a někdy i za mrzký peníz prodávat přes překupníky do ciziny. Tato vlna, která se vzedmula počátkem 90. let, zaskočila nás všechny včetně policie, která mnohokrát stačila jednotlivé případy pouze sepisovat, ale již ne vyšetřovat, takže v mnoha případech bylo stíhání zastaveno s tím, že pachatel je neznámý. Celková objasňenost je tedy minimální. I když také v předešlých letech (před rokem 1990) docházelo ke krádežím památek, daly by se tyto případy spočítat – jak se říká – na prstech jedné ruky. Velký nárůst jsme zaznamenali právě až od roku 1990.

Uvedme si nyní jednotlivé případy zcizených památek, i když se samozřejmě nedají uvést a popsat všechny. Ve většině případů jsou věci, které byly odcizeny, zachovány pouze na fotografiích, které byly pořízeny ještě v době, kdy památky byly na „svých místech“ v jednotlivých objektech, kde se nacházely po mnoho let a kde je mnozí z těch, kteří budou tyto řádky číst, pamatují.

rok 1990

TUŘANY – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Polychromované sochy sv. Jáchyma a Anny, které byly umístěny po stranách na oltáři Panny Marie.

KLADNO KROČEHLAVY – kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova

Dřevěné polychromované figurky z betléma.

BUDENICE – kostel sv. Izidora

Obraz Bolestné Panny Marie s Ježíškem.

rok 1991

(Znamenal velký nárůst vloupání do jednotlivých objektů, při kterých bylo odcizeno značné množství památek.)

duben

TUŘANY – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Ornáty a mosazné svícny (ornáty byly nalezeny odhozené v příkopu u Slaného a svícny objeveny ve starožitnictví ve Slaném).

HOBŠOVICE – kostel sv. Václava

Obraz Zvěstování Panny Marie, obraz Klanění Tří králů a obraz sv. Pro kopa.

VELVARY – kostel sv. Jiří

Obraz Krista Trpítele a obraz sv. Izidora s Andělem.

KLADNO KROČEHLAVY – kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova
Šest svícňů.

BUŠTĚHRAD – kostel Povýšení sv. Kříže
Dřevěná polychromovaná soška Vzkříšeného Krista.

květen

KLADNO KROČEHLAVY – kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova
Dřevěné polychromované sochy sv. Václava a sv. Ludmily.

červen

TUŘANY – kostel Nanebevzetí Panny Marie
Socha sv. Antonína Paduánského.

PCHERY – kostel sv. Štěpána
Jedenáct zastavení Křížové cesty (mimo V, VII a XIII), korouhev se sv. Janem Nepomuckým.

SLANÝ – kostel sv. Gotharda
Dvě zastavení Křížové cesty (IX a X).

KLADNO VRAPICE – kostel sv. Mikuláše
Svícný.

červenec

ZLONICE – Památník Antonína Dvořáka
Obrazy „Budenice“ (Militz, r. 1755), „hrdinka Lvová“ (r. 1879), „Živsová“ (J. Umlauf, r. 1857), „Max Živsa“ (J. Umlauf, r. 1857), „portrét dívky“ (V. Toman), „portrét matky“ (V. Toman), „Kristus“ (nezn. autor), kameninový čajový servis červeně zdobený, pouzdro na psací stroj.

září

KMETINĚVES – kostel sv. Václava
Tři zastavení Křížové cesty.

KVÍLICE – kostel sv. Víta
Čtyři svícny, křížek z předsíně kostela.

DŘETOVICE – kostel sv. Václava
Deset zastavení Křížové cesty, barokní zlatený křížek, dřevěná polychromovaná soška Vzkříšeného Krista.

říjen

DRUŽEC – kostel Nanebevzetí Panny Marie
Dvě dřevěné sošky andělíčků a svícny.

rok 1992

(I tento rok přinesl drancování památek v nezmenšené intenzitě a byl z pohledu odcizených věcí rokem nejbolestnějším.)

leden

ZLONICE – kostel Nanebevzetí Panny Marie
Část jesliček, obraz Panny Marie Klatovské.

LIBUŠÍN – kostel sv. Jiří
Dva obrazy s vyobrazením sv. Jiří z hlavního oltáře.

únor

NABDÍN – kostel sv. Barbory
Obraz sv. Ludmily a oltářní obraz sv. Barbory (obraz zadržen v roce 1995 v jedné soukromé galerii v Praze).

BUDEČ – rotunda sv. Petra a Pavla
Čtrnáct svícňů.

duben – květen

POZDEČ – kostel Stětí sv. Jana Křtitele
Dva oválné obrazy Panny Marie a sv. Josefa.

červen

MALÍKOVICE – kostel Všech svatých
Dvě sošky andělů.

BUDENIČKY – kostel sv. Izidora
Socha sv. Šebestiána a socha sv. Anny.

září

DŘÍNOV – kostel sv. Lukáše
Čtyři svícny a dva kříže.

NABDÍN – kostel sv. Barbory
Raně barokní kazatelna s malovanými výplněmi.

ZVOLENĚVES – kostel sv. Martina
Socha anděla z kazatelny.

TUŘANY – kostel Nanebevzetí Panny Marie
Tři sochy andělů.

říjen

HOBŠOVICE – kostel sv. Václava
Socha sv. Barbory, obraz Madony, sochy tří andělů.

KLOBUKY V ČECHÁCH – kostel sv. Vavřince
Dřevěný kříž, socha Zmrtvýchvstalého Krista.

ZVOLENĚVES – kostel sv. Martina
Dva svícny a dva dřevěné kříže.

prosinec

CHRŽÍN – kostel sv. Klimenta
Dvě sochy andělů.

rok 1993

leden

OTVOVICE – kaple sv. Prokopa
Sochy sv. Rocha a sv. Huberta, dřevěný kříž, ležící socha Krista.
KOVÁRY – kaple sv. Izidora
Pět cínových svícňů, soška Panny Marie.

BUDEČ – rotunda sv. Petra a Pavla
Dvě sochy klečících andělů a dřevěný polychromovaný svícen (dřevěný polychromovaný svícen zajištěn v jednom starožitnictví v Praze).

LEDCE – kostel sv. Jana Křtitele
Dvě sošky andělů.

duben

TUŘANY – objekt fary
Opět svícny z kostela, kalich z kostela v Malíkovcích a další věci (pachatel zajištěn a předměty vráceny zpět duchovnímu správci – pozn.: kalich byl prodáván v Praze v tržnici).

ZVOLENĚVES – kostel sv. Martina
Dřevěná polychromovaná Pieta.

květen

ZVOLENĚVES – kostel sv. Martina
Soška Vzkříšeného Krista.

červen

LIDICE – kostel sv. Jakuba Většího
Vyřezávaný nástavec hlavního oltáře.

DŘÍNOV – kostel sv. Lukáše
Sochy sv. Václava a Panny Marie.

HOSPOZÍN – kostel Stěti sv. Jana Křtitele
Sošky dvou andělů.

červenec

LUKOV – kostel sv. Jiří
Sochy čtyř andělů z oltáře.

srpen

TŘEBÍZ – kostel sv. Martina
Dřevěná skříň ze sakristie.

rok 1994

(V tomto roce již odcizování movitých památek ustává, a to ze dvou důvodů. Tím prvním je trpké konstatování, že v některých objektech není již co odcizit, a tím druhým skutečnost, že cenné věci byly uloženy na bezpečných místech.)

leden

KVÍLICE – kostel sv. Víta
Plastika Panny Marie s Ježíškem.

TUŘANY – kostel Nanebevzetí Panny Marie
Polychromovaná socha Zvěstování Panny Marie, polychromovaná socha klečící sv. Maří Magdalény, socha sv. Jana Nepomuckého a dřevěný kříž.

únor

KLADNO VRAPICE – kostel sv. Mikuláše
Barokní obraz sv. Rozálie.

březen

SVÁROV – kostel sv. Lukáše
Hlavičky andělů.

BUDENIČKY – kostel sv. Izidora
Kované zábradlí z kůru.

rok 1995

(V tomto roce vloupání a odcizování již ustávají. Jsou pouze pokusy o ně, a když už k vloupání do jednotlivých objektů dojde, mnohdy tam již není co vzít, a tak dochází alespoň k poškozování jednotlivých zařízení.)

* * * * *

Výše uvedený výčet odcizených památek samozřejmě nepostihuje vše, co bylo odcizeno. Kromě tohoto

výčtu odcizených movitých památek by bylo možné dále popisovat poškození na jednotlivých objektech, které vzniklo ať již při jednotlivých vloupáních, anebo při mnoha pokusech o vniknutí do objektů. Navíc kromě soch, obrazů, svícňů, které byly odcizovány, bylo také zcizeno velké množství okapů, okapových svodů a hromosvodných drátů z mědi, které v mnoha případech skončily ve sběru.

Co říci na závěr tohoto neradostného konstatování? Především se musíme zamyslet sami nad sebou a nad svým přístupem k našemu kulturnímu bohatství. Pokud budeme stále říkat „mělo by se, mohlo by se, ať se starají jiní nebo proč já“, budeme díky nejen různým pobertům o ně čím dál tím více ochuzováni. Vždyť záleží především na nás všech, na našem přístupu a vztahu k okolí, k jednotlivým památkám, ať již movitým či nemovitým, které jsou ve vlastnictví jednotlivců, církví nebo organizací, co bude zachováno pro další pokolení a generace. Není možné pouze bezohledně přihlížet, jak dochází doslova nejen k drancování památek, ale i k necitlivému poškozování architektonicky hodnotných objektů, které mnohdy působí škody ještě větší.

LIBOR DOBNER

130 let trvání tělocvičné jednoty Sokol v Slaném

Motto:

„Zachovejtež ducha, který v Sokole žije...! Nechť nás v pevný celek váže láska k vlasti, láska k řeči naší, nechť jsme spolkem bratrů svorných, nerozdvojených ni náhledy politickými, ni náboženstvím. Budiž bohatý bratrem toho, jemuž osudem méně přisouzeno, kdo duševními silami pracuje k zdaru vlasti, buď upřímným bratrem Sokolu, jehož pěst zdobí mozole práce poctivé.

Buďme střídmi..., buďme muži rázní, kteří neohroženou vytrvalostí k tomu pracují, aby jméno Sokola vždy slavně znělo...“

(Z poselství Jindřicha Fügnera 11. května 1862)

Doba, ve které český Sokol vznikal, byla dobou nových, velkých nadějí. Dobou probuzených nadějí na státoprávní jednotu a na obnovenou celistvost zemi české koruny. Dobou, ve které se čeští politikové začínali dělit do strany ústavověrné, podporující rakouský centralismus, do strany historické, bojující o pravomoc zemského sněmu a podporované stranou liberální, a do opoziční strany směru demokratického a nacionálního. Byla to doba úsvitu budoucích politických bojů mezi staročechy a mladočechy.

A právě v této době nového probuzení českého národa byl 16. února 1862 založen spolek „Sokol Pražský“, pojmenovaný podle jihoslovanských hrdinů – sokolů. Červená košile sokolského kroje byla převzata z úboru italských Gari bal diho revolucionářů.

Od svého počátku podporoval Sokol politiku českého nacionalismu a jeho programem bylo: tužit tělo, pěstovat kázeň, vytrvalost a ráznost, chránit českého člověka před všemi výstřednostmi, vštěpovat mu skutečný demokratismus, zlepšovat a posílit jej sociálně a odnaučit ho otroctví.

Při svých propagačních výletech začali sokolové šířit myšlenky revolučního demokratismu a jejich mladistvý vlastenecký zápal si obratem získával znovu probuzené české obyvatelstvo. Ať už z řad inteligence, studentstva, řemeslníků, dělníků, živnostníků a obchodníků ve městech, ale i národně uvědomělé rolníky na vsích.

V řadě českých měst vznikaly podle pražského vzoru další sokolské jednoty. Sokolská myšlenka přestávala být dílem jedince a začala být dílem společnosti lidí sobě blízkých.

Je samozřejmé, že tehdejší rakouská vláda sledovala vznik těchto vlasteneckých spolků s nelibostí a obavou. Úzké spojení sokolů s jinými vlasteneckými spolky, zejména se spolky pěveckými, jejich veřejná cvičení, krojovaná vystoupení, pochodová cvičení podobná cvičením vojenským, stejně jako jejich činnost kulturní byly jen neochotně trpěny. Jako protiváhu těmto „podezřelým“ hnutím podporovala vídeňská vláda vznik různých spolků veteránských a hasičských.

Tolik pro stručnou charakteristiku doby a podmínek, ve kterých český Sokol vznikal.

I Slaný patřil k městům, do kterých sokolská myšlenka přišla již v roce vzniku pražského Sokola. Tím prvním kontaktem byl pátý Tyršův sokolský výlet, při kterém 20. července 1862 navštívili pražští sokolové lázně Šternberk.

O tom, jak byl Sokol ve Slaném založen, píše archivář slánského Sokola Jarka Rus následující:

Pokud můžeme s jistotou tvrdit, počalo se cvičit v Slaném po působu pražských sokolů v roce 1864 na zahradě u „Zeleného věnce“ v Souke nické ulici. Tam se scházela společnost „kuželkářů“, mezi nimiž čteme i jména pozdějších zakladatelů Sokola: Fr. Jeřábka, Fr. Hampeise, V. Brenika, Jos. Hlaváčka, Tom. Rubeše, Václ. Pochmana, Jos. Kondelíka a jiných. Na popud Edv. Stelšovského, Karla Sachra, Dom.

Šťastného a Karla Tona byla na zahradu opatřena bradla a hrazda. Jisto, že k novému cvičení přicházeli mnozí mladí slánští vlastenci, mezi nimiž pro myšlenku sokolskou zvláště vyvíjeli zájem právník JUC. Karel Horlivý a obchodník František Chlad. Oni také v dubnu 1865 zažádali na c. k. okresním úřadě v Slaném o „povolení valné schůzky ku zaražení tělocvičného spolku“, což bylo písemně povoleno na datum 30. dubna 1865 o 2. hodině odpolední v místnosti „Bílého beránka“.

Toho dne se sešlo v hostinci u „Bílého beránka“ za přítomnosti c. k. assessora Alexia Havelky, co vládního komisaře, podle seznamu pánů, kteří na schůzi „k zavedení tělocvičny podílu bráti míni“ 46 slánských občanů. Za předsednictví JUC. Karla Horlivého zvolili výbor k vypracování stanov. Do výboru byli zvoleni: Karel Horlivý, František Chlad, Tomáš Rubeš, Josef Šindelář a Dominik Šťastný. Na předběžné výlohy sebráno od účastníků zl. 15,90. Zvolení se zavázali, že osnovu stanov předloží na příští schůzi 4. května. Stanovy byly vypracovány podle stanov Sokola pražského a ve schůzi zmíněného dne přijaty.

Na adresu Karla Horlivého došlo pak povolení vystavené c. k. místodržitelstvím výměrem z 15. července 1865 č. 35304 na zaražení tělocvičného spolku ve Sla něm pod názvem „Sokol“ s vyzváním, aby se v předložených stanovách provedly některé změny. Opravené stanovы z 24. srpna 1865 byly opět 10. listopadu vráceny místodržitelstvím k doplnění. Nově doplněné stanovы z 24. listopadu 1865 byly konečně místodržitelstvím v Praze schváleny výnosem z 12. února 1866 č. 3150...

Průtahy se schválením stanov nebyly ovšem na překážku tomu, aby se povolený spolek řádně ustavil. Tak byl na první řádné valné hromadě, konané v neděli 13. srpna 1865 v místnostech ochotnického divadla v piaristickém gymnáziu, zvolen dvaadváctičlenný z 60 odevzdaných lístků prvním starostou slánského Sokola František Jeřábek, majitel knihtiskárny. Do výboru byli zvoleni JUC. Karel Horlivý, právník (51 lístků), Václav Srp, pekař (48), Vilém Michl, městský účetní (48), Tomáš Rubeš, městský kancelista (36), Jan Vodička, obchodník (33) a Tomáš Štech, stavitel (31).

Cvičení mělo spočívat zatím pouze v prostocvičích a odborný cvičitel „turnér“ z Prahy měl být povolán později.

Hospodář Tomáš Štech opatřil a brzy i slušně vybavil tělocvičnu v hostinci Jana Kazdy u „Zlatého jablka“ u Brodu, kde se mohlo cvičit i v létě na zahradě.

Oběžníkem z 21. srpna bylo svoláno všech 60 přihlášených členů k prvnímu cvičení.

Cvičilo se na letním cvičišti – na zahradě, kde byla postavena hrazda, bradla a šplhadlo. Všechno bylo pořízeno u domácích řemeslníků. Pro podzimní cvičení v sále daroval Václav Srp hrazdu a spolu s Tomášem Štechem obstarali kruhy. Tři dvojice činek po 5, 10 a 15 librách zajistil Karel Horlivý. Dále byly pořízeny slavníky – žiněnky a dalších 25 párů činek. Bratr Matoušek odjel do Prahy, kde si prohlédl zařízení tamějšího Sokola. Všichni si museli obstarat cvičební střevíce.

Po každém cvičení měl bratr náčelník Karel Horlivý čtvrt hodinku výkladu z českých dějin a nabídl se, že bude členy vyučovat českému pravopisu a mluvnici. Bratr Rubeš posílal sokolům časopis „Hlas“ a „Politiku“ a bratr Jeřábek „Hu mory“. V říjnu byla zavedena také „kniha stížností“.

V zimě se cvičilo v úterý, ve čtvrtek a v sobotu. Cvičovalo se ve dvou družstvech v počtu až 35 členů.

Všichni členové museli mít kroj. Boty a čapku si pořídil každý sám, zbytek zajišťoval členům výbor na splátky. Sokol měl od počátku také vlastní hudbu, pro kterou pořídil i první hudební nástroj buben. Byl také vyroben ve Slaném a jeho půjčováním jiným hudebním tělesům si Sokol zajistil slušný přínos do pokladny. Zapůjčení tehdy stálo 1 zl., přičemž pořizovací cena bubnu byla 3,70 zl.

Povinností členů bylo chodit v krojích nejen na výlety, ale i na sokolské plesy a valné hromady. Bez dovolení starosty si ale kroj nikdo jinak obléci nesměl. První slánský sokolský krojovaný výlet se konal 8. října a šlo se na „Písek“ do Lotouše.

Při oslavě jmenin starosty Františka Jeřábka, 3. října 1865, bylo také na znamení demokratického rázu Sokola zavedeno bratrské tykání, ale ještě dlouho potom se užívalo tehdy běžného oslovení „pán bratr“ nebo „ctěný bratr“.

První veřejné cvičení měla jednota ve spolkové místnosti u „Zlatého jablka“ v neděli 10. prosince 1865 večer od šesti hodin a návštěva byla obrovská.

První sokolský ples se odbyval 10. ledna 1866 v sále u „Bílého beránka“, a protože vynesl jednotě 34,26 zl. čistého zisku, uspořádal Sokol hned 7. února druhý ples, ale ten již tolik nevynesl.

Slánský Sokol se tedy ve svých počátcích rozjel na plné obrátky jak ve směru tělocvičném, tak i v kulturním, společenském a národně výchovném. Není bez zajímavosti, že byl zřejmě i předchůdcem dalšího, později založeného spolku, který se ve Slaném udržel dodnes – Spolku dobrovolných hasičů v královském městě Slaném, založeného roku 1879. Sokolové hodně pomohli při požáru domu čp. 407 v září 1865 a po následných jednáních s městskou radou došlo 7. dubna 1867 k přijetí návrhu na zřízení sokolského sboru hasičského a hasičská cvičení se stala součástí jeho programu. Potvrzuje to i výňatek ze

Stanov schválených 7. listopadu 1869, kde se mimo jiné uvádí: „V jednotě též cvičení hasičská, zpěv, střelba do terče, plavání a plavba se pěstují.“ Pozdější doba vzniku skutečných Spolků dobrovolných hasičů byla však prvním velkým krizovým obdobím Sokola nejen slánského, ale českého vůbec.

V historické tabulce byl Sokol čtvrtým oficiálně schváleným spolkem ve Slaném. Tím nejstarším byl Sbor c. k. privátních městských ostrostřelců v Slaném, založený již roku 1780. Druhým spolkem v historii našeho města bylo Bratrstvo vzájemně se podporujících horníků dolů slánských „Caroli“, založené roku 1830, a třetím nejstarším spolkem, založeným roku 1861, byl Pěvecký spolek „Dalibor“. Ani jeden z těchto spolků se do dnešní doby nedochoval, což je zejména v případě „Dalibora“ škoda. Ostatně z 33 městských spolků uváděných k roku 1894 se kromě obnoveného Sokola do dnešní doby dochoval pouze Spolek divadelních ochotníků (zal. 1873), již jmenovaný Spolek dobrovolných hasičů (1879), Spolek Červeného kříže (1880), Musejní spolek ve Slaném (1891) a Odbor Klubu českých turistů ve Slaném, založený právě roku 1894.

S jakými obtížemi se Sokol potýkal ve svých počátcích, popisuje opět Jarka Rus:

V prvním desetiletí života přestěhovala se jednota sedmkrát! Původní místnost se zahradou u „Zlatého jablka“ měli slíbenou zdarma, když začal hostinský Kazda požadovat 100 zl. nájmu, odstěhovala se jednota 20. dubna 1866 do „Templu“ v dnešní Kynské ulici. Byl tam malý sálek na zahradě, ale v létě dobře se dalo na zahradě cvičit. Platili 24 zl. nájmu, ale hostinský Leopold Svoboda cvičence přímo týral. Proto se 1. května 1867 stěhuje jednota zpět ke „Zlatému jablku“, kde platí vdově po hostinském Kazdovi oněch původně vymáhaných 100 zl. nájmu. Od 1. ledna 1869 působí Sokol v nedostavěném a zchátralém hostinci na „Hamburku“, kde se ale dá cvičit jen v létě na zahradě, a výbor platí majiteli Josefu Týřovi 100 zl. ročně. 22. září 1870 se jednota stěhuje do hospody na „Loch“ pod Slánskou horou, kterou si pronajímá celou od inspektorátu smečenského hraběcího panství za 140 zlatých ročně. Spolu s inspektorátem dávají členové hospodu brzy do velmi dobrého stavu a nakonec ji sami pronajímají členu z vlastních řad br. Tomáši Svobodovi za 70 zl.. Ten ale po uplynutí tříletého nájmu mateřskou jednotu zaskočí a sám si za dvojnásobné nájemné hospodu pronajme. Jednotě tedy nezbyvá, než se 9. ledna 1874 vrátit zpět do Templu. Pohodlnější místnost zdarma získává až v roce 1879 na „Střelnici“, kde je nájemce dobrý bratr Hynek Krisl...

Jiné místo ke cvičení měli sokolové například roku 1886 na zahradě hostince u „Košulů“ – nynější Ovo bar, Veleslavín. Tehdejší majitel se jmenoval Josef Koschull.

O tom, že slánský Sokol nebyl pouze slánským, svědčí už listina zakládajících členů. Objevují se tu jména bratrů z Velké i Malé Kvíce, ze Smečna, z Knovize, z Hobšovic, ze Studeněvse, z Humen a z Třebíže. Postupem let venkovských členů přibývalo a byli to právě oni, z jejichž podnětu založil Sokol v roce 1879 první jezdecký odbor o čtětě 16 jezdců. Odborů nejen tělocvičných měl slánský Sokol celou řadu. Hodně jich v osmdesátých letech rychle vznikalo a zase zanikalo. Jmenujme například odbor zábavní, hudební, divadelní, taneční, literární, výletní, objevuje se odbor tamburašů, odbor bruslařský a odbory střelby a šermu.

Zajímavá je i otázka žen – sokolek, která byla ve slánské jednotě řešena už od roku 1880. Přestože „Tělocvičný spolek paní a dívek pražských“ byl založen již roku 1869, nenalézaly snahy o ženský tělocvik ohlas v jiných sokolských jednotách, spíše naopak. Jednoty nechtěly o cvičení sokolek ani slyšet a nepřijímaly je za řádné členy. Dámský, nebo také ženský odbor Sokola byl ve Slaném založen až 11. března 1900. Do té doby zde byli organizováni pouze muži a dorostenci a začínala pozvolna i práce s dětmi. Ve skutečnosti se ženy v sokolském kroji objevily ve Slaném již při I. veřejném župním cvičení 11. září 1887. Byla to první, zatím neorganizovaná četa 14 sokolek. Kroj měly obdobný s muži, pěkně jim slušel a byly nejvíc diskutovaným předmětem pozornosti. První slavný sokolský pohřeb měla v roce 1888 sestra Berta Skočdopolová.

18. června 1882 se stává „milým členem“ slánské jednoty zakladatel Sokol stva Dr. Miroslav Tyrš.

V roce 1887 se slánský Sokol organizuje do nově vzniklé Sokolské župy Pod řípské a o dva roky později v rámci župy i do právě založené České obce sokolské.

Po třiatváceti letech trampot a různého stěhování se také slánský Sokol dopracoval k založení „Družstva pro vystavění tělocvičny“ a dokonce zdárně zakoupil i pozemek k postavení budoucí sokolovny, který byl prozatímně upraven v horní části travnatou plochou a v dolní části pískovým cvičištem s lešením pro kruhy, šplhadla a hrazdu.

Možná že orientováním se některých nejzapálenějších členů směrem k župě a ČOS a stejně tak úmrtím některých zakládajících členů dochází na konci osmdesátých let k další krizi ve slánském Sokole. V roce 1889 cvičí pouze 3 – 14 členů a mimořádné valné hromady 27. ledna 1889 se účastní pouze 11 členů. Ale byl to naštěstí stav pouze přechodný.

V roce 1895 slaví Sokol ve Slaném 30 let svého trvání. Při těchto oslavách dochází také k přijetí

konečného projektu výstavby slánské sokolovny. Atmosféru té doby zachytil člen slánského Sokola a redaktor slánského Svobodného občana a Světla Josef Hozdecký v oslavném článku zveřejněném ve Svobodném občanu z 13. prosince 1895. (Celý článek byl znovu otištěn ve Slánských listech číslo 22 z 12. 12. 1995. Na výstavbu a slavnostní otevření slánské sokolovny si určitě podrobně zavzpomínáme při příležitosti stého výročí jejího otevření v některém příštím Slánském obzoru, proto se jí v tomto článku nezabývám.)

Přes zdánlivě dobrý poměr k předsednictvu župy v Roudnici rostla přece jen v naší jednotě nechuť k župě Podřípské a touha založit župu novou, která by byla Slanému blíž. Na valné hromadě 27. 2. 1898 přednesl náčelník Müller návrh výboru, aby slánská jednota vystoupila ze svazku Podřípské župy pro obtížné spojení s ní a pro její netečné chování k slánským sokolům. Návrh byl přijat jednomyslně. Vystoupení z župy Podřípské a následně i z České obce sokolské se neobešlo bez problémů, které jim oba nadřizené útvary působily.

9. října 1898 svolal I. okrsek (lounský) schůzi do Peruce k vypracování stanov pro novou župu a 12. února 1899 byla ustavující valná hromada župy Slad kov ského (která se původně měla jmenovat Nerudova). Nová župa, jejímž náměstkem byl Ignác Krišl ze Slaného, vstoupila ihned do svazku ČOS. Do slánského okrsku byly tehdy zařazeny jednoty Slaný, Zlonice, Koleč a Srbeč.

O tom, že Sokol i tenkrát tvořili jenom lidé s obyčejnými lidskými vlastnostmi, kteří zdaleka nedospěli k naplnění sokolské myšlenky skutečně bratrským soužitím, svědčí řada rozkolů, z nichž ten největší a vlastně i nejmalichernější skončil desetiletým rozdělením Sokola ve Slaném na původní Sokol a vzdorjednotu Sokol-Tyrš.

O slánském Sokolu bychom mohli napsat mnohem víc, neboť slánský Sokol má to štěstí, že si zachoval řadu materiálů z doby svého založení, ať už zachráněné, komentované a uspořádané Jarkou Rusem, který je později (roku 1935) zpracoval v knížce „70 let Sokola ve Slaném“, nebo dokumentované celou řadou článků a zpráv ve slánských novinách Svobodný občan a Světlo či pravidelnými statistikami ve Slánských obzorech. Ale prostor pro tento článek je omezený, a proto se jen ve stručnosti zmíníme o zlých a dobrých letech našeho národa a jejich následcích pro slánský Sokol.

Podle zachovaných statistik bylo za první světové války odvedeno na bojiště celkem 189 slánských sokolů, z toho 17 dorostenců. Nevrátilo se jich 23, z nich jako první padl v bitvě u Šabatce na Drině 13. srpna 1914 bratr Karel Kokeš.

Po skončení války a po vyhlášení republiky došlo k velkému nárůstu členů. V sokolských řadách přibýlo během konce roku 1918 121 cvičenců a celá základna tehdy čítala 428 členů.

Další pohromou byla druhá světová válka. 13. dubna 1941 byl majetek jednoty Sokol Slaný zabrán a řada členů byla pronásledována gestapem. Při konečném sčítání k roku 1945 konstatuje Josef Pešek 59 bratří a sester zemřelých od poslední valné hromady, konané 27. března 1941, z nichž mnozí zemřeli právě jen následkem útrap a podvýživy válečných let a někteří z nich odešli ze života dobrovolně. Mimo ně bylo v koncentračních táborech a na gestapu umučeno dalších jedenáct slánských sokolů a sokolek.

K 31. 12. 1945 měl Sokol Slaný ale již ve svých řadách 752 členů a o rok později dokonce 918 členů.

Nejdelší výpadek měl však teprve přijít. S nástupem budování socialismu v ČSR byl Sokol postupně oslabován, když už předtím došlo k vytvoření jiných tělocvičných jednot. V roce 1951 byl termín Sokol z názvu Tělovýchovné jednoty definitivně vymazán a jeho majetek hmotný i finanční byl převzat nástupnickou organizací TJ Slaný, pozdější TJ ČKD Slaný.

Zůstala ale sokolovna a v ní se cvičilo dál. Po celá dlouhá léta se právě tady, pod vedením zkušených cvičitelů učila slánská mládež první kotrmelce, odtud se nastupovalo k veřejným cvičením a spartakiádám, i když ze sokolské myšlenky zbyly jen střípky a trvale zafixovaný sportovní pozdrav „Nazdar“.

V roce 1991 byl slánský Sokol obnoven. Majetek, ale už pouze hmotný a nekompletní, mu byl navrácen a nově zvolený starosta bratr ing. Jiří Mareš rehabilitoval na ustavující valné hromadě stovku slánských sokolů, vyakčňených kdysi z jednoty.

Obnovený Sokol, nejen slánský, ale v celorepublikovém pojetí, se zatím nedokázal vyrovnat s pozůstatky minulých let. Ani ve vlastních řadách, ani následně ve svém postavení na společenském žebříčku. A je nutné si přiznat, že není mnoho těch, kteří by Sokolu v jeho snahách chtěli napomáhat. Slánský Sokol zůstal po svém obnovení nejstarším spolkem v historii společenského dění města a v současnosti má zřejmě i největší členskou základnu z místních společenských organizací. Podle závěrky k 14. prosinci 1995 čítá 532 členů, z toho sportovně činných 485. V této základně je 67 dorostenek a dorostenců a 211 dětí. A to je v dnešní době všeobecného nezájmu a honby za ziskem skutečně hodně. Jen s obtížemi se jeho vedení daří postupně vnášet do myšlení spoluobytel i vlastní členské základny částečky skutečného poslání této původně nejen tělovýchovné společnosti. Jen s obtížemi napravuje zanedbání svého tělocvičného stánku v letech minulých. (O obnovení slánského Sokola viz podrobněji ve Slánském obzoru ročník 1–2, rok 1993–94.)

130. výročí založení slánského Sokola oslavili sokolové veřejnou akademií, konanou v sobotu 9. prosince 1995, ve které vystoupily s ukázkami všechny složky odboru Sokolské všestrannosti za účasti zástupců sokolské župy Budečské a oddílu karate. Sokolská akademie byla také součástí oslav 700. výročí města Slaný.

MIROSLAV OLIVERIUS

Zapomenutá sláva motyčínské kopané

MOTYČÍN – na přelomu tohoto století obec horníků a hutníků, která za rapidní růst vděčí své poloze v těsné blízkosti průmyslového Kladna a bývalých uhelných dolů. Svoji minulost však má spjatou s osudy Slánska, konkrétně se soudním okresem Slaný, ve kterém byla (hned po tomto okresním městě) druhou nejlidnatější obcí 1). Není proto divu, že právě zde, v prvních letech dvacátého století, své kořeny zapustil právě se rozvíjející sport: kopaná.

Za rok založení zdejšího sportovního klubu se všeobecně považuje rok 1916, ale kopaná se zde již hrála o trochu dříve. Z dochovaného seznamu spolků vedeného Okresním hejtmantstvím ve Slaném se dozvídáme, že 11. 3. 1908 byl pod pořadovým číslem 320 zaregistrován „Sportovní kroužek“ v Motyčíně. Z dalších zpráv, zjištěných v archivu bývalého Sportovního klubu Kladno, se nám podařilo vyvodit, že uváděný kroužek měl do své sportovní náplně zařazenu i kopanou. Jsou známy výsledky přátelských fotbalových utkání mezi motyčínskou jedenáctkou a Kladenským Teamem. Kladeňáci svůj kroužek založili již v roce 1903, proto není divu, že nováčkovi z Motyčina ušetřili pořádnou „nakládačku“, obzvláště když nastoupili na domácí půdě. První zápas, hraný 24. 5. 1908, dokládá jasnou převahu Kladna 10:0. O pár dní později (31. 5.) Motyčín nastoupil opětovně na Kladně proti S. K. Kladno OLD BOYS a prohra, asi s přihlédnutím k věku kladenských borců, byla mírnější – 1:4. A odvěta (8. 6.) s tímto mužstvem, ta již vyzněla pro Motyčínské 1:0. Závěrem si k těmto průkopnickým dobám motyčínské kopané ještě uvedeme, že o měsíc později Motyčín (zase na cizím hřišti) porazil juniory S. K. Kladna 3:0 a koncem srpna t. r. prohrál s B-teamem S. K. Kladna 0:4.

Následující roky nejsou žádnými zprávami o sportovní činnosti doloženy, až o roce 1913 se dozvídáme, že Motyčín prohrál s juniory Sparty Kladno na jejím hřišti 0:5.

Ve vzpomínaném roce 1916 mělo dojít k založení Sportovního klubu Motyčín. Tuto domněnku dosvědčují jednak zprávy z pozdějšího denního tisku, kdy klub oslavoval svá jubilea, na rok 1916 se odvolával i jeho zakládající členové; a tento rok je rovněž uváděn na motyčínských klubových odznacích.

Jedním ze zakládajících členů S. K. Motyčín byl Josef Machota (1902–1989), který ve svém mládí krátce hájil motyčínské barvy a následně byl i činovníkem klubu. Machota častokrát vyprávěl, jak v srpnu r. 1916, v době I. světové války, několik chlapců, kteří „bosi v motyčínských ulicích čtali do nafouknutého volského měchýře, vyprošeného u některého z místních řezníků“, sešlo se v hostinci „Na Vyšehradě“ a zde založilo svůj klub s názvem Sportovní klub Motyčín 2). První zápas sehráli se zkušeným sousedem – se Sportovním klubem Hni dousy – a zákonitě prohráli 1:4.

Bohužel, nezachoval se zápis z této ustavující hromady a neexistuje ani výnos Zemské správy politické v Praze o založení klubu v památném roce 1916. Ale klub existoval, klub žil sportem a právě z existenčních důvodů měl založen i svůj „zábovní odbor“, který připravoval a organizoval v Motyčíně sportovní plesy, karnevaly a další kulturní akce.

Mezi zakládajícími členy klubu nemohl chybět a také nechyběl motyčínský rodák Josef Pleticha (1902–1951). Budoucí čs. internacionál nejen že od svých čtrnácti let za S. K. Motyčín hrál, ale postupně se zapojil do všech jeho spolkových činností. V roce 1917 byl dokonce zvolen kapitánem prvního mužstva dospělých. Přes četné lákavé nabídky z okolních klubů se nenechal „zlanařit“ a v mateřském klubu odehrál více jak sto zápasů. Teprve koncem léta r. 1920 přestoupil do S. K. Kladno, a tehdy se začaly psát opravdové kapitoly jeho „fotbalového života“. Přes Kladno, Viktorii Žižkov se v roce 1923 dostal do pražského S. K. Slavia, který v té době společně s A. C. Sparta hrál prim nejen v republice, ale i v celé Evropě. V „sešivaném“ dresu projel skutečně celou fotbalovou Evropu a ze Slávie to už byl jen krůček do národního mužstva. Odchovanec „malého“ Sportovního klubu Motyčín v národních barvách odehrál 10 povětšinou vítězných utkání. Po desetiletém působení na Letné se v roce 1933 vrátil jako hrající trenér přes S. K. Kladno zpět do Motyčina. Tento klub trénoval a především za něj hrál od r. 1935 až do roku 1945, kdy ukončil svoji aktivní hráčskou činnost.

Vraťme se zpět do roku 1919. Na Kladensku se za účasti i slánských klubů hrálo mistrovství Kladenské župy, která v té době zaznamenala prudký příliv nových klubů. Tenkrát se hrálo ve dvou třídách, ale naposled samostatně bez Prahy 3).

Nutno se zmínit, že druhou třídu vyhrál S. K. Hnidousy, a to těsně před S. K. Rozdělov, S. K. Motyčín a S. K. Slaný. Od příštího roku byly „kladenské“ kluby zařazeny do soutěži Středočeské župy. Motyčín byl zařazen do III. třídy SŽF, kde skončil v převážné většině mezi pražskými kluby na pěkném šestém místě. O dva roky později byl ve stejné třídě čtvrtý (z devíti zařazených klubů), ale to měl již soupeře jen z Kladenska a Slánska.

Rok 1920 je pro S. K. Motyčín nejen významný tým, že byl zařazen do soutěže SŽF, ale toto zařazení asi způsobilo, že jeho výbor (konečně) podal žádost o zapsání do seznamu spolků k Okresnímu hejtmánství ve Slaném. Tak se skutečně stalo pod pořadovým číslem 523 na základě Výnosu Zemské správy politické v Praze, čj. 8–A–4924 ze dne 5. 1. 1920. V seznamu spolků se také uvádějí první – úředně doložení – funkcionáři klubu Čeněk Freiberg, Josef Křemen a Josef Pleticha, následují v dalších letech František Vlček a Václav Červenka, který, ač byl motyčínským činovníkem, bydlel v rivalských Hnidousích.

V roce 1931 byl v Motyčíně založen dorost. Klub postupně míval dvě i tři dorostenecká mužstva a následně i mužstva žákovská. Na úspěšném vedení mladých se především podíleli J. Pavlíček, F. Kazda, F. Cihlář, Šnábl, Dvořák.

V následujících letech motyčínský A-team hrál střídavě II. nebo III. třídu SŽF. Ze soupeřů si jmenujme Slovan Dubí, Spartu Dejvice, Čechii Žižkov, S. K. Smí chov aj. V této době motyčínské klubové barvy hájili hráči Šimáček, Baroch, Krejzl, Černožský, Tlustý, Řeňč, Junek, Plavec, Freiberg, Braun, Ne trval ad.

Koncem třicátých let se S. K. Motyčín probojoval do I.B. třídy, kde mu za soupeře bývala mužstva S. K. Libušín, S. K. Pchery, S. K. Buštěhrad, Sparta Un hošť, Čechie Kladno, Čechie Kralupy, ale i řada pražských klubů. Do sestavy A-mužstva byli stavěni Březina, Tlustý, Charvát, bratři Vohnoutové, bratři Pavlíčkové, Frolík, Pergler, Janovský, Pohl, Šimáček, Novák, Holý, Fikart, Franěk, Po kor ný, Váňa, Suk K., Hoch ad.

V únoru 1938 Večerní české slovo své čtenáře informovalo: „*V neděli 8.2. měl Sportovní klub Motyčín řádnou valnou hromadu „U Egerů“ za účasti 76 členů a 9 hostů. Jednání řídil předseda Čeněk Freiberg, který v úvodu vzpomněl zemřelého presidenta Osvoboditele. S. K. Motyčín má 153 členů a 79 hráčů. První mužstvo hrálo v r. 1937 41 zápasů s brank. skóre 112:94 (18 vítězných, 16 prohraných a 7 nerozhodných). Bylo konstatováno, že neúspěch v mistrovství zavinil nezáměr hráčů jak v zápasech, tak v trénincích. Nejdůležitější je, že klub má vlastní hřiště4), za které zaplatil 30 000,- Kč. Část zaplacená hotově a část opatřena výpůjčkou u členstva. Předsedou klubu opětovně zvolen Č. Freiberg, sekret. J. Křemen. Do výboru Opl, Pleticha, Rezek, Landa, Bomba, Kubeš, Vlček, Vyky salý, Kostka, Holeček a Hustoles. ...“*

Sportovní klub Motyčín během své existence sehrál řadu přátelských zápasů (nejdramatičtější bývaly s rivalským S. K. Hnidousy, který převážně hrával o třídu výše), pravidelně se zúčastňoval fotbalových turnajů (např. Kinského pohár, Tyršův pohár, Vaňákův memoriál v Libušíně, o pohár starosty Hnidous Holečka, či o pohár starosty Motyčina Beneše aj.), nastupoval k nesčetným zápasům o mis trovské body, ale ten největší úspěch – v podobě soutěže I. A třídy – ho teprve čekal.

Předzvěstí dobré kopané v Motyčíně se stal první dorost. V roce 1938 za účasti 16 mužstev ve dvou skupinách se na Kladensku pořádala soutěž „O pohár MUDr. Neumanna“. V druhé B-skupině silně obsazeného turnaje si I. dorost S. K. Motyčín vedl velmi zdárně – vyhrál ji a nastoupil k finálovým bojům proti vítězi skupiny A: dorostu S. K. Rozdělov, který mj. dokázal porazit kvalitní dorost S. K. Kladno. Dne 20. 11. 1938 se na motyčínském hřišti hrálo první finálové utkání „Neumannova poháru“, kterému přihlíželo 400 diváků. Zápas řídil soudce Krupička z Kladna a na těžkém terénu domácí zvítězili 5:0. Od vetné utkání se hrálo o týden později, 27. 11. tr. a Večerní české slovo ve své sportovní rubrice o něm poznamenalo: „*V Rozdělově odvetný zápas Roz dělov – Motyčín o Neumannův pohár 1:1, návštěva asi 200 diváků. Motyčín byl lepší, měl dobrý útok, proti kterému stála slabá obrana domácího mužstva. Rozdělov vstřelil branku z 10m kopu v 15. minutě, 3 minuty před koncem vyrovnal Motyčín Kaz dou. Utkání řídil Kratina z Kročehlav. Celkově vyhrál Motyčín 6:1 a dostal pohár.“*

Kvalitu mládežnické kopané v Motyčíně si zbilancujeme ještě jedním příspěvkem VČS (č. 35 z 11. 2. 1939): „*Vítěz Neumannova poháru I. dorost S. K. Motyčín sehrál v roce 1938 35 zápasů s celkovým výsledkem 132:78, a to 22 vítězných, 10 prohraných a 3 nerozhodné. Stal se mistrem Kladenska v odd. A s 12 body a výsledkem 27:11. V župním mistrovství byl na 3. místě. Nejvíce zápasů sehrál Lhotka 34, Andl a Mrázek 32 atd. Střelcem mužstva je Andl s 28 brankami, Mácha s 24 a Procházka s 18 brankami.*

Druhý dorost sehrál 22 zápasů s výsledkem 46:37. Nejlepšími hráči tohoto souboru byli Drátovník, který je zároveň nejlepším střelcem, a Dobeš. Žákovské mužstvo sehrálo 7 zápasů, vesměs vítězných. Vedení klubu může býti plně spokojeno s úspěchy svých nejmladších.“

V roce 1939 již někteří z dorostenců začali hrát za A-mužstvo a v sezóně 1940/1941 se v něm skoro všichni sešli při zápasech I. B třídy. Podzimní kolo vyhrál S. K. Dřív s 16 body a skóre 39:18 před S.K. Motyčínem s 13 body a skóre 31:20. Po skončení jarní části se pořadí obrátilo: Dřív měla 28 bodů a skóre

68:34 a Motyčín získal 29 bodů se skóre 65:34. Prohrou v posledním utkání v Dubí (2:3) se S. K. Dřín odsoudil k posečkání v I.B třídě, kdežto S. K. Motyčín vykročil do I. A třídy. Stalo se tak v době, kdy oslavoval 25. výročí svého vzniku. Připomeňme si, že o tento významný úspěch motyčinské kopané se přičinili kapitán V. Abrahám se spoluhráči O. Pavličem, J. Vlčkem, J. Pulcem, L. Lhotkou, V. Pavličkem, V. Mrázkem, J. Tlustým, A. Janovským, L. Svientkem, Vl. Má chou, J. Andlem, A. Kropáčem a L. Procházkou. Ve vedení klubu stáli J. Kře men, dr. J. Mácha a J. Pleticha.

Od jara do podzimu se v Motyčíně hrála kopaná, v zimě, když zamrzl rybník (lidově zvaný „Fuksák“), začal se hrát lední hokej. Dne 15. 1. 1939 měl ustavující schůzi „hockeyový odbor S. K. Motyčín“, jehož předsedou se stal J. Křemen, jednatelem Z. Mittelbach, pokladníkem K. Mácha a matrikářem A. Fajgl. Odbor byl přihlášen jako nový člen do svazu a stal se 10. řádně organizovaným hokejovým mužstvem na Kladensku. Pro nepřízeň počasí se připravovaná utkání nesehrála. K poznámce o motyčinském ledním hokeji si ještě uveďme, že zde začínal pozdější vynikající ligový hokejista SONP Kladno Jindřich Lidický. Za Motyčín také krátkou dobu hrál – jak hokej, tak i fotbal – Jaroslav Liška.

Dne 5. 5. 1949 se sloučily Hnidousy a Motyčín v jednu obec, která byla pojmenována Švermov. O měsíc později došlo v restauraci „Sport“ v Motyčíně i ke sloučení obou zdejších fotbalových oddílů ve společný oddíl s názvem Sokol Švermov, který se od roku 1953 jmenuje Baník.

Tak skoro po 33 letech zmizelo z fotbalových tabulek jméno Sportovního klubu Motyčín, který společně s S. K. Hnidousy, S. K. Libušín, S. K. Pchery a se slánskými kluby S. K., Slavoj ad. psal slavnou fotbalovou historii v bývalém slánském okrese.

Závěrem si připomeňme jména alespoň některých hráčů a také funkcionářů, kteří se přičinili o slávu motyčinské kopané. Několikrát byl již vzpomenuť Josef Pleticha, nejznámější motyčinský fotbalista, trenér, klubový funkcionář, ale také – v dnešním pojetí – sponzor hráčského kolektivu. Do dlouhé řady obětavých členů výboru vedle vzpomínaných Čenka Freiberga a Josefa Křemena zařaďme také Endršta, Havlíčka, Bubeníka, Topinku, Fuksu, Červenku, Protivu, Doušu, Hustolesa ad.

Z motyčinských hráčů vynikli Václav Mrázek, který z Motyčina přestoupil do S. K. Kralupy a většinu svého fotbalového života prožil v ligovém S. K. Kladno. Václav Abrahám oblékal dres Sparty Kladno, SKEP Praha a také S. K. Slaný. Za ligové Kladno hrál krátkou dobu i J. Andl. Přes řadu nabídek zůstali Motyčínu věrni jeho vynikající odchovanci střední útočník „Mírek“ Mácha a křídelní útočník „Čapík“ Procházka. Krátce za S. K. Motyčín hrál hnidouský odchovanec Jaroslav Liška, který přestoupil do Bohemians a následně byl i ligovým hráčem v Kladně.

Významným sponzorským dílem se na činnosti motyčinského klubu podílel místní uzenář Větrovec s rodinou.

DOVĚTEK: V roce 1968 se v Motyčíně objevily snahy o obnovení činnosti místního klubu. Motyčinské hřiště v té době bylo využíváno jako svazarmovská střelnice a byl tu reálný předpoklad, že by ho šlo bez velkých nákladů přeměnit k jeho původnímu účelu. Rychlý sled politických událostí znemožnil, aby se tento záměr několika motyčinských občanů uskutečnil.

Po listopadových událostech v r. 1989 se zase několik občanů, podporovaných vedením motyčinské základní školy, rozhodlo obnovit S. K. Motyčín, a to z důvodu, že po navrácení hřiště právním nástupcem SVAZARMu toto bude využíváno pod hlavičkou klubu ke sportování a k míčovým hrám žáky motyčinské základní školy. Klub byl skutečně dne 2. 12. 1991 obnoven, a to registrací svých Stanov Ministerstvem vnitra ČR v Praze5). Nástupce SVAZARMu – Sdružení technických sportů a činností v Praze 7 – odmítl požadované hřiště vydat, proto byla 17. 6. 1992 podána žaloba k Okresnímu soudu v Kladně. Při soudním řízení, které bylo skončeno 30. 11. 1994 u odvolacího Krajského soudu v Praze, vyšlo najevo, že požadované hřiště již 12. 11. 1964 za kupní cenu 14 000,- Kčs prodala T. J. Baník Švermov Ústřednímu výboru Svazu pro spolupráci s armádou v Praze 1, čímž byl stávající S. K. Motyčín „postaven mimo hru a prohrál tak svůj jediný – nejdůležitější zápas“.

Dnes Sportovní klub Motyčín žije pouze ze vzpomínek na své slavné doby, kdy jeho mužstvo hrávalo před návštěvou 2000 i více diváků, na své – povětšinou již zemřelé – hráče, funkcionáře, ale i na příznivce. Historie se však opakuje: zdejší kluci zase kopou, tentokrát sice do meruny, ale místa, protože nemají hřiště, zůstávají stejná – motyčinské ulice.

Poznámky:

1) Např. v r. 1900 v Motyčíně bylo sečteno 4026 obyvatel a v r. 1939 dokonce 4633 obyvatel.

- 2) J. Machota své vyprávění o založení klubu dokládá fotografií, pořízenou při zakládání S. K. Motyčín. Jednalo se o skupinku stojící ve vratech Vašíkova statku. Fotografie se po úmrtí jmenovaného nenalezla.
- 3) K zařazení klubů z Kladenska (včetně Slánska) do soutěží SŽF došlo na základě jejich výslovného přání z důvodu blízkosti Prahy. Kvalitní pražští soupeři byli velkým přínosem pro oboustranný rozvoj a vzestup výkonnosti.
- 4) Hřiště (vedle motyčinské školy) se začalo stavět v roce 1929 a podle smlouvy tržové bylo vloženo právo vlastnické k němu na Sportovní klub Motyčín dnem 17.12. 1937.
- 5) Čj. VSC/1–8806/91–R z 2.12.1991

Literatura:

Hašek J., Chocholatý J., Náprstek J., Šoun J., 50 let kopané ve Švermově 1910–1960, vydala T. J. Baník Švermov, 1960

Hošek J., příspěvek v den. tisku Historie kladenské kopané – B. Švermov, Svoboda, srpen 1967

Jágr J., Sparta Kladno 1906–1948, Kamenouhel. doly Kladno, 1989

Junek J., Kazda R., Pamětní spis S. K. Hnidousy, Hnidousy, 1935

Mráz I., Pejchar J., Pondělík J., Žemla F., Svět devadesáti minut, Olympia, 1976

Stehlík V., 30 let Švermova, MěNV ve Švermově, 1979

*

Rejstřík spolků OH Slaný 1861–1951, SOA Kladno, pracov. Slaný

Fondy S. K. Kladno, S. K. Dřív, Archiv býv. S. K. Kladno

PORTRÉTNÍ GALERIE

ZDISLAV TIETZE

Božena Durasová

V těsném závěsu za příspěvkem v předchozím ročníku obnovené ročenky Slánský obzor dostává v rubrice portrétní galerie místo další člen významného selského rodu Durasů. Je to Božena Durasová.

Rodové jméno Duras považujeme za jedno z nejstarších selských příjmení na Slánsku. Již roku 1455, ve smlouvě o prodeji gruntu v Želenicích, připomíná se Jan Duras. Z řady dalších písemně doložených osob stejného rodového jména si připomeňme, že Václav Duras, druhý syn Tomáše a Anny, druhé dcery Václava Šťastného, přiznal se v prosinci 1696 k dceři Jana Cípla do vsi Humen, dnešní výše položené části obce Pchery, ležící čtyři a půl kilometru jihojihovýchodně od královského města Slaného.

Nedostatek dokladů způsobil četné mezery v posloupnosti členů rodu Durasů. Tato skutečnost znemožňuje seriózně určit příbuzenské vztahy doložených Durasů. Proto se přeneseme přímo do doby, kdy se v Humnech manželce Adolfa Durase Františce narodila dcera Božena, pozdější zpěvačka, herečka a operetní subreta, která značně umělecky pozvedla interpretaci operetních jevištních postav z dosavadní obvyklé banální lehkomyšlnosti a laciných efektů. Dnem jejího příchodu na svět se stal 8. březen 1885. Podle autora knihy Opereta – Dějiny pražských operetních divadel, Luděk Pacáka, to bylo až 9. března 1886. Novorozeně si přineslo do vínku mnoho z klidné, neukvapené moudrosti starého selského rodu.

V rodné obci poprvé vykročila bez pomoci starších a neupadla. Zde přečkala ve zdraví tu chvíli, kdy chtěla dosáhnout na líbivý květ ve váze, stojící na stole, a s ubrusem vše strhla na sebe. V bezstarostném dětství nezaznamenala, jak těžké dny přišly na rodinu. Otec nezaviněně přišel o usedlost a čtyřčlenná rodina, Boženka měla o dva a půl roku staršího bratra Oldřicha, přesídlila v roce 1890 do Prahy, kde otec získal místo v pojišťovně. Šťastnými dny pro děti pak byla doba prázdninových pobytů v početné rodině strýce Vojtěcha Vlka, manžela otcovy sestry, rolníka a hostinského v Humnech.

Po ukončení povinné školní docházky přešla Božena Durasová na pražskou konzervatoř. V letech 1899 až 1904 studovala dramatické umění u vynikající herečky Otýlie Sklenářové–Malé a zpěv u bývalé operní pěvkyně Leontiny z Dötcherů. Ta žila v Praze do roku 1912, kdy se vrátila do rodného Německa.

Božena Durasová svou snahou být lepší než ostatní, nebo se jim alespoň vyrovnat, patřila na konzervatoři mezi nejlepší žákyně. Podle hudebního pedagoga a skladatele Antonína Dvořáka byla po ukončení studia připravena k dráze dramatické operní pěvkyně. Nejdříve se věnovala koncertní činnosti. Její temperament však ji zavedl do operetního souboru Švandova divadla na Smíchově. Pod uměleckým jménem Marie Válková prodělala divadelní křest při premiéře 16. května 1906. Vystoupila v malé úložce operety Granátní princezny Reginy skladatele Antonína Maria Nademlejnského s textem spisovatele Luděk Archleba. V roli měla rozhodný úspěch. Po třech měsících přešla do Uranie v Holešovicích.

Původní dřevěné Výstavní divadlo Uranie vzniklo v roce 1898 na Výstavě architektury a inženýrství v Libni. O čtyři roky později přesídlilo do druhého stánku s vějířovitým půdorysem. Ten stál v restaurační zahradě holešovického pivovaru a jeho název byl Lidové divadlo Uranie. Hrát se zde začalo 4. ledna 1903 za vedení Jakuba Seiferta. Divadlu se tehdy lichotivě říkalo „filiálka Národního divadla“. Sem do hereckého souboru získali od září 1906 ze Švandova divadla na Smíchově nadějnou herečku a výbornou zpěvačku Boženu Durasovou.

V této době se dokončovala stavba Městského divadla na Královských Víněch podle návrhu architekta Dr. ing. Aloise Jana Čenského. Sochařská výzdoba je mistrovským dílem Antonína Poppa. K slavnostnímu otevření scény došlo 24. listopadu 1907 uvedením nové hry Jaroslava Vrchlického *Godiva* v režii ředitele divadla Františka Adolfa Šubrt. Tajemníkem se stal Václav Štech, původně učitel, ale také iniciativní kulturní pracovník ve Slaném. Divadlo mělo být ryze činoherní. Vedení se snažilo ve svěřeném divadle, odkázaném na soukromé nevelké příjmy, vytvořit uměleckou scénu konkurenční Národnímu divadlu.

Divadlo bez dostatečného počtu návštěvníků by živořilo. Proto bylo rozhodnuto zařazovat taková díla a získávat takové herce, kteří naplní divadlo publikem. Ředitel František Adolf Šubr většinou přiváděl do vinohradského stánku jen to nejlepší. Původně angažoval s jistou opatrností dvaadvacetiletou Boženu Durasovou z pražské předměstské scény jako přespočetného člena. Její překvapující výkon ve francouzském lehkém veseloherním dramatickém žánru *Děvče s fialkami*, založeném na řadě situačních zápletek plných náhod, které vytvořily základ intriky, s melodickými písňovými vložkami a hudebním doprovodem, se stal velkou senzací pro dosud nezvyklé publikum. Premiérové uvedení v druhém měsíci trvání divadla, 19. prosince 1907, režijně připravil Richard Bránda a orchestr řídil Ludvík Vítězslav Čelanský. Jako autora díla provozovatel uvedl rakouského dirigenta Josepha Hellmesbergera. Uvedený vaudeville nezklamal, měl čtyřiatřicet repríz.

V Městském divadle na Královských Víněch od samého počátku nasadili vysoko laťku na scénickou výpravu. Rovněž lze říci, že využili dobového vkusu, kdy opereta naplňovala divadla až po strop dychtivým obecenstvem, které štědře odměňovalo ty, jež mu připravovali chvíle příjemného vzrušení. Tuto skutečnost potvrdila opereta *Jarní vánek* skladatelů Johanna Strausse mladšího a Hermann Reuttera na libreto autorské dvojice Karl Lindau – Alexander Wilhelm. Hru nastudoval režisér Richard Bránda a kapelník Ludvík Vítězslav Čelanský. Premiéra se uskutečnila 21. března 1908. Celkový počet repríz dosáhl čísla osmatřicet. Na úspěchu se podíleli především účinkující herci, tedy i Božena Durasová.

Naše krajanka hrála i Alici ve hře velkovýrobce operetního zboží Leo Falla *Dolarové princezny*. Vtipné a kosmopolitní libreto pocházelo od autorské dvojice A. M. Willner a F. Grünbaum. Režie se ujal Jan Zelenka a taktovku držel Ludvík Vítězslav Čelanský. Premiérové provedení proběhlo 4. června 1908. O líbivosti a popularitě této operety nejlépe řekne tehdejších neuvěřitelných sto sedm repríz. Potvrdilo se, že opereta získala v novém divadle své místo a jméno Boženy Durasové se stále častěji spojovalo s tímto žánrem. Zde dosahovala další a další úspěchy, a tím se zapisovala do povědomí diváka.

Průnik operety na výsluní divadelního světa zákonitě vynášel na povrch první ženské hvězdy českého jeviště. Historickou řadu zahájila Terezie Ledererová, provdaná Seifertová, narozená 15. ledna 1843 v Praze. Vedle ní se v této kategorii postupně vypracovaly Marie Laušmanová, narozená 5. února 1855 v Jilemnicích, a Hana Cavallarová, provdaná Weissová, narozená 18. května 1863 v Praze. Za skutečnou královnou domácích operetních jevišť prvního desetiletí 20. století považujeme Marii, důvěrným pojmenováním Mařenku, Zieglerovou, narozenou 7. února 1881 na Královských Víněch.

V druhé desítky 20. století se protlačila na výsluní obdivu herečka Městského divadla na Královských Víněch Božena Durasová. Uměla zpívat, uměla hrát divadlo, tancovat a zároveň vyjádřit, že život není samé zpívání. Její kouzlo spočívalo v osobním půvabu a lehkosti, s níž tvořila divadelní postavy. V popularitě po jejím boku stála Anna Sedláčková, narozená 29. září 1887 v Praze. Ta již v patnácti letech debutovala v Národním divadle v Praze. Stala se nejpopulárnější představitelkou ženského sexappealu v našem českém divadelním světě, typem herečky – star. Každá po svém se stala pro tehdejší generaci ideálem přitažlivého ženství a zasloužila se o kultivaci tohoto ideálu svojí vynalézavostí a vkusnou uměřeností své hry.

Úspěšnost herečky Boženy Durasové s časem vzrůstala. Ještě v roce 1908 zazářila na prknech divadla díky svému svobodnému projevu především ve fraškovité komedii německé dvojice Alexandra Engela a Julise Horsta nazvané *Modrá myška*. Vděčné obecenstvo neskrblilo pochvalou. Po každém uzavřeném čísle v hledišti propukal potlesk.

Průbojně Městské divadlo na Královských Víněch zřídilo i operní scénu, do jejíhož čela opět postavilo bývalého dirigenta Národního divadla v Praze Ludvíka Vítězslava Čelanského. Ten nastudoval lidovou operu *Šestačtyřicetiletého skladatele* Karla Weisse *Polský Žid*. Libreto poplatné dobovému vkusu napsali Viktor León a Richard Botka podle Erckmanna – Chatrjana. Premiéra se konala 25. listopadu 1908.

K významnému rozkvětu tohoto žánru na Vinohradech došlo v letech 1915 až 1918 pod vedením skladatele, dirigenta a šéfa opery Otakara Ostrčila. Ten se představil vinohradskému publiku 12. února 1915 komickou operou Prodaná nevěsta od Bedřicha Smetany, na libreto Karla Sabiny. Režii měl Karel Hugo Hilar a výpravu navrhl František Kysela.

V roce 1915 působil ve sboru jako tenorista pozdější král komiků Vlasta Burian. Do zrušení zpěvohry v roce 1919 zaznělo z jeviště celkem osmapadesát operních děl.

Změna je život. To platí i v divadelním dění. Dosavadní úspěšně pracující tajemník Městského divadla na Královských Vinohradech Václav Štech byl 28. února 1909 pověřen funkcí ředitele divadla. Po čtyřech letech, při vnitřním převratu, dostal 26. června 1913 dovolenou. Prozatímním řízením divadla pověřili Dr. Františka Fuksu a 4. září ho dosadili na místo nejvyšší.

Když se psal rok 1910, Městské divadlo na Královských Vinohradech již nadšeně holdovalo Muse operetní. S velkým pochopením poskytl jeviště a vše potřebné, včetně svých nejlepších herců, prvnímu provedení operety Oskara Nedbala Cudná Barbora. Námět sice nebyl nový ani vtipně zpracovaný, ale autor hudby dokázal mistrně rozezvuchet struny sladkobolné sentimentality. Vinohradští nešetřili. Představení se odehrávalo v přepychové výpravě a působivost hry se stupňovala od aktu k aktu. Režisérem byl sám ředitel Václav Štech, kapelníkem bratr skladatele Karel Nedbal. V úloze první subrety vystoupila Božena Durasová a tenor zpíval Richard Menšík, vlastním jménem Richard Klein. Komické role hráli Anna Zelenková, rozená Nechvílová a Alois Charvát. Opera měla třiatřicet repríz.

Premiérové představení Veselé vdovy, nejlepší operety Franze Lehára, která má tři dějství a kterou zná celý svět, se uskutečnilo na Vinohradech 15. listopadu 1910. Libreto napsali Viktor León a Leo Stein podle veselohry Vyslanceký atašé. Ta zesměšňovala honbu za penězi, převažující nad city a láskou. Příběh líčil diplomata z malého německého státečku, zachraňujícího se sňatkem s pařížskou veselou vdovou, která měla dědictví po zemřelém baronovi. Operetu na Vinohradech nastudovali v režii Aloise Charváta. Taktovku měl v ruce kapelník Alfréd Holeček. Odehrálo se devětadvacet repríz. Roli Hany Glavariové ztvárnila Božena Durasová.

O výrazný rozkvět vinohradské opery v době zdejšího působení Boženy Durasové se postaral Otakar Ostrčil. Režii a činohru na Vinohradech umělecky ovlivnil Karel Hugo Hilar.

V roce 1911 uvedl Veberovu pikantní Uličnici a jeho zálibám vyhovující hru Pierra Louysse Žena a tatman. V obou uvedených dílech diváci obdivovali výkon Boženy Durasové.

Karel Hugo Hilar jako šéf činohry dosáhl výrazné reformy. V režijní činnosti uplatnil divadelní expresionismus, směr projevující se prudkou dynamickou akcí a vystupňovanou dramatičností, plnou vnitřního napětí.

Pražský herecký svět před první světovou válkou měl velmi blízko k dalším, většinou mladým umělcům. Mezi nimi nechyběl ani sochař Jan Štursa. Ten v Městském divadle na Královských Vinohradech našel svou lásku, pozdější manželku Boženu Durasovou. Od samého začátku se jejich vztah vzájemně umělecky doplňoval.

Vliv Jana Štursy a uměleckého prostředí jeho přátel i společné zahraniční cesty vytříbily vkus této herečky a prvořadě operetní subrety v přímo výtvarný smysl pro elegantní jevištní projev, který se stal pro ni příznačný. Jak jinak vysvětlit vkusnou míru, s níž využívala těchto prostředků ve scénách a situacích, pohybujících se často na hranicích drastiky, ale i nenáročnosti, bezduchosti a až triviality. Proto podle běžných tehdejších odborných měřítek těžko obsaditelné role se staly specialitou Boženy Durasové, umělkyně vybavené nejširší škálou výrazových možností. Režiséři viděli již v pouhé její spolupráci záruku úspěchu a velkého zájmu diváků.

Rodačka z malé obce na Slánsku hluboce zasáhla do života, ale i do podoby uměleckého díla sochaře Jana Štursy. Bezesporu sehrála rozhodnou úlohu v definitivní proměně Štursova mladistvého ideálu melancholických dívek v nový ideál smyslně krásné ženy. Jeho umění se přeměnilo ve velkou a bezprostřední chválu života a jeho darů.

V roce 1913 vykonala Božena Durasová společnou cestu do Itálie s Janem Štursou a historikem umění Dr. Antonínem Matějčkem.

Náhodou při čtení jedné novely Alexandra Sergejeviče Puškina objevila manželka Oskara Nedbala vhodný námět. Ten předal skladatel zkušenému autoru nesčetných operních textů, člověku uhlazenému a inteligentnímu Leo Steinovi, který měl ze všech vídeňských libretistů nejvyšší kurs. Osvědčený rutinér napsal senzační libreto, spíše veseloherní než fraškovité, pro nepochybně nejlepší operetu Oskara Nedbala, a to nejen po stránce hudební, ale i textové.

Vzniklá opereta Polská krev dospěla v poměrně velmi krátké době na Vinohradech k počtu sto osmnácti repríz. Hru nastudoval Vladimír Marek-Heidrich s kapelníkem Ludvíkem Vítězslavem Čelanským. Premiérové představení se konalo 25. ledna 1914. V postavě Heleny, dcery statkáře Jana Zaremby, sklízela na jevišti ovace Božena Durasová. Nestárnoucí melodie uměleckého díla nám doposud zní z nejrůznějších

rádiových stanic.

Avantgardně zaměřené Městské divadlo na Královských Vinohradech dost riskantně uvedlo 4. června 1914 premiéru původní novinky, označené za neproveditelnou a předtím odmítnutou Národním divadlem v Praze. Jednalo se o hru Viktora Dyka Zmoudření Dona Quijota, nejvýraznější dílo českého divadelního symbolismu, v němž je tragikomický rytíř povýšen na bytost osudově tragickou a procitnutí z romantického snu znamená pak u něho ztrátu základního smyslu života. Skvělé představení si plně získalo publikum. Na úspěšném provedení se podílel hostující režisér František Zavřel. Nemenší podíl měl na úspěchu mladý výtvarník František Kysela. Hudebním sugestivním podmalováním děje se představil dosud neznámý skladatel Jaroslav Křička. V milenecké dvojici vystoupili Anna Iblová a Eduard Kohout, Václav Vydra starší jako Quijote a nechyběla devětadvacetiletá Božena Durasová v roli Dulciney a bodavé Dolores.

Těsně před prázdninami v roce 1914 připravili na Vinohradech operetu o čtyřech jednáních Mamzelle Nitouche od Florimonda Rongera Hervé na text Hen riho Meilhace a Ludovica Halévy, v režii Jana Zelenky. Premiéra se uskutečnila 23. července a hra se dočkala osmadvaceti repríz. V úloze Denisy de Flavigny, zvané Mamzelle Nitouche, účinkovala nejoblíbenější členka vinohradské operety Božena Durasová. Sbormistr a kapelník nastudování Anto nín Barták se již repríz nezúčastnil, protože po vyhlášení války musel na frontu. Situace se komplikovala. Při zahájení první válečné sezóny se ukázalo, že ansámbl prořídil povoláváním rezervních ročníků ze zálohy do vojenské služby.

Ani vypuknutí první světové války nepřerušilo milostný vztah Boženy Durasové a Štursy. V roce 1915 sloužil Jan Štursa v Jihlavě. Sem za budoucím manželem, oblečeným do vojenské uniformy a zarostlým mohutným plnovousem, pra videlně dojížděla.

Karel Hugo Hilar s citem nastudoval a 1. března 1916 uvedl vtípné dílko Ma da me Favart od krále francouzské operety Jeana Jacquese Offenbacha. Obsah líčí životní osudy historicky doložené osoby divadelního ředitele Favarta a jeho ženy – herečky. Situační zápletky poskytovaly hrdince možnost převztít se do skoro desítky rolí nejrůznějších charakterů, od mladého prostého děvčete až po starou shrbenou markýzu, vzpomínající na život při francouzském královském dveře za Ludvíka XIV. Proměnlivý ráz role spolu s četnými, mnohdy rychlými převleky přinášel její představitelce největší potíže. Přesto ji Božena Durasová zvládla s vynikajícím výsledkem. K velkému úspěchu dopomohl svým výkonem i Alexandr Třebovský v roli markýze de Pont-Sablé.

Libretista Leo Stein nabídl nové libreto, jenž napsal společně s Julíusem Wilhelmem, Oskaru Nedbalovi. Ten se dlouho nerozmýšlel a dal se do práce na operetě Vinobraní. Vinohradská premiéra se odehrála 17. dubna 1916 a následně se hrálo čtyřicet šest repríz. V roli Lely vystoupila opět Božena Durasová. Dobo vá fotografie ze zkoušky zachytila vedle již jmenovaného skladatele a herečky režiséra Karla Hašlera, kapelníka Karla Nedbala a další účinkující herečku Mimi Vilímovou, komičku Annu Zelenkovou, komika Karla Faltysa a Romana Tůmu. Líbivá hudba, prozrazující zkušeného mistra, a bouře potlesku nadšeného obecenstva provázely každé představení.

V roce 1916 jmenovali Jana Štursu profesorem Akademie výtvarných umění v Praze. Ve stejném roce, 14. června, se oženil. Nevěstou nebyl nikdo jiný než členka Městského divadla na Královských Vinohradech, o pět let mladší svého ženicha, Božena Durasová. Jedním ze svědků na jejich svatbě byl spisovatel Eduard Bass.

Na Vinohradech uvedli 4. ledna 1917 premiérové představení divadelní hry švédského spisovatele a dramatika Augusta Strindberga Tanec smrti v režii Karla Hugo Hilara. Hra se zařadila mezi díla expresionistického pojetí. Publikum zhlédlo vynikající herecký výkon Václava Vydry staršího po boku výborné partnerky Boženy Durasové, umělecky ztvárňující závislé ženství na hranici únosnosti. Redaktor Miroslav Rutte o představení napsal: „Hillarův symbolismus nabývá v této hře prudké smyslové konkrétnosti, jež umocňuje reálný děj v jakousi vizi zvrácené erotiky...“

Fraška se zpěvy, provozovaná v Čechách od 21. prosince 1834 pod titulem Fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka, od Josefa Kajetána Tyla měla vinohradskou premiéru 9. června 1917. Odvážné pojetí režiséra Františka Hlava tého a dvanáctá písnička Kde domov můj z celkového počtu jednadvaceti vložek, zhudebněných skladatelem Františkem Škroupem, chytla většinu obecenstva za srdce. Proto premiéra a všechny reprízy vyznívaly jako národní protirakouská demonstrace.

První světovou válku přečkali herci, kteří nemuseli narukovat a zůstali v angažmá Městského divadla na Královských Vinohradech, v poměrném klidu, ve většině případů hýčkání svým stálým publikem.

Roku 1919 došlo ke střetu zástupců zpěvohry vinohradského divadla s představitelům činohry Karlem Hugo Hilarem o prestižní umělecké i sociální otázky. Ve vedoucí roli tohoto odboje se ocitla Božena Durasová. Výsledkem byla nejprve stávka zpěvoherního souboru, potom rozluka činohry se zpěvohrou a posléze i odchod zpěvohry z divadla. Propast mezi oběma tábory byla nepřekonatelná a velká divadelní budova na Vinohradech, mohoucí dobře sloužit vedle činohry náročnému opernímu i operetnímu umění, uzavřela docela své brány zpěvohře. Městské divadlo na Královských Vinohradech se stalo výlučně

činoherním.

Členové zpěvohry doufali, ba byli pevně přesvědčeni, že se brzo vrátí zpět do kamenného stánku, který dost lehkovážně ztratili. V pyšné domýšlivosti velkomyslně odmítli v té době prázdnou budovu Pištěkova lidového divadla na Královských Vinohradech, tvořící roh Slezské a Kladské ulice. Z trucu se usídlili v naprosto nevyhovujícím sále Heinovky, který do té doby sloužil tanečním zábavám ne příliš vybrané společnosti.

Ve smolném období roku 1919 Boženu Durasovou zradil její neklamný ins tinkt převzatý od předků, který ji bezpečně vedl a spolehlivě orientoval v rozhodování při výběru neoptimálnějších cest na četných křížovatkách života.

V divadelní sezóně 1919/1920 působila s ostatními členy zpěvohry, kteří odešli z Městského divadla, v neúhledném divadle Heinovka. Vedle repertoáru hraného v předešlém působišti hráli českou operu Dráteník, napsanou Františkem Škroupem na libreto Josefa Krasomila Chmelenského, pod taktovkou Karla Ned bala s temperamentním a živelným Bohuslavem, familiárně zvaným Božou, Wronským v titulní roli. V čelné dámské úloze hrála Božena Durasová. Co představení v divadle Heinovka, to groteskní podívaná. Na jevišťaťku třikrát čtyři metry byli namačkáni sólisté a velký sbor. Početný orchestr rozložený na podlaze sálu, téměř na úrovni jeviště, zakrýval zčásti herce. Od dubna do června 1920, tedy v závěru divadelní sezóny, již nehráli. Pokladna zela prázdnotou, a tak sál uvolnili pro původní účely.

Budova Pištěkova lidového divadla se stala východiskem pro druhou a následné divadelní sezóny bývalých členů zpěvohry Městského divadla. Pod názvem Vinohradská zpěvohra začali vytvářet svěží divadelní útvar, který měl pomáhat žít lépe, žít veseleji. Do početného uměleckého souboru angažovali rovněž Boženu Durasovou. Její herecký talent, zjev, dokonale kultivovaný hlas, jakož i temperament s vkusným pojetím role ji udržovaly na vysoké umělecké úrovni. Těšila se velké popularitě u obecnstva. Svým uměním i hereckými zkušenostmi mohla klidně konkurovat kterékoliv zahraniční umělkyni. Poctivým přístupem k práci se zasloužila o věhlas Vinohradské zpěvohry, čemuž napomáhal i pečlivý výběru operet, nesoucích též zárodek úspěchu. Čas od času zpestřili repertoár operou a pokusili se o nastupující a návštěvníky lákající revue. Nelze opomenout ani ostatní složky jejich uměleckého úsilí.

Velký životní ořes zažila Božena Durasová 28. dubna 1925, kdy se ve svém ateliéru na Akademii výtvarných umění při pokusu o sebevraždu postřelil její manžel Jan Štursa. Se smrtí zápasil do 2. května, kdy podlehl. Pohřeb čelného představitele českého moderního sochařství se konal 5. května na Slavíně, na Vyšehradském hřbitově v Praze.

V roce 1926 převzala správu Vinohradské zpěvohry její dosavadní subreta Marie Křečková a angažmá ukončila jednačtyřicetiletá Božena Durasová, příznivci doposud nazývaná „Bolenka“. Nastoupila neodvolatelný, ale rozumný ústup ze slávy v plné síle a svěžesti. Opět se projevila obdivuhodná rodová vlastnost, klidná rozvaha, s níž za největších úspěchů i případných proher řešila své problémy. Snad nikdy nevzala roli, i kdyby byla sebelákavější, aniž by sebekriticky zvážila, co jí může ze svých, především hereckých prostředků poskytnout. Konec angažmá neznamenal definitivní konec umělecké činnosti. Později se vrátila. Vystupovala však na jevišti jen občasně, pohostinsky, ve hrách vyvolávajících v hledišti patřičné vzrušení.

Svým obdivovatelům a čtenářům se připomenula v období svého kulatého jubilea. Nevystoupila sice na prkna, které znamenají svět, ale od 7. ledna do 8. dubna 1945 uveřejnila v nedělních číslech Národní politiky své, pro čtenáře čtivé vzpomínky.

Výborná herečka Božena Durasová vděčně přijímala krásné role. Měla ráda obzvláště hry, v kterých se mohla smát, usmívat i vysmívat a dokázala divákovi něco říci a především ho potěšit. Na jeviště vystupovala převážně v rolích subrety v hudebních dramatických útvarech lehčího žánru, v nichž se střídalo mluvené slovo se zpěvem. Rovněž účinkovala v činohrách, kde zaznamenala několik pozoruhodných výkonů, a příležitostně v operách. Tato skutečnost potvrzuje, že měla dar všestranného divadelního talentu. Za svým manželem do uměleckého nebe odešla 14. prosince 1961.

Literatura:

Alexandr Buchner, Opera v Praze, Pan ton, Praha 1985

Karel Nedbal, Půl století s českou operou, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959

Ladislav Novák, Oskar Nedbal v mých vzpomínkách, Nakladatelství družstvo Máj akc. spol., Praha 1938

Luděk Pacák, Opereta – Dějiny pražských operetních divadel, Josef Dolejší, Praha 1946

Josef Teichman, Divadelní slovník, Orbis, Praha 1949

Miluše Zindelová – Jana Bednářová, Vinohradské listování, Paseka, Praha 1992

Československá vlastivěda, díl VIII, Umě ní, SFINX Bohumil Janda, Praha 1935

Dějiny českého divadla, Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1977

Malá encyklopedie hudby, Edition Suprafon, Praha 1983
Slánský obzor, Věstník muz. a liter. spolku Palacký ve Slaném, ročník XXIX (1921); L, LI, LII (1942 ÷)

OTAKAR ŠPECINGER

Eva Jurčinová

K neprávem zapomínaným literárním tvůrcům první poloviny 20. století řadíme také Evu Jurčinovou. Připomenutí tohoto kdysi zvučného pseudonymu v Slánském obzoru si zasluhuje i proto, že jeho nositelka pocházela ze Slánska. Jmenovala se Anna Navrátilová a spatřila světlo světa dne 20. dubna 1886 ve Studených Bělčicích.

Její matkou byla Marie rozená Horáková z Poličan na Kutnohorsku a otcem Richard Navrátil z Příbyslavi, cukrovarský technik, jehož působnost ve studeněveské surovarně se však hned v následujícím roce skončila. Byl jmenován ředitelem cukrovaru ve Vranovicích na jižní Moravě, kde se potom rodina, ke které přibyl ještě i syn, nadlouho usadila. Představovala tam zároveň i výrazné literárně-hudební centrum, podobně jako od roku 1905 ve Velké Bystřici u Olo mouce, když otec povýšil na ředitele cukrovarské rafinerie.

Anna Navrátilová navštěvovala obecnou školu ve Vranovicích a poté Vesnin vyšší dívčí ústav v Brně. Její rostoucí touhu po vědění podporoval především otec, což vedlo i k prvním literárním pokusům ještě mladé dívky.

Už od počátku nového století zajížděla Anna poměrně často do Prahy ke strýci Hugo Kaizlovi, známému vydavateli Radikálních listů. Tady poznala spisy F. X. Šaldy, které ji nevědně zaujaly. Napsala mu a posléze jej navštívila. Když roku 1911 otec Richard Navrátil zemřel a matka se s dětmi přestěhovala do Prahy, vztahy mezi významným kritikem a původní mladou ženou vyvrcholily. Šalda i Anna Navrátilová se vzájemně zamilovali a uvažovali o svatbě. Zásahem spisovatelky Růženy Svobodové, Šaldovy dávné přítelkyně, však bylo uskutečnění tohoto svazku v roce 1912 znemožněno – a zrazená Anna odejela na studia do Paříže.

Od těch dob se ustálilo její literární jméno Eva Jurčinová, s nímž se těsně před první světovou válkou vrátila do Prahy. Psala pak do řady časopisů, zejména Moderní revue, Květů, Lidových novin a různých ženských listů. Šaldovi se ostentativně vyhýbala a sblížila se naopak s dekadentním hnutím. Roku 1919 se provdala za soudce Karla Webera, s nímž do roku 1921 měla dcery Evu a Jitku. O pět let starší manžel však v roce 1929 zemřel. Předtím i potom však byl smíchovský byt Evy Jurčinové vyhledávaným pražským literárním salonem. Navštěvovali jej kupř. Viktor Dyk, Arne Novák, Jan Zrzavý, Zdenka Braunerová, Arnošt Procházka, Jiří Karásek, Albert Pražák a mnozí další, z cizích osobností pak zejména ruská básnička Marina Cvetajevová po své emigraci z roku 1922.

Literární činnost Evy Jurčinové se postupně rozvinula do značného rozsahu a bohatství. Psala básně, prózy, eseje i překlady – a věnovala se zejména životopisům velkých ženských osobností, anebo naopak postavení žen ve společnosti či jejich vnitřnímu životu. Drobnější práce jsou pochopitelně velmi rozptýleny, avšak vydala i několik samostatných publikací. „Návrat a jiné novely“ vyšly roku 1920 a „Povídky o lásce“ roku 1944. Na tyto menší prózy navázala romány „Jen srdce“ (1936) a „Dlouhá noc“ (1948). Básnické sbírky „Psyché mluví“ a „Milha nad růžemi“ se objevily v letech 1928 a 1933. Eseje, které se v podstatě staly těžištěm díla Evy Jurčinové, vyšly pod názvy „Poutníci věčných cest“ (1928), „Podobizny spisovatelek světové galerie“ (1929) a „Julius Zeyer“ (1941). Mimoto se objevovaly její práce v různých významných sbornících, jako životopisy Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské v knize „Královny, kněžny a velké ženy české“. Překladačská činnost se pak týkala hlavně ruské a francouzské literatury.

Z prací, které zůstaly v rukopise, uvedme román „Jitřní soumrak“, divadelní hru „Don Juan“ a autobiografické vzpomínky především na česká devadesátá léta 19. století a Moderní revue. Některé tyto věci chtěla ještě Eva Jurčinová po druhé světové válce vydat, avšak tehdejší kulturní politika o ně neprojevila žádný zájem. Spisovatelka také již neměla dostatek sil k překonávání rozmanitých překážek u nakladatelů. Zemřela proto jako téměř zcela zapomenutá ve věku 83 let dne 14. prosince 1969 v bubeněšské nemocnici v Praze a pohřbena byla v Kutné Hoře.

Spisovatelka Eva Jurčinová, vlastním jménem Anna Navrátilová, provdaná Weberová, rodnou Studeněves v dětství nepoznala. Z různých vyprávění je však známo, že v pozdějších letech Slánsko několikrát navštívila. Studeněveský cukrovar byl ovšem roku 1932 zrušen, avšak Jurčinovou lákala spíše kulturní tradice města Slaného a životy významných osobností, které odtud vzešly. V tomto směru věnovala pozornost i Velvarům, odkud pocházela spisovatelka Berta Mühlsteinová (1841–1877), Jurčinovou

považovaná za předobraz naší ženské emancipace. Ke zpracování jejího životopisu, ve kterém chtěla polemizovat s odsuzujícím názorem svého přítele Arne Nováka, se však už Eva Jurčinová nedostala. Přesto by neměla být na rodném Slánsku zapomenuta!

Literatura:

Fond Evy Jurčinové v Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech (8 kartonů, uspořádala Pavla Šťastná)

Janáček J., Zamyšlení nad osudovým

setkáním F. X. Šaldy s E. Jurčinovou, Liberec, 1986

Lifka B., Nade mnou zatrhel se tragický uzel, Liberec, 1977

Špecinger O., Berta Mühlsteinová,

Ústí nad Labem, 1984

Šťastná P., Eva Jurčinová, diplomová

práce pedag. fakulty Technické univerzity, Liberec, 1995

Rodinné informace (E. Lintymerová, M. Kaizlová, V. Truhlářová) – Literární encyklopedie.

JIRÍ KOVAŘÍK

Josef Berounský

1895 – 1942

Jméno plukovníka Josefa Berounského lze bezpochyby zařadit mezi významné osobnosti Slánska navzdory tomu, že v Slaném samém žil jen velmi krátce. V souvislosti s nedávno uplynulým půlstoletím ukončení 2. světové války si jistě i voják výjimečný a neprávem zapomenutý zaslouží „návrat“ do regionální historie.

Josef Berounský se narodil ve Slaném 31. srpna 1895, už v dětství však s rodiči odešel do Ruska, z něhož se vrátil až po skončení 1. světové války. V letech 1906–1914 navštěvoval ruské školy a absolvoval gymnázium v Sumy. Do roku 1916 absolvoval čtyři semestry práv v Charkově, studia však nedokončil, neboť v srpnu téhož roku se přihlásil do řad vznikajících čs. legií v Rusku. Jako dobrovolce v 2. střeleckém pluku Jiřího z Poděbrad prodělal výcvik, v bitvě u Zbo rova velel četě a prošel ústupovými boji legií s Němci u Velkých Hájů a Nikolo vodky. V červenci 1918 byl raněn, v srpnu povýšen na praporčíka a jmenován do funkce velitele čtyř a půlroty. Do února 1919 byl zraněn ještě dvakrát. Rus kou anabázi zakončil jako poručík a velitel roty.

V rodící se československé armádě Berounský zůstal, nejprve u pěšího pluku č. 2 v Opavě, pak u pluku č. 28 v Praze a nakonec u pluku č. 46 v Chomutově. Jako kapitán pěchoty byl roku 1922 přeložen do leteckých dílen v Chebu, kde absolvoval i letecký pozorovatelský kurs. V roce následujícím byl převelen v rámci letectva do Vajnor a roku 1924 se po absolvování výcviku stal polním pozorovacím letcem. Velel školní letce učiliště Cheb, v roce 1925 absolvoval pilotní kurs, získal kvalifikaci polní pilot a o rok později se stal stíhačem. Byl velitelem III/1. peruti leteckého pluku č. 1. Od roku 1929 absolvoval vyšší velitelské kursy, zčásti i ve Francii u 38. stíhacího pluku v Thionville.

Koncem 20. let se zdálo, že Berounského kariéra u jednotek definitivně skončila a že jej čekají jen vyšší funkce v Ministerstvu národní obrany. V roce 1933 byl však jmenován velitelem leteckého pluku č. 4 a zůstal jím až do období po Mnichovu. Do roku 1937, kdy byl naposledy v rámci čsl. armády před Mnichovem povýšen, dosáhl hodnosti plukovníka letectva. Před okupací se mohl pyšnit Čs. válečným křížem, Spojeneckou medailí, francouzským Croix de Guerre s pal mou, Řádem rumunské hvězdy důstojnického stupně a rytířským křížem francouzské Légion d'honneur. V době květnové a zářijové mobilizace roku 1938 velel stíhacímu pluku, který byl pověřen ostrahou vzdušného prostoru mimo jiné i v oblasti Kladna a Slaného. V případě válečného konfliktu měl určeno velitelské stanoviště na polním letišti Cvrčovice nedaleko Kladna.

Berounský patřil mezi první, kteří po 15. březnu 1939 odcházeli do sousedního Polska. V polských sběrných táborech patřil mezi hlavní organizátory čsl. letců, s nimiž odplul na lodi Chrobry do Francie. I tady s využitím svých bohatých známostí a kontaktů patřil mezi nejvýznamnější osobnosti vzniku čsl. armády ve Francii. Po okupaci Francie pokračovala Berounského bojová cesta do Anglie. Britské letectvo mu propůjčilo vysokou hodnost Group Captain. Stal se velitelem Czechoslovak Depot, tj. základny Čs. výcvikové a náhradní letecké jednotky v Cosfordu. Pak zastával kumulovanou funkci čs. styčného důstojníka při Velitelství bombardovacího letectva RAF a Velitelství 3. bombardovací skupiny. Teprve od

června 1941 byl v jedné z těchto dvou funkcí nahrazen G/Cpt. Kubi tou.

Generál a Airmarshall Janoušek hodnotil G/Cpt. Berounského takto: „Přímý, poctivý, rozšafný, neohrožený, velmi dobrý vliv na podřízené. Má velkou zásluhu o dobrou morálku všech letců“. Pamětníci se shodovali, že Berounský býval dobrým pilotem, jako stíhač v době Mnichova zvládl i Avii B-534, v Anglii mu však už táhlo na padesátku a věk i nemožnost aktivně létat pocíťoval jako handicap. Praxe RAF naštěstí nařizovala určitý počet hodin nalétat i pro štábní důstojníky. Berounský je odmítal odlétat v bezpečí. Dne 11. – 12. 2. 1941 se jako přední stíhač Wellingtonu KX-W v posádce legendárního S/Ldr. Pickarda, DFC, účastnil náletu na Brémy. „Wellington nebyl klimatizován. Po návratu byl ale Berounský ve formě jako kdysi. Nálet mu dodal zdravé sebevědomí a postavil jej na nohy – před válkou Berounský nejenže jako džentlas jednal, on jím skutečně byl...“, vzpomínal jeden z pamětníků. Berounského velitelské schopnosti pak ocenili Britové propůjčením Commander of British Empire (CBE), jednoho z nejvyšších britských velitelských vyznamenání.

V polovině roku 1941 byl Josef Berounský vyslán v rámci čsl. vojenské mise do SSSR. V Moskvě měl jednat mj. o přeložení čsl. letců, na východě naprosto nevyužitých, do Velké Británie. V prosinci 1941 v Anglii zemřela jeho žena a Berounský žádal o přeložení zpět tím spíše, že na britských ostrovech zůstaly jeho dvě děti. S uvolněnými čsl. letci se nalodil v dubnu 1942 v Murmansk na britský křižník Edinburgh. Podle zcela nedávných svědectví vezl do Anglie i mimořádně závažná hodnocení čsl. zpravodajských důstojníků, týkající se osob plukovníka Svobody, K. Gottwalda a dalších členů tzv. moskevského odboje.

Edinburgh, přepravující mj. i náklad sovětského zlata jako platbu za vojenské dodávky Spojenců, byl nedlouho po vyplutí na otevřeném moři torpedován ponorkou U 456. Výstřel zasáhl a odtrhl zád, kde byla i kabina, v níž Berounský právě odpočíval. Poslední záznam na vojenské osobní kartě Group Captaina Josefa Berounského, CBE, je výmluvný a neobvyklý: „Zabit torpédem 30. 4. 1942“. Podle záznamů Royal Navy se tak stalo v 15.10 hodin. Křižník Edinburgh byl potopen po dalším torpedovém útoku za asistence torpedoborců Kriegsmarine. Josef Berounský byl po válce věstníkem MNO č. 101 z 26. 10. 1946 povýšen in memoriam do hodnosti brigádního generála.

Literatura:

Vojenský historický ústav, Vojenský archiv Praha, osobní spisy J. Berounského.

Fajtl F., Vzpomínky na padlé kamarády. Mladá fronta, Praha 1980.

Loucký F., Mnozí nedoletěli. Naše vojsko, Praha 1989.

Pajer M., Křídla míří nad Německo. Svět křídel, Praha 1994.

Týž, Ve stínu slávy. Svět křídel, Praha 1993

KRONIKA

Z KRONIKY KRÁLOVSKÉHO MĚSTA SLANÉHO ZA ROK 1992

„Proč v době, kdy nás neohrožuje ani do našich věcí nezasahuje žádná cizí moc a my máme – jako stát i jako občané – svůj osud poprvé po staletích skutečně ve vlastních rukách, máme tak málo důvodů k radostné spokojenosti? Příčiny tkví ve faktu, že nás historie postavila před zcela nevídaný úkol: Znovu nalézt sebe samé.“ (Výňatek z novoročního projevu prezidenta republiky Václava Havla.)

Námětem tohoto novoročního projevu prezidenta bylo napětí mezi představiteli Čechů a Slováků, kdy se ve státoprávních jednáních již rýsovala myšlenka možnosti rozpadu federace.

V říjnu na jihlavské schůzce ODS a HZDS byl potvrzen rozpad státu. V listopadu byl připraven vládní návrh české ústavy a federální shromáždění schválilo zákon o zániku federace.

Všechny tyto životně důležité události a přeměny se pochopitelně odrazily také v životě našeho města.

25. března schválilo městské zastupitelstvo „Prohlášení o znovuzřízení slánského okresu“, které bylo předem schváleno všemi obcemi slánského regionu.

Prohlášení

„Městský úřad královského města Slaného vyslovuje tímto vůli občanů našeho města tak, aby byla jednoznačně vyjádřena jejich svobodně zvolenými zástupci dne 25. března 1992. Plně podporuje veškeré snahy o znovuzřízení slánského okresu se sídlem v královském městě Slaný a bez výhrad souhlasí se

stanoviskem těch, kteří po této administrativní úpravě volají.“

Uvádějí se důvody historické, ekonomické, komunikační a finanční. „Město Slaný je na tento krok připraveno,“ končí prohlášení.

Městské zastupitelstvo schválilo obecně závaznou vyhlášku o městské policii královského města Slaný. Příznivé hospodaření města vytváří podmínky pro splnění úkolů, o nichž hovořil starosta města pro Kladenské noviny: „Za nejvýznamnější považují postupnou renovaci školních budov ve Slaném a to, že došlo k zásadnímu průlomu ve výstavbě autobusového nádraží, která spěje k závěru. Jedna věc je, co bychom chtěli zvládnout, a druhá, nač budeme mít peníze. Za nejdůležitější považují pokračovat v renovaci škol a v dostavbě obchodní akademie, aby přibýlo studentů, kteří přece jen vtiskují městu charakteristickou atmosféru.“

Budoucím generacím

1. května 1992 byl do koule věže rekonstruované budovy bývalého okresního domu v Slaném uložen pamětní spis, z jehož obsahu se naši potomci – možná za staletí – dozvědí, jak naše město v roce 1992 vypadalo, jak se v něm žilo a co se změnilo. Pamětní spis je uložen v kovovém válci o rozměrech 320 mm krát 85 mm.

Text pamětního spisu:

V roce 1992 vzpomíná celý kulturní svět 400. výročí narození Učitele národů Jana Amose Komenského. V tomto roce vrátilo se naše město k historickému označení Královské město Slaný.

Je 1. květen 1992.

Tato schránka vyrobená panem Vojtěchem Frycem svým obsahem vypovídá ve zkratce, jak vypadalo Naše město, jak žilo, našim potomkům – snad za sto, možná za dvě stě let.

Budova, v jejíž kopuli byla schránka uložena, byla dříve sídlem okresního hejtmanství, okresního národního výboru i internátu středního odborného učiliště zemědělského. Po rekonstrukci bude v ní sídlo Městského úřadu Slaný a možná i okresního úřadu. Vždyť všichni obyvatelé města si přejí, aby se Slaný stalo opět městem okresním. První kroky k tomu již byly učiněny.

Ve městě jsou skoro všechny předpoklady: Je tu okrskový poštovní úřad, banka, spořitelna, pojišťovna, geodézie, finanční úřad, pracovní úřad, notářství a registrační středisko kuponové privatizace.

Součástí města je sedm dříve samostatných obcí: Blahotice, Dolín, Kvíc, Neto vice, Otruby, Studeněves a Trpoměchy. Tato aglomerace má 15 629 obyvatel, kteří žijí v 1 747 domech (z toho 242 domy jsou v přičleněných obcích).

Ve městě je dislokován také vojenský útvar – 1. tanková divize generála Helio dora Píky.

V současné době převratných politických a ekonomických přeměn, v předvolební době – v červnu se budou konat volby do zákonodárných sborů – v době, kdy po 40 letém totalitním komunistickém režimu všichni se učíme demokracii, řídí a spravuje naše město 30 členů městského zastupitelstva a deset členů městské rady v čele se starostou p. Pravoslavem Vebrem, místostarostou p. Ing. Lubo mí rem Leopoldem a tajemníkem p. Ing. Jaromírem Chloubou.

Ve výstavbě je 24 třídní základní škola, autobusové nádraží a telekomunikační budova. Provádějí se rozsáhlé úpravy bývalého františkánského kláštera na kulturní středisko.

Nemocnice s poliklinikou dostala diagnostický ultrazvukový přístroj, zakoupený z příspěvků Městského úřadu Slaný, podniků, družstev i jednotlivců. – Obchod a služby jsou úplně odstátněny. V městě je 85 samostatných obchodníků a 38 živnostníků. Obchody a provozovny v rámci tak zvané malé privatizace byly jednak vráceny bývalým majitelům, jednak je získali zájemci dražbou. Obchody jsou velmi dobře zásobeny potravinami a průmyslovými výrobky domácí výroby i z dovozu. Ceny se ovšem značně zvýšily jako součást a důsledek prováděné ekonomické celostátní reformy.

Uvádíme některé ceny (průměrné):

1 kg cukru 14 Kčs – 1 kg chleba 7,90 Kčs – 1 kg mouky 7 Kčs – 1 kg vepřového masa 45 až 80 Kčs – 1 kg másla 80 Kčs – 1 litr mléka 7 Kčs – 1 litr piva 5 až 9 Kčs – 1 kus vajec 1,50 Kčs – 1 litr benzínu 16 Kčs – 1 kWh elektřiny 1,70 Kčs – 1 kubický metr zemního plynu 2,80 Kčs – jízdné do Prahy vlakem 12 Kčs, autobusem 17 Kčs – nájemné za dvoupokojový byt (čisté nájemné) 150 Kčs měsíčně.

Došlo ke změnám v průmyslových podnicích – ČKD, státní podnik, vytvořil společný podnik na výrobu ocelových konstrukcí s rakouskou firmou Voest-Alpina M.C.E z Lince. Bateria, státní podnik, založila podnik Ralston/Bateria se zahraniční majetkovou účastí firmy Ralston Purina Overseas Battery z USA. Prádelna Benar se změnila na Rico a nástupcem Agrostavu se stala akciová společnost s r. o. Eltran.

Budování velkodolu Slaný bylo z finančních důvodů zastaveno. Po dohodě s americkou firmou Cengaz snad by se tu mohl těžít zemní plyn. To by prospělo městu jak ekonomicky a energeticky, ale hlavně ekologicky, protože podle současného měření stavu znečištění ovzduší je na tom Slaný hůře než Kladno.

Ve Slaném je 9 mateřských škol, 3 základní školy, zvláštní škola, gymnázium V. Beneše Třebízského, obchodní akademie dr. Edvarda Beneše, střední odborné učiliště zemědělské a strojní a základní umělecká škola.

Organizaci kulturního života ve městě po zrušení Závodního klubu Slaný převzala programová rada městského úřadu. Ve městě je divadlo, vlastivědné muzeum (založené 1885), městská knihovna (založená 1897), lidová hvězdárna, městské kino, letní scéna Na hájích, Klub Dividýlka, Dům dětí a mládeže, modelářské středisko, Kruh přátel hudby.

Významnější kulturní soubory: Lužecké kvarteto, ochotnické divadelní soubory Slánská scéna, Dětská scéna a divadlo malých forem Dividýlko, městská dechová hudba Dvořačka.

Vydáván je regionální měsíčník Slánský región.

Obnovena byla tělocvičná jednota Sokol, Junák, Svaz českých turistů, aero klub, autoklub. Sportovní činnost vykonává také vojenská tělovýchovná jednota.

Do pouzdra je vloženo:

Časopisy Slánský región a Kladenské noviny, platné kovové mince, plaketa ke 100. výročí založení muzea, znak král. města Slaného, pohled na tuto rekonstruovanou budovu.

Zápis pamětního spisu připravili: Jaroslav Šrajfer, kronikář města, Božena Frančková, ředitelka muzea, a za občany Slaného odsouhlasil Pravoslav Vebr, starosta města.

Tento zápis doplňuji některými podrobnostmi.

Bývalý františkánský klášter byl vrácen řeholnímu řádu. Měsíčník Slánský región vydal zvláštní číslo „Zpráva o stavu životního prostředí ve Slaném a na Slánsku“. 23. října oslavila obchodní akademie stoleté trvání obchodního školství v Slaném. Nejstarším účastníkem oslav byl pan Josef Hamouz z Pozdně (81 let) a nejbližším pan Ing. František Schybal, který učil na škole do roku 1948, kdy odjel na stáž do Salzburku, odkud se již nevrátil a dnes žije v Torontu.

Valná hromada Sokola konstatovala, že slánská sokolová se dokázali přizpůsobit nové době a novým směrům v tělovýchově. Došlo ke sloučení dvou sportovních organizací pod názvem SK Slaný VTJ. Dům dětí a mládeže rozvíjí bohatou činnost pod vábívným názvem Ostrov splněných dětských přání.

Z kulturního života, který chronologicky zachycuje Slánský región, zaznamenávám: 31. března pietní akt u hrobu prof. V. V. Štecha. V ten den byla založena „Nadace V. V. Štecha“, jejímž posláním je podílet se na rozvoji vlastivědné práce města a jeho okolí. Předsedou nadace byl zvolen Pravoslav Vebr. 11. září vyslechli jsme vyprávění pana Standy Berkovce o výstupu na nejvyšší horu afrického pohoří Atlas. Městská dechová hudba byla na zájezdu v Lucemburku. 12. září v rámci akce Ave Maria, mariánská hudba a zpěv, promluvil v kostele františkánského kláštera svěřící biskup pražský mns Fr. Radkovský. Týž den byly zdarma zpřístupněny všechny historické památky u příležitosti vyhlášení Celosvětového dne historických památek. V listopadu se konaly tradiční jazzové dny. 26. 11. vzpomínkový večer na dr. Václava Smetáčka nad knihou Míly Smetáčkové (za osobní účasti) Život s taktovkou.

Vlastivědné muzeum uspořádalo 13 výstav. Expozice muzea a výstavy navštívilo 11 007 osob. Spolu s Kruhem přátel hudby bylo provedeno 11 koncertů. Městská knihovna půjčila 2 342 čtenářům 89 168 knih. Vzpomínkový večer na slánského rodáka, historika umění Václava Formánka. Slánská mlékárna se stala společností s r. o. Slamile. Strojní a traktorová stanice není sama schopna vyrovnat nároky 289 osob v částce 34,5 milionu Kč. Díky hotelu Atlas navštěvují naše město cizinci z celého světa prostřednictvím ČSA.

Závěrem smutná zpráva. Dva autobusy soukromé cestovní kanceláře Vitatour směřovaly do Turecka. V Bulharsku jeden havaroval. Mrtvý řidič kamionu, který havárii zavinil, a z autobusu dva mrtví a 25 zraněných turistů.

Z KRONIKY KRÁLOVSKÉHO MĚSTA SLANÉHO ZA ROK 1994

Město Slaný, v němž žije 15 630 obyvatel, řídí po komunálních volbách 25členné městské zastupitelstvo. To zvolilo na ustavujícím zasedání do funkce starosty města pana Ladislava Čepeláka (nar. 1936) a za jeho zástupce pana Karla Ležáka (nar. 1928). Průměrný věk členů zastupitelstva je 45,5 roku. Ta jmenováním městského úřadu se stal pan Ing. Petr Kolačovský.

A co se podařilo a nepodařilo?

Pro zlepšení komunikace vedení města s občany vyšlo pět čísel bulletinu Slánská radnice, který měl nahradit zaniklý Slánský región, nepodařilo se další vydávání. Nepodařilo se znovuvytvoření slánského okresu, což však nebylo v moci městských orgánů.

Podařilo se však opravit mnoho chátrajících domů, rozšířit podnikatelskou a obchodní síť a včasnou plynofikací udržet přijatelnou ekologickou situaci ve městě. Zřízena byla městská policie, rozkopené

náměstí a ulice se navracely do původního stavu. V novém hávu se zaskvěla Velvarská brána, bylo započato s výstavbou penzionu pro důchodce.

Velvarská brána, jedna z nejvýznamnějších památek města, je cenným pozůstatkem středověkého opevnění a její kvalitně provedená oprava ji zachovává ve své historické jedinečnosti pro budoucí generace. Dokončena byla přístavba obchodní akademie.

V roce 1993 byla zahájena rekonstrukce historické fasády budovy v Šultysově ulici 518 – budova bývalé Okresní hospodářské záložny, která byla prohlášena národní kulturní památkou. Byla provedena obnova sgrafitové výzdoby a restaurovány fresky podle předloh Mikoláše Alše. Postava ženy, nesoucí včelí úl, byla zcela zničena a byla obnovena podle Alšovy předlohy zapůjčené Vlasti vědným muzeem v Slaném. Obnova fasády stála 3,2 mil. korun.

Byly zahájeny oslavy 700. výročí trvání královského města, které připadá na příští rok. 28. září byl v divadle zahajovací koncert oslav, který byl současně festivalovým koncertem v rámci Národního festivalu neprofesionálních komorních a symfonických těles 1994. Spoluúčinkovalo také Lužecké kvarteto, které letos oslaví 30 let trvání. Mezi četnými hosty byli zástupci ministerstva kultury ČR, ředitel Informačního a poradenského střediska pro místní kulturu Praha, členové Akademie múzických umění, předseda a tajemnice Asociace neprofesionálních hudebních těles z Frýdku-Místku a další. Pořad natáčel český rozhlas. Městský úřad dal v kremnické mincovně razit bronzové a stříbrné plakety, které vytvořil akad. sochař Frant. David. Cena plaket je 200 Kč a 1000 Kč. Česká pošta vydala šestikorunovou známku s motivem Slaného. Městský úřad vydal také publikaci Kniha o Slaném, která spolu s publikací Slaný, město tradic a současnosti z roku 1984 tvoří nerozlučnou dvojici. V rámci oslav 700. výročí bylo dohodnuto obnovit vydávání Slánského obzoru jako ročenky Společnosti pro ochranu kulturního dědictví a Vlastivědného muzea ve Slaném.

K témuž výročí vydalo nakladatelství Felt ve Mšeci publikaci Poklady našeho kraje, výbor nejhezčích pověstí a legend ze slánského kraje. Z připravovaného cyklu přednášek vyslechli jsme první PhDr. Václava Mouchy, Pravěk Slaného.

Z kulturního života připomeňme si v lednu mši v kostele sv. Gotharda, celebrou pražským arcibiskupem, msn. Mil. Vlčkem ke 110. výročí úmrtí spisovatele V. Beneše Třebízského. V březnu objevil se před Dividýlkem Kostel na kolečkách, v němž se konaly bohoslužby, prodávaly knihy a bylo možno poslechnout moderní hudbu křesťanských skupin.

V dubnu u příležitosti výstavy Monumenta rediviva konalo se v muzeu kolokvium restaurátorů, památkářů a historiků umění. První červnovou neděli zúčastnili jsme se oblastního kola soutěže dechových hudeb Polka Fest 94, v níž se Dechová hudba král. města Slaného umístila na druhém místě pod taktovkou hudebního skladatele V. Votavy.

14. září koncert z díla Ant. Dvořáka jako součást IV. ročníku Hudebního podzimu – A. Dvořák a náš kraj. 28. října slavnostní přísaha nováčků na Masa rykově náměstí za účasti prezidenta republiky V. Havla a ministra obrany ČR V. Holáně. Při té příležitosti byl předán 41. raketové brigádě prapor král. města Slaný starostou města. 26. listopadu v galerii muzea uskutečnilo se vzpomínkové odpoledne Hany Benešové, která zemřela 2. prosince 1974 a je čestnou občankou Slaného.

Vlastivědné muzeum připravilo hodnotné výstavy z díla Ferdinanda Velce, Zory Dvořákové (barevné plastiky), Václava Fialy (kresby z Novostražceka) i sochaře Václava Nejtky, který vytvořil pro Slaný řadu plastik, mimo jiné pomníky B. Smetany a Ant. Dvořáka a sochu Spořivosti, která byla po 36 letech znovu umístěna v květnu na budovu spořitelny. Spolu s Kruhem přátel hudby bylo provedeno 12 koncertů.

Zdálo se, že restituční nároky dotknou se také národopisného muzea v Tře bizi. Vše však dobře dopadlo a za pronájem se bude platit jen symbolické nájemné.

Dividýlko jako autorské divadlo mělo premiéru dramatizace povídek E. Kische Židovský poker, zúčastnilo se mezinárodního festivalu v Belgii a hostilo divadelní soubor Le Studio de Monaco s hrou F. G. Lorcy, Dům dony Bernardy.

Také slánské děti se naučily chodit do divadla. Dětská scéna pro ně připravila 17 představení, která shlédlo 2 742 převážně dětských diváků. Městská knihovna má v knižním fondu 72 822 svazky a 2 371 čtenářů uskutečnilo 91 297 výpůjček.

Organizace školství nedoznala změn. Základní školy a zvláštní školu navštěvovalo 1 797 žáků, z nichž 13 procent odešlo na střední školy. 8. mateřská škola za divadlem uspořádala výstavu výtvarných prací dětí mateřských škol (i mimo Slaný) na téma Slaný – město, kde jsem doma. Studenti gymnázia se zúčastnili 5. ročníku olympijských her pro mládež v Itálii a společného sportovního klání s žáky gymnázia v Pegnitzu v SRN. Obchodní akademie zahájila dvouletý pomaturitní studijní obor cestovního ruchu. Střední odborné učiliště strojírenské zavedlo další učební obory – truhlář pro výrobu nábytku, instalatér a technik opravář pro silniční motorová vozidla.

Na rehabilitačním oddělení nemocnice začal uzdravovat laser.

Na počest 100. výročí založení nejstarší továrny velocipedů a motocyklů Orion firmy Vilém Michl byl odstartován 25. června závod historických vozidel do vrchu Knovíz – Olšany.

PALABA, tak se nazývala továrna elektrických článků, oslavila 75 let od založení. ČKD je privatizovanou akciovou společností s podílem ve společném podniku Voest – Alpine, ocelové konstrukce s. s r. o. Slaný. Na pozemcích získaných od ČKD roste strojírenský závod rakouské firmy F. X. Meiller, která vyrábí nástavby na nákladní automobily a vyváží je do Mnichova. EKOFUKT s. s r. o. má 350 ha sadů a kromě velkoobchodu ovocem a zeleninou (i z dovozu) vyrábí müsli tyčinky TWIGGY s produkcí jeden a půl milionu kusů pro tuzemsko i export. Do firmy TRANSTECHNIK s. s r. o. vstoupil nový společník MDF, největší světový výrobce transportní a manipulační techniky. TEMPO v Ouhlově ulici je velkoobchod, kde dostanete všechno, od toaletního papíru přes drogistické zboží až k žárovkám. Universal banka a. s. Ústí nad Labem otevřela pobočku v Kynského ulici. LINET s. s r. o. v Želevčicích vyrábí zařízení pro nemocnice, ústavy soc. péče i privátní praxi. Výroba 200 druhů je určena převážně pro vývoz.

Mnoho podrobnějších informací o dění ve městě najdou zájemci v časopise Slánské listy.

Jaroslav Šrajgr

SEZNAM STAROSTŮ
A ZÁSTUPCŮ STAROSTŮ
OBECNÍCH ÚRADŮ
OKRESU KLADNO
k datu 31. 12. 1994

Obec PSC	starosta, starostka	zástupce
1. Kladno 272 00	Ing. Petr Bendl nar. 24. 1. 1966 Kladno, Poděbradova 909 tel. byt 0312/76516 uvol. starosta tel. MěÚ 0312/2663, 3848	Slavomír Cirnfus nar. 29. 1. 1946 Kladno, ČSA 3133 tel. byt 0312/76325 zam. MěÚ Kladno tel. 0312/2087, 2663, 897126 Václav Příbyl nar. 26. 12. 1961 Kladno, Bulharská 2209 tel. byt 0312/81346 zam. MěÚ Kladno tel. 0312/2883, 2663, 897116 Mgr. Jan Trnka nar. 9. 2. 1931 Kladno, Vítězná 2991 tel. byt 0312/782488 zam. MěÚ Kladno tel. 0312/76730, 897130
2. Beřovice 273 71	Ing. Jana Ruprichová CSc. nar. 5. 4. 1960 Beřovice 76 zam. Poz. fond Slaný tel. zam. 0314/522580 tel. OÚ 0314/591222	Jiří Hradecký nar. 24. 10. 1957 Beřovice 107 zam. Hösl Komfort Beřovice tel. zam. 0314/591112
3. Běleč 273 63	Miroslav Bureš nar. 14. 7. 1945	Karel Šnobl nar. 6. 1. 1947

	Běleč 55
tel. byt 0312/94151
zam. ČSA Praha
tel. zam. 02/3344401
tel. OÚ 0312/94151	Běleč 72
tel. byt 0312/94251
zam. soukr. podnikatel
4. Běloky
273 63	František Horák
nar. 20. 1. 1941
Běloky 48
tel. byt 0312/92435
soukr. podnikatel
tel. zam. 02/2813448
tel. OÚ 0312/92422	Ing. Jaroslav Poláček
nar. 7. 6. 1964
Běloky čp. 1
zam.: technik Instalace Praha
tel. 02/2314191
5. Bilichov
273 74	Ing. Josef Kučera
nar. 4. 11. 1941
Bilichov 66
zam. ZD Hořešovice
tel. 0314/9518	Josef Lenoč
nar. 30. 1. 1952
Bilichov 35
tel. byt 0314/9545
zam. Lesy Mělník
tel. 0314/9545
6. Blevice
273 28	Marie Strnadlová
nar. 12. 8. 1935
Blevice 114
důchodce
tel. OÚ 0314/93265	Eva Roulichová
nar. 23. 1. 1948
Blevice 64
zam. Balstar Slaný
tel. zam. 0314/7481
7. Brandýsek
273 41	Ing. Helena Chloubová
nar. 18. 1. 1951
Brandýsek – Olšany 21
tel. byt 0312/92762
zam. uvol. starosta
tel. OÚ 0312/92701, 92815
693701	Václav Janda
nar. 13. 12. 1934
Brandýsek 194
důchodce
8. Braškov
273 51	František Haas
nar. 13. 3. 1934
Braškov čp. 106
tel. byt 0312/98604
zam. podnikatel
tel. zam. 0312/83783
tel. OÚ 0312/98527	Jaroslav Veselý
nar. 11. 10. 1947
Braškov čp. 272
tel. byt 0312/98675
zam. technik SPT Telecom
tel. zam. 0312/82250
9. Bratronice
273 63	Vladimír Štěrba
nar. 26. 7. 1964
Bratronice 209
tel. byt 0312/94105
zam. soukr. podnikatel
tel. zam. 0311/25783
tel. OÚ 0312/94128	PhDr. Radoslav Müller
nar. 16. 7. 1931
Bratronice 85
tel. byt 94137
důchodce
10. Buštěhrad
273 43	Petr Dütsch
nar. 12. 8. 1944
Buštěhrad, Bezručova 445
zam. uvol. starosta
tel. OÚ 0312/92457, 92301	MUDr. Karel Jeřábek
nar. 24. 2. 1942
Buštěhrad, Hřebečská 677
lékař
tel. zam. 0312/92677
11. Cvrčovice
273 41	Božena Muselová
nar. 2. 4. 1949	Petr Nosek
nar. 29. 6. 1942

	Cvrčovice, Družstevní 101
zam. ZD Slatina
tel. zam. 0314/93202
tel. OÚ 0312/92704
693704	Cvrčovice, Hutnická 191
zam. POLDI Kladno
tel. zam. 0312/803/2643
12. Černuc
273 23	Marie Králová
nar. 16. 3. 1946
Miletice 54
zam. uvol. starostka
tel. OÚ 0205/91048	Ing. Karel Fábera
nar. 8. 6. 1954
Černuc 69
tel. byt 0205/91367
zam. soukr. zem.
Zdeněk Kostka
nar. 11. 6. 1957
Doksy, Hornická 300
zam. Stř. energ. a. s.
tel. zam. 0312/85943
13. Doksy
273 64	Jiří Junek
nar. 30. 11. 1957
Doksy, V. Melena 5
tel. byt 0312/7422
uvol. starosta
tel. OÚ 0312/7421	
14. Dolany
273 51	Josef Votava
nar. 8. 1. 1951
Dolany 73
tel. byt 88717
zam. TS Kladno
tel. zam. 76454
tel. OÚ –	Ing. Rostislav Tůma
Dolany 45
15. Drnek
273 77	Zdeněk Levý
nar. 18. 4. 1951
Drnek 75
tel. byt 0314/9239
zam. polit. pracovník OV KSČM
tel. zam. 0314/2239	Černá Marcela
nar. 16. 11. 1950
Drnek 1
zam. Okresní správa pošt
tel. 93260
16. Družec
273 62	Josef Zábranský dip. tech.
nar. 12. 5. 1921
Družec, V Zátíši 251
tel. byt 0312/7057
důchodce
tel. OÚ 0312/7027	Jan Brůna
nar. 26. 4. 1932
Družec, Hlavní 256
důchodce
17. Dřetovice
273 42	Tomáš Staněk
nar. 5. 1. 1968
Dřetovice 160
tel. OÚ 0312/92741	Jaroslava Hanzlová
nar. 30. 10. 1935
Dřetovice 111
tel. byt 0312/92741
důchodce
18. Dřínov
273 71	Antonín Hostounský
nar. 14. 8. 1941
Dřínov 112
zam. ZD Hořešovice
tel. zam. 0314/9517
tel. OÚ 0314/91118	Vlastimil Ouřada
nar. 4. 8. 1936
Dřínov 75
ČKD Slaný
tel. zam. 0314/2414 l. 353
19. Hobšovice
273 21	František Zoff
nar. 15. 2. 1937
Hobšovice 7
důchodce
tel. OÚ 0314/91229	Jitka Jeřábková

20. Horní Bezděkov
273 51	Věra Kostečková
nar. 8. 7. 1948
Horní Bezděkov 117
tel. byt 0312/98357
soukr. podnikatelka
penzion Monika
tel. zam. 0312/98357
tel. OÚ 0312/98485	Marie Salačová
nar. 19. 10. 1945
Horní Bezděkov 93
zam. Nemocnice Kladno
tel. zam. 0312/2273
21. Hořešovice
273 74	Josef Trnobranský
nar. 22. 1. 1943
Hořešovice 86
tel. byt 0314/9544
zam. ZD Hořešovice
tel. zam. 0314/9517, 9518
tel. OÚ 0314/9531	Jana Perlíková
nar. 1. 2. 1964
Hořešovice 91
tel. byt 0314/9531
zam. SD Hořešovice
tel. zam. 0314/9520
22. Hořešovičky
273 74	Ing. Jiří Snop
nar. 5. 9. 1958
Hořešovičky 10
tel. byt 0314/9585
zam. soukr. zemědělec
tel. 0314/9542	Miloslav Tůma
nar. 6. 10. 1936
Hořešovice 6
zam. soukr. zemědělec
23. Hospozín
273 22	Petr Srb
nar. 20. 4. 1933
Hospozín čp. 9
tel. byt 0205/91 986
zam. soukr. podnikatel
tel. zam. 0205/91 986
tel. OÚ 0205/91993	Jan Dědina
nar. 29. 2. 1956
Hospozín čp. 132
zam. ČKD a. s. Slaný
tel. zam. 0314/2414-9 l. 465
24. Hostouň
273 53	Jiří Tomášek
nar. 23. 7. 1951
Hostouň, Hájecká ul. 192
zam. Chladicí věže
záv. Hostouň
tel. zam. 0312/98322
tel. OÚ 0312/98731	Antonín Jiras
nar. 17. 6. 1947
Hostouň čp. 354
zam. skladník IPT Praha
sklad Hostouň
tel. zam. 0312/98758
25. Hradečno
273 04	Ladislav Pokorný
nar. 3. 7. 1940
Hradečno 39
tel. byt 0312/93625
zam. soukr. podnikatel
tel. OÚ 0312/93625	Jaroslav Kemr
nar. 6. 4. 1942
Hradečno – Nová Ves
zam. soukr. zem.
tel. 0312/93627
26. Hrdlív
273 06	Miroslav Douša
nar. 28. 7. 1931
Hrdlív 127
tel. byt 0314/2392
důchodce
tel. OÚ 0314/2392	PhDr. Gustav Suchan
nar. 13. 2. 1928
Hrdlív 116
důchodce
tel. byt 0314/2327
27. Hřebeč
273 43	Jaroslav Hanzák
nar. 13. 4. 1929
Hřebeč, Zahradní 295
tel. byt 0312/88883	Jaromír Mareš
nar. 28. 1. 1949
Hřebeč, Ke hřišti 410
tel. byt 0312/86834

	důchodce
tel. OÚ 0312/85784	zam. obchodník
tel. zam. 0312/85803
28. Chržín
273 24	Jiří Horák
nar. 7. 5. 1940
tel. byt 0205/91261
zam. Průmstav Praha
střed. Kralupy
tel. zam. 0205/27301
tel. OÚ 0205/91008	Ing. Helena Malečková
nar. 10. 10. 1952
Chržín 66
zam. COMAX s. r. o.
Velvary
tel. zam. 0205/91222-5
29. Jarpice
273 72	Václav Urban
nar. 22. 9. 1944
Jarpice 51
tel. byt 0314/91158
zam. Potis Hospozín
tel. zam. 0205/91987
tel. OÚ 0314/91190	Vladimír Havlíček
nar. 22. 12. 1940
Jarpice 29
zam. ČKD Slaný
30. Jedomělice
273 78	Václav Čepička
nar. 30. 3. 1949
Jedomělice 66
tel. byt 0314/9213
zam. Elmont Slaný
tel. zam. 0314/2473
tel. OÚ 0314/9213	Jaromír Hertl
nar. 25. 8. 1945
Jedomělice 29
tel. byt 0314/9241
zam. Důl Kladno
tel. zam. 0312/807 1. 2285
31. Jemníky
274 01	Ladislav Kučera
nar. 30. 9. 1947
Jemníky 92
tel. byt 0314/7772
zam. Ekofrukt Slaný
tel. OÚ 0314/7772	Věroslava Landová
nar. 24. 5. 1948
Jemníky 39
zam. Transtechnik Slaný
tel. 0314/2046-8
32. Kačice
273 04	Zdeněk Šmíd
nar. 30. 1. 1942
Kačice 79
tel. byt 0312/93646
MěÚ Stochov odbor výst.
tel. zam. 0312/931222
tel. OÚ 0312/93623	Vladimír Kadlus
nar. 20. 8. 1931
Kačice 324
tel. byt 0312/931576
důchodce
33. Kamenný Most
273 26	Vladimír Vorel
nar. 20. 8. 1934
Kam. Most 106
důchodce
tel. OÚ 0314/563128	Antonín Kunert
nar. 17. 9. 1957
zam. Kaučuk Kralupy
tel. zam. 0205/711 1. 2830
34. Kamenné
Žehrovice
273 01	Jiří Kulhavý
nar. 14. 9. 1935
Kam. Žehrovice
Karlovarská 386
tel. byt 0312/93451
uvolněný funkcionář
tel. OÚ 0312/93201	Miroslav Cacák
nar. 16. 10. 1933
Kam. Žehrovice
Havířská 148
tel. byt 0312/93319
důchodce
35. Klobuky	Vladimír Procházka	Antonín Svojanovský

273 74	nar. 1. 7. 1938 Klobuky 96 tel. byt 0314/9594 zam. ČKD Slaný ředitel divize tel. zam. 0314/2598 tel. OÚ 0314/9583 9505	nar. 25. 7. 1944 Klobuky 5 tel. byt 0314/9593 zam. Cukrovar Zvoleněves tel. zam. 0314/2132
36. Kmetiněves 273 22	Jiří Beránek nar. 15. 3. 1963 Kmetiněves 77 zam. učitel ZŠ tel. zam. 0205/91960 tel. OÚ 0205/91994	Luděk Kvapil nar. 8. 5. 1948 Kmetiněves 18 tel. byt 0205/91984 zam. technik Stabos s. r. o. tel. zam. 0205/91724
37. Knovíz 274 01	Ing. Jiří Schmied nar. 30. 6. 1926 Knovíz 124 tel. byt 0314/2819 důchodce tel. OÚ 0314/2467	Jaroslav Rezek nar. 3. 3. 1930 Knovíz 174
38. Koleč 273 29	Antonín Kaluš nar. 27. 6. 1945 Koleč 196 zam. st. technik OÚSS tel. zam. 0312/5223 tel. OÚ 0314/93211	Kouba Vladimír nar. 6. 10. 1943 Koleč 85 zam. řed. ZŠ v Kolči tel. zam. 0314/93214
39. Královice 274 01	Jan Kalík nar. 9. 1. 1958 Královice 10 zam. ČKD Slaný zást. vel. PO + O tel. zam. 0314/2414 l. 510 tel. OÚ 0314/2552	Ing. Luděk Šofr nar. 16. 9. 1961 Královice 8 tel. byt 0314/2456 zam. Linet s. r. o. Slaný tel. zam. 0314/4139
40. Kutrovice 273 75	Miloš Mařátko nar. 20. 2. 1958 Kutrovice 27 tel. byt 0314/9539 soukr. zemědělec tel. OÚ 0314/9539	Kernerová Ilona
41. Kvílice 273 75	František Štanc nar. 8. 11. 1945 Kvílice 22 tel. byt 0314/9559 zam. ČKD Slaný tel. zam. 0314/2270, 2300 tel. OÚ 0314/9559	Petr Zamrazil nar. 10. 6. 1962 Kvílice 12 zam. ZNZ Slaný tel. zam. 0314/2850
42. Kyšice 273 51	Josef Škach nar. 1. 4. 1953 Kyšice 179 zam. SOÚ Praha tel. zam. 02/2327240	Jan Kyliáš nar. 15. 12. 1936 Kyšice 128 zam. Poldi Kladno tel. zam. 0312/803/2163

- tel. OÚ 0312/98490
43. **Ledce**
273 05 Alois Mareš
nar. 20. 10. 1928
Ledce 106
důchodce
tel. OÚ 0314/9231 Vladimír Havlíček
nar. 29. 12. 1933
Ledce 93
důchodce
44. **Lhota**
273 01 Doc. Dr. Vlasta Čepičková, CSc.
nar. 17. 4. 1936
Lhota, Požárníků 30
tel. byt 0312/94166
důchodce
tel. OÚ 0312/94129 Václav Šnábl
nar. 12. 2. 1931
Lhota 153
důchodce
45. **Libochovičky**
273 42 Ing. Jiří Hamouz
nar. 30. 9. 1958
Libochovičky 16
tel. byt 0314/93273
tel. OÚ 0314/93273 Jiří Procházka
nar. 25. 9. 1944
Libochovičky 7
tel. byt 0314/93263
zam. soukr. podnikatel
46. **Libovice**
273 79 Stanislav Bayer
nar. 15. 12. 1931
Libovice čp. 107
důchodce
tel. OÚ 0314/7637 Zdeněk Ibl
nar. 11. 3. 1940
Libovice čp. 9
zam. ZD Byseň
tel. zam. 0314/7644
47. **Libušín**
273 06 Marie Minaříková
nar. 19. 4. 1946
Libušín, Tuháňská 230
tel. byt 0312/72367
zam. uvol. starostka
tel. OÚ 0312/72201 Zdeněk Otcovský
nar. 25. 1. 1948
Libušín, Smetanova 481
tel. byt 0312/72271
zam. OÚ Libušín
48. **Lidice**
273 54 Jaroslav Skála
nar. 7. 3. 1937
Lidice 154
tel. byt 0312/92504
zam. Poldi Kladno
tel. zam. 0312/803/3860
tel. OÚ 0312/92421 Marek Veselý
nar. 10. 7. 1971
Lidice 54
zam. ZŠ Buštěhrad
tel. zam. 0312/92530
49. **Líský**
273 76 Václav Čiviš
nar. 14. 7. 1952
Líský čp. 53
zam. soukr. podnikatel
tel. OÚ 0314/9214 Nídr Ladislav
nar. 27. 5. 1943
Líský čp. 59
důchodce
50. **Loucká**
273 24 Karel Mareš
nar. 22. 4. 1944
Loucká 45
tel. byt 0205/91437
zam. soukr. podnikatel
tel. OÚ 0205/91098 Miroslav Ponert
nar. 4. 12. 1923
Loucká 2
důchodce
51. **Makotřasy**
273 54 Miloslav Pulec
Makotřasy 116
tel. OÚ 0312/92607 Ing. Josef Radostný
Makotřasy 90

52. Malé Kyšice
273 51	Richard Kühnert
nar. 5. 9. 1951
M. Kyšice, Hlavní 4
tel. byt 0312/98842
zam. SVS Kladno
tel. zam. 0312/88975
tel. OÚ 0312/98813	František Dušek
nar. 16. 8. 1939
M. Kyšice 103
53. Malé Přítočno
273 51	Pavel Novotný
nar. 31. 7. 1948
M. Přítočno, Zahradní 55
tel. byt 0312/88435
zam. Poldi Kladno
tel. zam. 0312/803/2584
tel. OÚ 88435	Ing. Biskupová Jiřina
nar. 11. 5. 1955
M. Přítočno, V. Moravce 2
tel. byt 0312/88461
zam. technik Poldi Kladno
tel. zam. 0312/803/2461
54. Malíkovice
273 77	Karel Pechr
nar. 26. 9. 1929
Malíkovice 2
důchodce
tel. OÚ 0314/9224	Věra Walterová
nar. 25. 2. 1940
Malíkovice – Hvězda 64
důchodce
55. Neprobylice
273 75	Jiří Podpěra
nar. 12. 1. 1944
Neprobylice 5
tel. byt 0314/2316
zam. soukr. rolník
tel. OÚ 0314/2316	Zdeněk Kartes
nar. 3. 7. 1954
Neprobylice 23
zam. traktorista
56. Neuměřice
273 26	Stanislava Brejníková
nar. 23. 12. 1950
Neuměřice 158
zam. ČD Kralupy
tel. zam. 0205/45409
tel. OÚ 0314/93119	Ing. Miroslav Svoboda
nar. 31. 3. 1958
Neuměřice 85
tel. byt 0314/93147
zam. Kaučuk Kralupy
tel. zam. 0205/713303
57. Olovnice
273 26	Jan Pergler
nar. 28. 12. 1939
Olovnice, 185
zam. Hepltrans Kralupy
tel. zam. 0205/23791
tel. OÚ 0205/84121	Antonín Podracký
nar. 12. 12. 1956
Olovnice, Brčkov 136
zam. PTZ Nelahozeves
tel. 0205/21743
58. Otvovice
273 27	Josef Varhaník
nar. 23. 12. 1939
Otvovice 240
tel. byt 0205/83143
zam. Kavalier Otvovice
tel. zam. 0205/83196
tel. OÚ 0205/83185	Robert Kallista
nar. 31. 3. 1933
Otvovice 64
tel. byt 0205/83191
důchodce
59. Pavlov
273 51	Vojtěch Peichl
nar. 11. 5. 1938
Pavlov 61
tel. byt 98503
zam. Transgas Praha
tel. OÚ 0312/98501, 98500	Jaroslav Fuksa
nar. 4. 1. 1941
Pavlov 26
tel. byt 98508
zam. České dráhy
Hostivař – Jeneč

60. Páleč
273 73	Josef Husník
nar. 18. 6. 1957
Páleč 16
zam. ČSA Praha
tel. zam. 02/3344527
tel. OÚ 0314/91223	Vilém Lázna
nar. 27. 4. 1960
Páleč 20
zam. Linet Želevčice
tel. zam. 0314/2668
61. Pchery
273 08	František Dufek
nar. 19. 12. 1953
Pchery, F. Tlustého 112
tel. byt 0314/7761
uvol. starosta
tel. OÚ 0314/7773	Lenka Vašáková
nar. 20. 9. 1963
Pchery, A. Nikla 195
zam. MŠ Pchery
tel. zam. 0314/7790
62. Pletený Újezd
273 51	Ing. Emil Korecký
nar. 31. 8. 1948
Pletený Újezd 157
tel. byt 0312/88578
zam. Dřevokomplet Korecký
tel. OÚ 0312/88319	Ivan Hašek
nar. 3. 8. 1941
Pletený Újezd 50
tel. byt 0312/88323
zam. soukr. podnikatel
tel. 0312/94218
63. Plchov
273 75	Anna Niesnerová
nar. 8. 7. 1949
Plchov 13
tel. byt 0314/9515
zam. Čes. zahr. svaz Praha
tel. zam. 02/277531
tel. byt 0314/579515	Eduard Krčmář
nar. 24. 8. 1943
Plchov 66
tel. byt 0314/9526
zam. ČKD Slaný
tel. zam. 0314/2414 1. 473
64. Podlešín
273 25	Ladislav Stádník
nar. 4. 11. 1930
Podlešín 138
tel. OÚ 0314/93121	Václav Vavřich
nar. 15. 12. 1922
Podlešín 117
tel. byt 0314/93190
65. Poštovice
273 72	Václav Hykyš
nar. 15. 9. 1946
Poštovice 100
tel. byt 0314/91194
zam. zedník Inprostav Slaný
tel. zam. 0314/7378
tel. OÚ 0314/91284	Marie Holubová
nar. 6. 4. 1937
Poštovice 38
zam. likvidátorka restitucí
St. statek Zlonice
tel. zam. 0314/91 286
66. Pozdeň
273 76	Josef Paur
nar. 7. 2. 1929
Pozdeň čp. 76
tel. byt 0314/9234
důchodce
tel. OÚ 0314/9218	Marie Červenková
nar. 19. 1. 1947
Pozdeň čp. 135
zam. ekonomka ZD Řisuty
tel. zam. 0314/9211
67. Přelíc
273 05	Marta Kratinová
nar. 5. 12. 1933
Přelíc č. 66
důchodce
tel. OÚ 0314/7860	Jaroslav Krejčík
nar. 9. 3. 1946
Přelíc 69
zam. ČKD Slaný – zámečník
68. Řisuty
273 76	Ing. Václav Pavlíček
nar. 9. 6. 1950
Řisuty 66	Josef Pešula
nar. 14. 5. 1933
Řisuty 26

	tel. 0314/9209 zam. SPaC Kladno tel. 0312/2512 tel. OÚ 0314/9212	zam. SOUS Slaný tel. zam. 0314/2414, l. 312
69. Sazená 273 24	Stanislav Veverka nar. 5. 11. 1930 Sazená 92 tel. byt 0205/91822 důchodce tel. OÚ 0205/91823	Ing. Emil Šedivý nar. 17. 5. 1929 Sazená 38
70. Slaný 274 01	Ladislav Čepelák nar. 15. 11. 1936 Slaný, U stadionu I.1693 tel. byt 0314/4191 uvol. starosta tel. OÚ 0314/2571, 2572	Karel Ležák nar. 18. 6. 1928 Slaný, K. Čapka 1463 tel. byt 0314/3011 zam. MěÚ Slaný tel. OÚ 0314/2571, 2572
71. Slatina 273 26	Karel Chvapil nar. 17. 6. 1934 Slatina 119 důchodce tel. byt (spol. s OÚ) 0314/93198	Antonín Petrák nar. 10. 11. 1952 Slatina 25 zam. ředitel SID tel. zam. 0312/88425
72. Smečko 273 05	Ing. Petr Topinka nar. 24. 4. 1961 Smečno, nám. TGM 28 tel. byt 0314/7850 uvol. starosta tel. OÚ 0314/7856, 7823	Karel Čebiš nar. 10. 7. 1927 Smečno, nám. TGM 28 důchodce tel. byt 0314/7847
73. Stehelčeves 273 42	Jaroslava Štancová nar. 9. 2. 1957 Stehelčeves 170 tel. byt 0312/92702 zam. prod. firma „Nápoje“ tel. OÚ 0312/92702	Karel Mařík nar. 7. 8. 1947 Stehelčeves 54 tel. byt 0312/92575 zam. Hasičský sbor Praha tel. zam. 02/365551
74. Stochov 273 03	Ing. Jindřich Sybera nar. 8. 3. 1958 Stochov, Na dolíkách 496 tel. byt 0312/931226 uvol. starosta tel. OÚ 931272, 931277	Nataša Urbanová nar. 1. 10. 1948 Stochov, Dukelská 271 tel. byt 0312/931223 tel. zam. 0312/931266
75. Stradonice 273 71	Václav Hladík nar. 2. 5. 1942 Stradonice 29 důchodce tel. OÚ 0314/91243	Vladimír Chaloupka nar. 15. 5. 1942 Stradonice 26 zam. Interiér Zlonice tel. zam. 0314/91187
76. Studeněves 273 79	Josef Hrbek nar. 15. 5. 1951 Studeněves 57 zam. učitel SPŠ Kladno tel. zam. 0312/5310	Josef Majzl nar. 29. 4. 1933 Studeněves 30 zam. ZD Byseň tel. zam. 0314/9251

77. Svárov
273 51	Stanislav Mottl
nar. 22. 2. 1943
Svárov 11
tel. byt 0312/98196
zam. ČSL Praha
tel. zam. 02/3304294
tel. OÚ 0312/98196	Ivan Zetek
nar. 8. 2. 1961
Svárov 16
tel. byt 0312/98600
zam. soukr. podnikatel
78. Svinařov
273 05	Václav Bauer
nar. 23. 1. 1937
Svinařov, 192
tel. byt 0312/72628
zam. Pražská teplotrenská a. s.
stř. Libušín
tel. zam. 0312/2084 l. 30
tel. OÚ 0312/72405	Pavel Batakov
nar. 7. 7. 1947
Svinařov, Zahradní 136
tel. byt 0312/72264
zam. soukr. podnikatel
tel. zam. 0312/72396
79. Šlapanice
273 72	Karel Löwe
nar. 25. 10. 1964
Šlapanice 61
zam. St. statek Zlonice
tel. zam. 0314/91235
tel. OÚ 0314/91191	Rudolf Zelinka
nar. 11. 11. 1930
Šlapanice 66
důchodce
tel. byt 0314/91178
80. Třebichovice
273 06	Ing. Jindřich Šimek
nar. 1. 12. 1947
Třebichovice 27
tel. byt 0312/72259
řed. OP VZP
tel. zam. 0312/87748
tel. OÚ 0312/72216	Václav Hokův
nar. 1. 9. 1941
Třebichovice 132
tel. byt 0312/72436
důchodce
81. Třebíz
273 75	Milan Nosovský
nar. 31. 1. 1953
Třebíz 36
voják z povolání
tel. zam. 02/20215376
tel. OÚ 0314/9525	Jiří Bakalář
nar. 14. 7. 1942
Třebíz 30
tel. byt 0314/9525
soukr. zemědělec
82. Třebusice
273 41	Vladimír Vopat
nar. 27. 5. 1931
Třebusice 66
důchodce
tel. OÚ 0312/92747	Josef Slanec
nar. 22. 8. 1932
Třebusice 113
tel. byt 0312/92747
důchodce
83. Tuchlovice
273 02	Ing. Karel Burda
nar. 29. 8. 1936
Tuchlovice, Hřbitovní 494
tel. byt 0312/93489
zam. MZe Praha
tel. zam. 02/2862111
tel. OÚ 0312/93221	Marie Pospíšilová
nar. 20. 11. 1942
Tuchlovice 29
tel. byt 0312/93236
zam. OÚ Tuchlovice
84. Tuřany
273 79	Marcela Gabšturová
nar. 1950
Tuřany 138
důchodce	Jiří Šteňuk
nar. 1948
Tuřany 141
tel. byt 0314/527612

	tel. OÚ 0314/527622	soukr. podnikatel
85. Uhy
273 24	Václav Cířka
nar. 14. 2. 1944
Uhy 21
tel. byt 0205/91040
zam. Źelezárství Velvary
tel. zam. 0205/91051
tel. OÚ 0205/91016	JUDr. Blanka Vaigelťová
nar. 27. 7. 1961
Uhy 149
zam. COMAX Velvary
tel. zam. 0205/91222-5
86. Unhošť
273 51	Lubomír Volek
nar. 26. 8. 1938
Unhošť, Seifertova 557
tel. byt 0312/98114
uvol. starosta
tel. MěÚ 0312/98424, 98422	Ing. Pavel Fanta
nar. 21. 5. 1942
Unhošť, Komenského 679
tel. byt 0312/98132
zam. programátor
87. Velká Dobrá
273 61	Ing. František Klika
nar. 18. 9. 1953
V. Dobrá, Karlovarská 216
tel. byt 0312/7346
zam. soukr. podnikatel
tel. zam. 02/3021080
tel. OÚ 0312/7320	Zdeněk Zahrádka
nar. 19. 3. 1963
V. Dobrá, Sadová 285
tel. byt 0312/7340
soukr. podnikatel
tel. zam. 0312/5056, 5147
88. Velké Přitochno
273 51	Ing. Ivo Janoušek
nar. 8. 9. 1954
V. Přitochno, Na návsi 12
tel. byt 0312/87129
zam. podnikatel
tel. zam. 0312/94220
tel. OÚ 0312/88816	Alena Haušildová
nar. 12. 11. 1957
V. Přitochno, Dolanská 128
zam. OÚ
89. Velvary
273 24	Mgr. Ivan Kurz
nar. 17. 9. 1940
Velvary, Nabđinská 601
tel. byt 0205/91319
zam. uvol. starosta
tel. OÚ 0205/91015, 91023
91046	Ing. Jiří Linhart
nar. 26. 2. 1951
Velvary, Nádražní 335
tel. byt 0205/91349
zam. soukr. podnikatel
tel. zam. 0205/91163
90. Vinařice
273 07	František Náhlovský
nar. 25. 9. 1931
Vinařice, Aeškerova 426
tel. byt 0312/3697
tel. OÚ 0312/75120
dúchodce	Miloš Erlich
nar. 1. 11. 1943
Vinařice VI. ul. 159
tel. byt 0312/75102
zam. ECK, vedoucí údržby
tel. zam. 0312/803/3562
91. Vraný
273 73	Ing. Zdeněk Bucek
nar. 26. 5. 1948
Vraný 190
tel. byt 0314/91126
zam. ZD Vraný
tel. zam. 0314/91225
tel. OÚ 0314/591289	Václav Šrámek
nar. 8. 10. 1946
Lukov 28
tel. byt 0314/91249
zam. soukr. rolník
92. Vrbičany
273 74	Josef Šalanda
nar. 25. 1. 1957	Josef Filip
nar. 26. 3. 1948

	Vrbičany 96
zam. ELTRAN Slaný
tel. zam. 0314/2041
tel. OÚ 0314/9538	Vrbičany 8
zam. ČD Most
93. Zájezd
273 43	Jindřich Votava
nar. 16. 8. 1941
Zájezd 14
zam. Junker Středokluky
tel. zam. 02/9980079
tel. OÚ 0312/92425	Eva Čápková
nar. 20. 2. 1954
Zájezd 24
tel. byt 0312/92365
zam. Školský úřad Kladno
tel. zam. 0312/2857
94. Zákolany
273 28	Jaroslav Černý
nar. 14. 2. 1934
Zákolany 72
důchodce
tel. OÚ 0314/93192	Stanislav Pekárek
nar. 6. 5. 1930
Trněný Újezd 18
důchodce
95. Zichovec
273 44	Václav Kerner
nar. 27. 9. 1947
Zichovec 18
zam. ZD Hořešovice
tel. zam. 0314/9520
tel. OÚ 0314/9588	Josef Kučera
nar. 19. 12. 1955
Zichovec 44
zam. soukr. zem.
96. Zlonice
273 71	JUDr. Jindra Bartošová
nar. 18. 3. 1941
Zlonice, Pippichova 523
uvol. starostka
tel. OÚ 0314/591102	Ing. Miroslav Linda
nar. 17. 1. 1949
Zlonice 24
zam. soukr. podnikatel
97. Zvoleněves
273 25	Stanislav Vorel
nar. 16. 10. 1938
Zvoleněves 278
tel. byt 0314/93206
zam. Dřevozpracující
družstvo Slaný
tel. zam. 0314/2441
tel. OÚ 0314/93115	Jaroslav Klempt
nar. 3. 12. 1931
Zvoleněves 185
tel. byt 0314/93116
důchodce
98. Želenice
273 41	Lubomír Švihlík
nar. 24. 3. 1950
Želenice 39
zam. IPPOS Praha
tel. zam. 02/64410362
tel. OÚ 0312/92724	Jaroslav Šretr
nar. 28. 3. 1931
Želenice 66
důchodce
99. Žilina
273 01	Božena Horešovská
nar. 15. 7. 1950
Žilina 115
důchodce
tel. byt 0312/94272
tel. OÚ 0312/94272	Miroslav David
nar. 18. 10. 1941
Žilina 15
zam. Školský úřad Kladno
tel. zam. 0312/893554
100. Žižice
274 01	František Vondra
nar. 10. 6. 1937
Drnov 54
důchodce	Ladislav Dobronyi
nar. 30. 6. 1950
Žižice 44
zam. ZOD Žižice

tel. veř. hovorna
Drnov 0314/2468
tel. OÚ 0314/2386

tel. zam. 0314/2654, 2651

BLAHOPŘÁNÍ

V týdnech, kdy se tiskl 3. ročník obnoveného slánského obzoru, předseda jeho redakční rady dr. Vladimír Dvořák oslavil (30. 3. 1996) své pětasedmdesáté narozeniny. Toto jeho životní jubileum je příležitostí, abychom mu poděkovali za jeho úsilí rozmnožit a zkvalitnit v kladenském okrese zdejší osvětovou a publikační činnost.

Jako zakladatel a předseda Společnosti pro ochranu kulturního dědictví inicioval obnovení kdysi tak proslulého Slánského obzoru. Stanovil jeho koncepční i odborný profil a sestavil dosavadní ročníky. Podílel se však i na jiných aktivitách, například v roce 1994 na přípravě mlynářské výstavy v Okresním muzeu v Kladně, na vydávání Muzejních listů Kladenska a Unhošťska, nebo na ochraně a obnově některých drobných nemovitých památek. Rovněž kladenští sokolové oceňují jeho návrhy a rady, s nimiž přichází na jednání předsednictva župy Budečské. Také leckomu z mladší generace byl nápomocen v jeho úkolech i starostech – proto má i mezi mladšími (a nejen mezi svými vrstevníky) mnoho přátel.

Protože mu nikdy nechybí zásoba nových nápadů a záměrů, zpravidla si neuvědomujeme, že i v jeho případě čas je neúprosný, jak potvrzuje datum jeho narození. Do dalších let mu přejeme, aby ho provázelo dobré zdraví a neopouštěl ho jeho mladistvý duch a elán

Autoři Slánského obzoru,
členové Společnosti pro ochranu kulturního dědictví,
pracovníci Vlastivědného muzea ve Slaném

OBSAH

Zora Dvořáková: Na prahu 3. ročníku (3)

Ladislav Čepelák: Projev na slavnostním shromáždění v slánském divadle 24. června 1995
(4)

STATĚ A POJEDNÁNÍ

Václav Moucha: Krypta slánských piaristů (10)

Zdeněk Ministr: Pohanská orientace rotund v Čechách (18)

Jaroslav Vykouk: Znak města Smečna (27)

Karel Křesadlo: Z kšaftů slánských měšťanů 16. století (29)

Jana Krotilová: Slaný – pohled do správních dějin (34)

Jan Šťovíček: Kalendáře Homolků z Blevic (40)

Irena Veverková: Mlýny Svatojirského potoka (51)

Václav Soukup: Jak si chráníme naše kulturní dědictví? (65)

Libor Dobner: 130 let trvání tělocvičné jednoty Sokol v Slaném (73)

Miroslav Oliverius: Zapomenutá sláva motyčinské kopané (82)

PORTRÉTNÍ GALERIE

Zdislav Tietze: Božena Durasová (87)

Otakar Špecinger: Eva Jurčinová (94)

Jiří Kovařík: Josef Berounský (96)

KRONIKA

Z kronik královského města Slaného za rok 1992 a 1994 (98)

Komunální volby v r. 1994: Seznam starostů a zástupců starostů obecníc h a městských úřadů
okresu (104)

SLÁNSKÝ
OBZOR
ROČENKA
SPOLEČNOSTI PRO OCHRANU
KULTURNÍHO DĚDICTVÍ
A VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V SLANÉM

Obálku navrhl Václav Kučera
Odpovědná redaktorka Růžena Skálová
Sazba Josef Ženka, Praha 8
Tisk ETIS, s. r. o., Jihlava
Náklad 500 výtisků